

Barcode - 99999990836073
Title - Vaishnavopayogi path pothi.
Subject -
Author -
Language - gujarati
Pages - 142
Publication Year - 0
Creator - Fast DLI Downloader
<https://github.com/cancerian0684/dli-downloader>
Barcode EAN.UCC-13

9 999999 083607

વૈષ્ણવોપયોગી પાઠપોથી.

રચી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
દામોદરદાસ રેવાદાસ વૈષ્ણવ
બુકસેલર, પબ્લીસર અને કમીસન એન્ડ
૯૮ રીચીરોડ અમદાવાદ.

સુધારા વધારા સાથેની આવૃત્તિ ત્રીજી.

પ્રત ૫૦૦

અમદાવાદ શાહાપુર નવી પોળમાં પટેલ
દલપતરામ મકનદાસે શ્રી “ પ્રગ્નહિતાર્થ ”
મુદ્રાલયમાં છાપ્યું.

સંવત ૧૯૭૧ વલ્લભાષ્ટ ૩૩૬ સને ૧૯૧૫

મૂલ્ય ૦---૨---૦

ગ્રંથસંગ્રહ વિદ્યાપીઠ, ગુજરાત
અમદાવાદ અધિકૃત મથુરા.

ગુજરાત સર્વોચ્ચ શૈક્ષણિક સંસ્થા સંગ્રહ પૃષ્ઠ ૧૨૩

સંપ્રદાયિક પરચુરણ જાણવા જોગ વિષયો

નિત્ય નિયમના પાઠ

શ્રી સર્વોત્તમ સ્તોત્ર

બાલબોધ

નવરત્ન

યમુનાષ્ટક

સિદ્ધાન્ત મુક્તાવલી

પુષ્ટિ પ્રવાહ મર્ચાદા ભેદ

સિદ્ધાન્ત રહસ્ય

ચતુર્લોકી

ભક્તિવર્દિની

અંતઃકરણ પ્રબોધ

વિવેક વૈયશ્રય

જલભેદ

પંચપદ્યાનિ

નિરોધલક્ષ

સંન્યાસ નિર્ણય

સેવાફલ

પૃષ્ઠ.

૧

૧૮

૨૩

૨૩

૩૬

૪૭

૫૦

૫૬

૬૪

૭૪

૮૨

૮૪

૮૬

૯૩

૧૦૪

૧૧૪

૧૧૬

૧૨૪

૧૩૩

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૅપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૮૫૬

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બૈલ્લુબા પદ્યો ૩/૧ ૫૧૬ ખોલ

વિષય ૭૨૨૬૩

॥ श्री वल्लभ ॥

वैष्णवोपयोगी पाठपेथी

नित्य नियम.

२८

वैष्णवोमे उपःकाणमां ठठवुं. पाछली पांय बडी रात्रि
आझी होय ते समयने उपःकाण कंछ छे; ते समये ठठी
अथम माणा तथा अधिकार प्रमाणे लीवेत्ता उपवितने
संभाणी तेनां दर्शन करवां. अहन्नारदीय पुराणुमां कह्युंछे के—

आत्मभुहूर्तमां ओटले उपर दर्शवेत्ता काणमां ठठी
परअह्य ओटले श्रीकृष्णचंद्रनुं पोताना हृदयमां परिचिंतन
करवुं. वणा कह्युं छे के;—

सर्वे उपनिषदांना सार रूप अने ओक अरण्यारविंदे
करीने स्थित ओवा, सुशोभित, श्रीहस्तमां मोरली धारणु
करनार, मेघश्याम परब्रह्म पुरषोत्तम श्रीकृष्णने वंदन करी
पछी नीचे प्रमाणे नामोना उच्यार करवो.

(૨)

૧ શ્રી ગોવર્ધનનાથજી. ૨ શ્રી નવનીતપ્રિયાજી. ૩ શ્રી મથુરેશજી. ૪ શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી. ૫ શ્રી દ્વારકાનાથજી. ૬ શ્રી ગોકુળનાથજી. ૭ શ્રી ગોકુળચંદ્રમાજી. ૮ શ્રીમદ્દન-મોહનજી. ૯ શ્રી બળદેવજી. ૧૦ શ્રી યમુનાજી. ૧૧ શ્રી ગિરિરાજજી. ૧૨ શ્રી વલ્લભાચાર્ય મહાપ્રભુજી. ૧૩ ગો-સ્વામિ શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી (તેમના પુત્ર) ૧૪ શ્રીગિરધરજી. ૧૫ શ્રી ગોવિંદરાયજી. ૧૬ શ્રી બાલકૃષ્ણજી. ૧૭ શ્રી ગોકુળનાથજી. ૧૮ શ્રી રઘુનાથજી. ૧૯ શ્રી યદુનાથજી. ૨૦ શ્રી ધનશ્યામજી તથા ૨૧ પોતાના ગુરુદેવ. આમ એ-કવીશ નામેનો ઉચ્ચાર કરવો તે પછી દેહકૃત્ય કરવું. તેની વિગત:—

શૌચ—શૌચને માટે જળનું મોટું પાત્ર ભરીને, યથા-વકાશ ધરથી અથવા ગામથી દૂર નૈઋત્ય દિશામાં શૌચ કરવા જવું. દેવભૂમિ, નદી, તળાવ, રાજમાર્ગ વગેરે સાર્વજનિક ઉપયોગના સ્થાનમાં શૌચ કરવા માટે કદી પણ બેસવું નહિ. શૌચ કરવા બેસતાં પહેલાં વસ્ત્રથી મોં, નાક તથા માથાને વીંટવું. ઉપવિત જમણે કાને ચઢાવવું. ખુલ્લી ભૂમિપર શૌચ કરવા બેસતાં પહેલાં ભૂમિને ઘાસથી ઢાંકવી.

(૩)

પછી ત્રણ તાળીઓ પાડી, દિવસે ઉત્તરમુખે અને રાત્રિએ દક્ષિણ મુખે બેસવું. સૂર્ય સન્મુખ પુંઠ કરીને કાઠ કાઠે પણ બેસવું નહિ. શૌચ કરતાં બેસવું નહિ અને થુંકવું પણ નહિ. શૌચ કર્યા પછી હાથ ધોવાની વિધિ:—

મૂત્રધંદ્રિયને એકવાર, ગુદાને પાંચવાર, ડાબા હાથને દશવાર, ફરી બન્ને હાથ ભેગા કરીને સાતવાર માટી સહિત જળથી ધોવા, પછી અકેકા પગને પણ ત્રણ ત્રણ વખત માટી તથા જળથી ધોવા. તે પછી કાગળા કરવા.

પિશાબ કરીને ચાર, શૌચ કરીને આઠ, જમ્યા પછી બાર અને વિપયના અંતમાં સોળ કાગળા કરવાથી શુદ્ધ થવાય છે.

દંતધાવન—દાતણ કરવાનો વિધિ:—

અંધાડો અથવા બોરડી વગેરે વૃક્ષનાં દાતણ બાર આંગળ લાંબાં, ટચલી આંગળીના ટેરવા જેટલાં જાડાં લેવાં.

હે વનસ્પતે ! તું મને આયુષ્ય, બળ, યશ, કીર્તિ, પ્રજા, પશુ, દ્રવ્ય, જ્ઞાન તથા બુદ્ધિ આપ. આ સ્ટ્રોક ભ-
ણી દાતણ કરવું; પછી બાર કાગળા કરી મુખ શુદ્ધ કરવું.

ત્રતને દિવસે કાષ્ટનું દાતણુ કરવું નહિ, પણ સારી રાખથી દાંત ધસીને દાતણુ કરવું.

સ્નાન—નાહવાનો વિધિ:—પ્રથમ આંખે જળ લગાડી, ચોટલીની ગાંઠવાળી પ્રાણાયામ કરવો.

પછી ગંગાદિક તીર્થોનું આવાહન કરવું અને ત્રણ-વાર સ્નાન કરવું. ટાઢા જળથી ડાગળા કરી અંતરમાં શ્રી-હરિનું સ્મરણ કરતાં કરતાં સ્નાન કરવું. નહાતી વખતે પગના જળનો તથા એંઠા જળના છાંટાનો બચાવ રાખવો. બોલવું નહિ. નાહ્યા પછી અંગુચાથી પહેલા મોંદું લૂછવું. પછી આખું શરીર લૂછવું. પછી ઘોએલાં શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવાં, તથા ઓઢવાં; પછી આસન ઉપર બેસી દેહની શુદ્ધિ માટે ભગવાનનું ચરણામૃત મુખમાં લેવું, પછી આંખે તથા કપાળે લગાડવું, પછી શુદ્ધ જળથી આચમન કરી, ચોટલીની ગાંઠ બાંધવી.

તિલક—પછી ભગવાનની પ્રસાદી કેસર, કુંકુમ, ચંદન ઇત્યાદિમાં ગોપીચંદન મેળવી વૈષ્ણવોએ બાર સ્થાનોમાં બાર તિલક કરવાં.

(૫)

ક્ષત્રિય ઇત્યાદિ જાતિયોમાં જે વિષ્ણુ ભક્ત હોય તેણે તો ઉર્ધ્વપુંડ્ર તિલક કરવું. સર્વને ઉર્ધ્વપુંડ્ર તિલક કરવાનો અધિકાર છે. ઠાઠ ઠેકાણે પણ તેનો નિષેધ કરેલો નથી. વાસુદેવ ઉપનિષદ વગેરેમાં બ્રાહ્મણોને પારતિલક કરવાનો વિધિ પ્રસિદ્ધ છે, તિલકનો આકાર લલાટમાં કંઠાકૃતિ એટલે ભગવાનનાં ચરણના આકારનું તિલક કરવું. વક્ષઃસ્થળ એટલે હૃદયમાં ખીડેલા કમળના આકારનું તિલક કરવું. જે બાહુપર વાંસના પત્રના આકારનાં તિલક કરવાં અને બાકીના ઠેકાણાઓમાં દીવાની જ્યોતિના આકારનાં તિલક કરવાં. તિલક કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે ભગવાનના નામનો ઉચ્ચાર કરવો.

૧ લલાટમાં તિલક કરતાં

“ કૃશવાયનમઃ કૃશવં ધ્યાયામિ ”

૨ કુંટીપર કરતાં

“ નારાયણાનમઃ નારાયણું ધ્યાયામિ ”

૩ હૃદયમાં કરતા

“ માધવાયનમઃ માધવં ધ્યાયામિ ”

૪ કંઠમાં કરતાં

(૬)

- “ ગોવિંદાયનમઃ ગોવિંદ ધ્યાયામિ ”
૫ જમણી ફેડે
- “ વિષ્ણુત્રેનમઃ વિષ્ણુ ધ્યાયામિ ”
૬ જમણે હાથે કરતાં
- “ મધુસૂદનાયનમઃ મધુસૂદન ધ્યાયામિ ”
૭ જમણા કાનના મૂળે કરતાં
- “ ત્રિવિક્રમાયનમઃ ત્રિવિક્રમ ધ્યાયામિ ”
૮ ડાબી ફેડે કરતાં
- “ વામનાયનમઃ વામન ધ્યાયામિ ”
૯ ડાબે હાથે કરતાં
- “ શ્રીધરાયનમઃ શ્રીધર ધ્યાયામિ ”
૧૦ ડાબા કાનના મૂળે કરતાં
- “ ઋષિકેશાયનમઃ ઋષિકેશ ધ્યાયામિ ”
૧૧ પીઠે કરતાં
- “ પદ્મનાભાયનમઃ પદ્મનાભ ધ્યાયામિ ”
૧૨ બેાચીએ કરતાં
- “ દામોદરાયનમઃ દામોદર ધ્યાયામિ ”

(૭)

એ પ્રમાણે બારે ઠેકાણે ભગવાનનાં દ્વાદશ નામ લઈ
તિલક કરવાં બાકી રહેલા કુંકુમને ઘોઈને તે જળ
“ વાસુદેવાયનમઃ ”

એ મંત્ર ભણી માથે ચઢાવવું. બ્રાહ્મણોએ તો ઐંકાર
(પ્રણવમંત્ર) પૂર્વક ઉપર લખેલાં નામો ભણી તિલક
કરવાં એમ ઉપનિષદમાં કહ્યું છે.

મુદ્રા—પછી શીતળ ગોપીચંદનની મુદ્રા ધારણ કરવી
તેનો વિધિ; વૈષ્ણવોએ તિલક મુદ્રા ધારણ કર્યા સિવાય
કાંઈ પણ સત્કર્મો કરવાં નહિ.

યજ્ઞ, દાન, તપ, હોમ, બ્રહ્મયજ્ઞ, પિતૃનું તપણુ એ
જો ઉર્જીપુંડ્ર તિલક ધારણ કર્યા વિના જો કરે તે નિષ્ફલ
થાય છે.

બ્રાહ્મણોએ તથા વૈષ્ણવોએ વિશેષે કરી ઉપવિતની
પેઠે નિત્ય શંખ; ચક્રાદિ ધારણ કરવાં તે ધારણ ન કરેતો
દોષ લાગે છે.

ગોપીચંદનની શંખ, ચક્રાદિક મુદ્રાથી રહિત થઈ જો
ભગવાનનું પૂજન કરે છે, તેનું પૂજન નિષ્ફલ થાય છે
અને શ્રાહરિ પણ તેના ઉપર પ્રસન્ન થતા નથી.

મુદ્રા કયા કયા અંગમાં ધારણ કરવી તે:-જમણા હાથનાં મૂળમાં એટલે ખભાથી રહેજ નીચે ચાર ચક્ર, તેની નીચે એક નામ મુદ્રા, તેની હેઠળ એક શંખ, તેની નીચે ફરી એક નામ મુદ્રા અને તેની આજુબાજુ બન્ને મળી ચાર પદ્મ કરવાં, એજ રીતે જમણા સ્તન ઉપર વચમાં માગ રાખી ત્રણ ચક્ર ઉપરા ઉપરી કરવાં, વચ્ચે રાખેલા માગમાં એકેક એમ બે શંખ કરવા, તેની આજુબાજુ બન્ને મળી ચારપદ્મ કરવા; ફરી હૃદયમાં એક નામ મુદ્રા કરવી, તેની હેઠળ ઉપર તથા આજુબાજુએ મળી ચાર સંપ્રદાય મુદ્રાઓ કરવી. કેટલાએક ગ્રંથકાર સંપ્રદાય મુદ્રાને નામ મુદ્રા પણ કહે છે. તેથી આ ઠેકાણે સંપ્રદાય મુદ્રાને નામ મુદ્રાએ સંબંધી શ્લોકમાં કહી છે. પછી સલાટમાં તિલકની વચ્ચે નાકના મૂળમાં એક ગદા કરવી. તેના ઉપરાંઉપરી માથાના વાળ સૂધી ચાર સંપ્રદાય મુદ્રાઓ કરવી. પછી ડાબે હાથ ખભાની હેઠળ ચાર શંખ, તેની હેઠળ એક નામમુદ્રા, તેની હેઠળ એક ચક્ર, તેની હેઠળ ફરી એક નામમુદ્રા અને તેની આજુબાજુ બન્ને મળી ચાર ગદાઓ કરવી. તેજ પ્રમાણે ડાબા સ્તન ઉપર ઉપરાંઉપરી વચમાં માગ રાખી ત્રણ ચક્રો કરવાં, રાખેલા

(૯)

માગમાં એક એક મળી બે શંખ કરવા; અને તેની આ-
બુખાબુએ બબ્બે મળી ચાર ગદાઓ કરવી. ફરી જમણા
કાનની નીચેથી કંઠ સૂધી જરા જરા માગ રાખી ત્રણ
ચક્ર કરવાં. તેજ રીતે ડાબા કાનની નીચેથી કંઠ સૂધીમાં
વચ્ચે જરા જરા માગ રાખી ત્રણ ચક્ર કરવાં; અને કંઠના
તિલકની વચ્ચે એક ચક્ર કરવું. પછી નાભી ઉપર તથા
જમણી ડાબી બન્ને કડો ઉપર અને પુઠ ઉપર તથા પા-
છળ બોચીપર, તાળવાપર એક એક ચક્ર કરવું. એ
રીતે શીતળ મુદ્રા કરવી.

પ્રાણાયામ કરીને બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી તથા વૈશ્ય જાતિના
વૈષ્ણવોએ પોતપોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્માતુસારસંખ્યા વંદના-
દિક કર્મો સંક્ષેપથી અવશ્ય કરાં બોધ્યો.

જે સંખ્યાહિન અશુચિ છે તે સર્વ સત્કર્મોને લાયક
નથી વળી સાક્ષાત્ સ્વરૂપ સેવા જેમને ધેર ધરિરાજતી
હોય તેમણે તે સેવાના અવકાશમાં બધાંએ કર્મો યથાકાલે
કરવાનાં છે.

શિવજી કહે છે કે હે નારદ+ ! ભક્તિની પ્રવૃત્તિ

+ નારદ પંચરાત્ર.

કરનાર જે પુરુષ છે તેણે જે લૌકિક તેમજ વૈદિક ક્રિયાઓ કરવી, તે હરિની સેવાના સાવકાશમાં કરવી. જેમકે મંગળ ભોગ ધરીને પ્રાતઃ સંખ્યા કરે, રાજભોગ ધરીને મધ્યાહ્ન સંખ્યા કરે, તેમ ઉત્સવ વગેરેના દિવસોમાં સેવાના કાર્યથી પહોંચીને નિત્ય કર્મ કરવાં, કારણસર કાળનો લોપ થવાથી પ્રત્યવાય નથી.

શ્રી ભગવાન રકંદ પુરાણમાં કહે છે કે, જે મારા નિમિત્તે કર્મ કરે, તો તે કર્મ કરતાં કદાપિ વૈદિક કર્મના કાળનો લોપ થાય તો તે કર્મો ત્રણકરોડ મહર્ષિઓ કરે છે, અર્થાત્ કર્મકાળ લોપનું પાતક ભગવત્સેવા કરનારને સ્વાગતું નથી. તોપણ બનતા સુધી નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મનો લોપ સર્વથા કરવો નહિ.

ભગવત્સેવા—વૈષ્ણવોને ભગવત્સેવા કરવી એ મુખ્ય ધર્મ છે. જે ગાદીના સેવક હોય તે ગાદીના શ્રીમદાચાર્ય ચરણ ગુરુદેવ પાસે પ્રાતઃકાળથી શયન પર્યંતની સેવાવિધિ સમગ્ર લઘુ પછી પોતાના ઘરમાં શ્રીનો સેવા પધરાવી, ઋતુ અનુસાર પુણ્ય પ્રોતિપૂર્વક સેવા કરવી. રાજસેવા કરવાની સર્વ પ્રકારે પોતાને અનુકુળતા ન હોયતો, વૈષ્ણુ-

૫૫-૫૬

(૧૧)

ચોએ પોતાના શ્રી ગુરુદેવના સેવ્ય સ્વરૂપની જાણી ધરમાં
પધરાવી તેમની સેવા કરવી. ધરમાં મંદિર હોય તો તેમાં
એક નાનું સીંધાસન ચોટી મંદિરના વેત પ્રમાણે રાખી,
તે ઉપર રૂએલ ગાદી તકીઆ મૂકી, તેપર એક મલમલની
ચાદર ખીજાવવી. મુખ વસ્ત્ર તકીઆપર ધરી રાખવું. પીઠના
તકીઆપર મલમલનું સુંવાળું વસ્ત્ર ઘડી વાળી ધરવું, પછી
ગાદીપર શ્રી ચિત્રજીને પધરાવવા. વસ્ત્ર ઋતુને અનુસરતાં
ધરાવવાં; ગુંજની માળા ઇત્યાદિ જે શૃંગાર હોય તે ધરવા.
શ્રીમસ્તક ઉપર મોરપીચ્છ સહિત પાંચ ધરવી. પછી ફૂલની-
માળા ધરી, તુલસી ચરણારવિંદમાં સમર્પવાં. વેણુજી હોય તે
ધરાવવાં. શુદ્ધ પવિત્ર જળ ઝારી ભરવા સારૂ લાવી રા-
ખ્યું હોય તેમાંથી ઝારી ભરી, તેપર વસ્ત્ર વીટી પડખા
પર ધરવી. પછી શ્રી પ્રભુજીને દર્પણ દેખાડવું. પછી
મેવો તથા મિશ્રિ જે સમયે જે સિદ્ધ હોય તેનો એક
કટોરીમાં ભોગ ધરવો. મંદિરનાં દ્વાર મંગળ કરી બહાર
એસી પ્રાર્થના કરવી કે:—“હે પ્રભો ! શ્રી મહાપ્રભુજીની કાનીથી
તથા શ્રી ગુરુદેવની કાનીથી ભોગ આરોગશે.” પછી અષ્ટાક્ષર
મંત્રની પાંચ માળા તથા પોતાના શ્રી ગુરુદેવના નામની
એક માળા અવશ્ય ફેરવવી. શ્રીમદ્ભાગવત, શ્રીમદ્ભગવદ-

(૧૨)

મીતા, પુરુષોત્તમ સહસ્ત્ર તથા ષોડશત્ર્યંથ વગેરે જે વાંચતાં આવડતા હોય તો તેનો યથાશક્તિ પાઠ કરવો.

ગદ્ય-પંચાક્ષર મંત્રજપ કરવા જેવી અપરસ હોય તો તેનો પણ દરરોજ જપ કરવો. જે તેની અપરસ ધરમાં નહિ રહેતી હોય તો નદિ, તળાવ, વાવ કે જળાશય નજીક હોય તેમાં સ્નાન કરી ગદ્ય-પંચાક્ષર મંત્રનો જપ જરૂર કરવો.

વર્ણાશ્રમ ધર્માનુસાર સંખ્યા, ગાયત્રી, જપ વગેરે જે વૈદિક નિત્યકર્મ કરવાનાં હોય તે કરવાં; પછી ત્રણ તાલ વગાડી જોગ સરાવવો, આચમન મુખવસ્ત્ર કરાવી ખીટી ધરાવવી. ઝારી ફરી જરીને ધરતી. શ્રીનાં દર્શન તથા ચરણ-સ્પર્શ કરી પછી સુખશય્યામાં અથવા ઝાંપીમાં પોઢાડવા. મંદિરદ્વાર મંગળ કરી દંડવત્ પ્રણામ કરવા. પ્રસાદી જળને પોતાને પીવાના જળની મથની (ગોળા)માં મેળવવું. પ્રસાદી મેવા-મિશ્રિને રસોઈ થઇ હોય તેમાંના સર્વ પદાર્થમાં મેળવવા. પછી બ્રાહ્મણ હોય તો તેમણે પ્રસાદી અન્નથી બત્તી વૈશ્વદેવ કરવો; મધ્યાહ્ન સમયે ઠાઠ અતિથિ આવ્યો હોય તો તેને અવશ્ય પ્રથમ પ્રસાદ લેવડાવવો. આ ગૃહસ્થાશ્ર-

મીઝોનો ધર્મ છે. અતિથિ વખતે ન મળે કે હમેશાં તેને પ્રસાદ લેવડાવવાની પોતાની શક્તિ ન હોય તો ગોઆસ કાઢવો. પછી મહાપ્રસાદ લેવો. વૈષ્ણવોએ કદીપણ અસમર્પિત વસ્તુ ખાનપાનમાં વાપરી નહિ. સિદ્ધાંત રહસ્ય ગ્રંથમાં શ્રી મહાપ્રભુએ અસમર્પિત વસ્તુ સર્વથી સ્વાગ કરવાની આજ્ઞા કરી છે—

શ્રીગોવિંદને અર્પણ કર્યા વિના જેણે ભોજન કર્યું હોય તેને ધર્મવર્જિત જાણવો. તે ભોજનનું અન્ન શ્વાન-વિષ્ઠા સમાન અને જળ તથા દૂધ શુરાપાન સમાન માનવું.

સર્વે દેવતાઓ, પિતૃઓ તથા મનુષ્યો પ્રભુની પ્રસાદી અન્ન, જળ, રસ, પુષ્પાદિનું ગ્રહણ કરે છે. માટે વિદ્વાન પુરૂષોએ શ્રીવિષ્ણુના પ્રસાદી પદાર્થોજ ઉપયોગમાં લેવા માટે વૈષ્ણવોએ જનતા સૂધી અસમર્પિતથી જયતા રહેવું.

કદાપિ ઉપર લખેલો ઉત્તમ પ્રકાર પ્રવાસ, અશૌચ વગેરે ખરી અડચણના કારણથી ન પળાય તો, સંપ્રદાયના ચાલતા સદાચાર પ્રમાણે ભગવદ્પ્રસાદ તથા ભગવદ્પ્રસાદી તુળસી તથા ભગવદ્ચરણામૃત ઉપયોગના પદાર્થોમાં મેળવીને તેમાંનો દોષમાત્ર પણ મટાડી, પ્રસાદી કરી

ઉપયોગમાં લેવા. આણેલા સર્વે પદાર્થોમાંથી, થોડો ભાગ ચણુ પ્રથમ પોતાના ઉપયોગમાં લીધો હોય તો તેમાંનો બાકીનો ભાગ તે અર્ધભુક્ત કહેવાય છે. તેવા અર્ધભુક્ત પદાર્થોનો વૈષ્ણવોએ શ્રી પ્રભુની સેવામાં ઉપયોગ ન કરવો. એવી “ સિદ્ધાંતરહસ્ય ” ગ્રંથમાં શ્રી મહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી છે.

મહાપ્રસાદ લેવાનો વિધિ:—પ્રસાદ લેતી વખતે દક્ષિણ મુખે બેસવું નહિ. જળપાત્ર ડાબી બાજુએ મૂકવું. પોતાનું કરીને મહાપ્રસાદી પાતલ મૂકવી. મહાપ્રસાદ લેતાં પહેલાં પરમપવિત્ર શ્રી ભગવદ્સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરવું. પછી પ્રસાદમાંથી અધિકાર પ્રમાણે આગેશન તથા આચમન કરી, પ્રથમ પંચગ્રાસ (પાંચ કાળાચાર) ભાતના ભરી યથોચિત્ પ્રસાદ લેવો. ભોજન કરતાં ગ્રાસે ગ્રાસે શ્રી હરિ સ્મરણ કરતા રહેવું; ભોજન સમયે મૌન રાખવું કહ્યું છે. પોતાના સ્વાર્થ માટે ભગવતપ્રસાદની કદીપણ નિંદા કરવી નહિ. શ્રીપ્રભુને માટે જગડ્યા—સુધર્યાનું કહેવામાં દોષ લાગતો નથી, કેમકે ફરી સાવધાનીથી સામગ્રી કરવામાં આવે.

(૧૫)

ભોજન વખતે કાગ, રજસ્વલા વગેરે હિન જાતિની દષ્ટિ ન પડે એવા એકાંત સ્થાને ભોજન કરવા બેસવું. ભોજન કરતાં કરતાં જળપાન કરવું ત્યારે જમણા હાથના કાંડાનો ટેકા રાખી, ડાબે હાથે જળપાત્ર ઝાલી જળ પીવું. એટલે ડાબા હાથથી જળપાન કરવામાં શાસ્ત્રે દોષ કહ્યો છે. ભોજન થઈ રહે એટલે અધિકાર પ્રમાણે શુદ્ધ આચમન કરી ઉઠવું. પ્રથમ છાણુ, માટીથી બે હાથ મસળાને ઘોયા બાદ બાર ઢાગળા કરવા. પછી મુખ શુદ્ધિ માટે પ્રસાદી બીડી લેવી. પછી પુરૂષે થોડીવાર ફરી વસ્ત્ર બદલી વિશ્રામ લેવો. સુહાસણુ સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્વામીની પત્રાવળીમાં બેસી પ્રસાદ લેવો. વિધવા સ્ત્રીઓએ જૂદી પાત્રાવળીમાં, ઇદ્રિઓ જેમ સારી રીતે નિયમમાં રહે તેવાં રીતનો પરિમિત ભગવદ્પ્રસાદ દિવસમાં એકજ વખત લેવો. ભોજન થયા પછી સુહાસણુ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે મુખશુદ્ધિ કરી બીડી લેવી. વિધવાને પાનની બીડી ખાવાનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે; માટે તેણે તો પ્રસાદી સોપારીજ માત્ર લેવી. પછી વાસણુ માંજ, પોતાને ઠેકાણે ગોબરમાટીથી લીપી ભોજન સ્થાન શુદ્ધ .

કરવું. સર્વ ધરકામથી પરવારી થોડીવાર વિશ્રામ લેવો. ત્યારબાદ સહકુટુંબ મળી પોતાના સંપ્રદાયના પોષક તથા નીતિના અંથો વાંચવા અને સાંભળવા. પુરૂષોએ વર્ણ પ્રમાણે પોતપોતાના વ્યવહારિક ઉદ્યોગો નીતિપૂર્વક કરવા. સ્ત્રીઓએ શ્રી ઠાકોરજીની સામગ્રી વાણુવા, ચૂંટવા વગેરે સર્વોપયોગી કામો કરવાં.

સાંજે કરવાનો વિધિ:—વૈષ્ણવોએ સાંજે સ્નાન કરી, વિધિ પ્રમાણે તિલકમુદ્રા ધારણ કરી, સેવામાં તત્પર થવું. ઉત્થાપનથી શયનપર્યંતની સેવા સ્નેહપૂર્વક કરવી. શયન થયા બાદ બહાર આવી, પોતાના વર્ણાશ્રમ પ્રમાણે સાયંસંધ્યા, ગાયત્રી તથા અષ્ટાક્ષરનો જપ, નિત્ય પાઠ યથાવિધિ કરવા. પછી મહાપ્રસાદ લઈ પ્રથમ લખ્યા પ્રમાણે મુખ શુદ્ધિ કરી બીડી લઈ સ્વચ્છ થવું. પછી ગામમાં ભગવત મંડળી કે સત્સમાગમ જ્યાં થતો હોય ત્યાં વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણને મુખે શ્રીમદ્ભાગવત, શ્રીસુબોધિનીજી, તત્ત્વસૂત્ર નિબંધ, વોડશાસ્ત્ર વગેરે સિદ્ધાંત અંથનું સારી રીતે શ્રવણ કરવું. સંસ્કૃત અંથો વાંચી સંભળાવનાર ન મળે તો તેનાં ભાષાંતરો તથા સંસ્કૃત અંથોનાં

સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ ન હોય તેવા ભાષાગ્રંથો વાંચવા, સાંભળવા, તથા મનન કરવા. વેદ, ગીતા, ભાગવત, અને નારદ પંચરાત્રથી વિરૂદ્ધ ગ્રંથોનું શ્રવણ કદી કરવું નહિ. ગામમાં તેવો સત્સમાગમ ક્ષાપ ઠેકાણે થતો ન હોય તો ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પોતાના ઘરમાંજ બધા કુટુંબીઓએ ભેગા મળી આગ્રહપૂર્વક સત્સમાગમ તથા ભગવદ્ગીર્તન કરવું. એક દિવસ પણ હરિકથા-ગીર્તન વિનાનો જવા દેવો નહિ. નારદ પંચરાત્રમાં. શિવજી કહે છે કે હે પાર્વતિ ! વાદળે કરીને આચ્છાદિત દિવસ તેને હું દુર્દિન માનતો નથી, પણ જે દિને શ્રીકૃષ્ણ સંબધી કથાવાર્તારૂપ અમૃતનું પાન કરવાનું ન મળે તે દિવસને દુર્દિન ગણું છું. મારે સત્સમાગમ કરવાનો નિત્ય નિયમ કદી પણ ચૂકવો નહિ.

સૂવાનો વિધિ—યથાશક્તિ અષ્ટાક્ષર મંત્રનો જપ કરી શ્રી ગોવર્દ્ધનનાથજી વગેરે પ્રથમ લખેલાં એકવીસ નામોનો ઉચ્ચાર કરી, ચરણામૃત લઈ સૂવું. ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ શ્રી ભગવાનમાં સદૈવ ઉત્તમ પ્રકારનો સ્નેહ રાખે એવો સુલક્ષણવાન પુત્ર ઉત્પન્ન થવાની ઇચ્છા રાખવી. એકાદશી, દ્વાદશી, અમાવાસ્યા, પૂનમ, શ્રાદ્ધ વગેરે વ્રત તથા પર્વના દિવસોમાં ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ અવશ્ય જીતેંદ્રિય રહેવું.

સામ્પ્રદાયિક પરચુરણ જાણવાનું વિષયો

દીક્ષા—વૈષ્ણવોએ પ્રથમ અષ્ટાક્ષર મંત્રનો ઉપદેશ લેવો. એથી સાત ભક્તિનો અધિકારી થાય છે. શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, પાદસેવન, અર્ચન, વંદન અને દાસ્ય સુધીની સાત પ્રકારની ભક્તિ કરતાં બ્રહ્મસંબંધ કરવાને લાયક થાય છે. પછી ઈશ્વરના અનુગ્રહનું પાત્ર થાય ત્યારે આત્મનિવેદન કરી શકાય છે, અને તેમ થાય ત્યારે તેની કરેલી સેવા પ્રભુ સાક્ષાત અંગીકાર કરે છે. સખ્ય તથા આત્મનિવેદન એ બે ભક્તિનું પ્રભુ પોતે દાન કરે છે. એ ભક્તિ ભગવાનની પરમ કૃપા હોય તેનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. જનોઇ લેવાથી દિગ્ગેને જેમ વૈદિક કર્મો કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ બ્રહ્મસંબંધ કરવાથી ભગવાનની સેવાનો અધિકાર થાય છે, માટે જીવને ભગવત્સેવા કરવાનો અધિકારી કરવો એ બ્રહ્મસંબંધનું પ્રયોજન છે, અને મંત્રથી વૈષ્ણવોએ અવશ્ય દીક્ષા લેવી.

દીક્ષા ધારણ કરનારપર ભગવાન વિશેષે કરીને પ્રસન્ન થાય છે માટે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિ, વૈશ્ય, શુદ્ર તથા સ્ત્રીઓ

સર્વેએ પ્રયત્ને કરીને ગુરુનો ઉપદેશ લેવો. ન લેનાર એટલે દીક્ષા વગર રહેનારને દોષ કહ્યો છે.

ગુરુનાં લક્ષણુ—દીક્ષા ગુરુ પાસે લેવાની છે, માટે ઉપના મંત્રોની દીક્ષા કેવા ગુરુ પાસે લેવી તે પ્રથમ જાણવું જોઈએ. ગુરુ એ જે અક્ષરમાં એવો અર્થ સમાયલો છે કે:—

ગુ શબ્દ અંધકાર વાચક છે અને ર શબ્દ તેનું રૂંધન સૂચક છે. અર્થાત્ શિષ્યની બુદ્ધિમાં રહેલા જે અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર તેનો સફળોધરૂપ દીપકના પ્રકાશે કરીને જે નાશ કરે તેજ ખરા ગુરુ કહેવાય. વળી શ્રીમદ્વાચાર્યજી મહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી છે કે:—

શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની સેવામાં પરમચતુર અને દંભ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે સર્વ દુર્ગુણોથી રહિત શ્રીમદ્ભાગવતના તત્વને સમજનાર એવા લક્ષણુવાન પુરૂષને શિષ્યે પરમ આદરથી ગુરુ કરવા.

શિષ્યનાં લક્ષણુ.

દીક્ષાતત્વ પ્રકાશિમાં કહ્યું છે, કે:—શાંત, નમ્ર,

નિષ્કપટ, શ્રદ્ધાળુ ધારણાવાળો, સામર્થ્યવાળો, કુળવાન,
વિવેકી, સદાચરણી તથા જીતેન્દ્રિય વગેરે ગુણોથી
જે યુક્ત હોય તેજ શિષ્ય થવાને લાયક છે, બીજો નથી.
સ્ત્રી અને પુરુષ બંને દંપતીઓએ એકજ ગુરુ કરવાથી
પરસ્પર ભાઈ બહેનનો સંબંધ ગણાય માટે બંનેએ એકજ
ગુરુ કરવો કે નહિ એ શંકાનું સમાધાન—ઉપદેશમંત્ર
લેવાથી જે પરસ્પર ભાઈ બહેનનો સંબંધ થાય છે, તે અત્રૈ-
કિક સંબંધ છે; અને વિવાહ થવાથી સ્ત્રીપુરુષનો જે સંબંધ
થાય છે, તે લૌકિક સંબંધ કહેવાય છે. જે સંબંધ અત્રૈકિક
છે તે ભગવદ્ સંબંધી છે અને નિત્ય છે, અને જે લૌકિક
સંબંધ તે વ્યવહાર સંબંધી છે તે અનિત્ય છે, માટે
લૌકિક સંબંધને અત્રૈકિક સંબંધ સાથે સરખાવી
દોષરૂપ કરવો તે અધટિત છે. તેનું દષ્ટાંત મહાભારતમાં
કહ્યું છે, કે ગૌતમે ગોતાના શિષ્ય ઉત્તંકને પોતાની કન્યા
પરણાવી છે, જો વિદ્યાદાતા પિતા સમાન છે, તો તેની
પુત્રી બહેન થઈ; જો દોષ હોય તો ગૌતમ આપેજ કેમ ?
માટે તેમ નથીજ ગણાતું,

અન્યથી પોષણ કરનાર, ભયથી પ્રાણને બચાવનાર,

સસરો, વિદ્યા આપનાર, મંત્રનો ઉપદેશ આપનાર આ પાંચેને પિતા કહ્યા છે તેમાં સસરો પિતા થયો તો તેની પુત્રી બહેન થઈ ત્યારે પરણવાનું પ્રયોજન તે યથા થયું, પણ તેમ નથી; કારણ કે જે ઉપર લખેલા પાંચે પ્રકારના પિતા કહ્યા છે તે પિતા સમાન પૂજ્ય બુદ્ધિ રાખવા સારું કહ્યા છે તેથી જન્મ આપનાર પિતા કહી શકાય નહિ. તેમજ એક ગુરુનો ઉપદેશ લેવાથી કાંઈ લાઈ બહેન કહી શકાય નહિ, માત્ર અતૈકિક સંબંધમાં લાઈ બહેનના જેવો સ્નેહ રાખવાનો સંબંધ કહ્યો છે, માટે એકજ ગુરુ કરવાના માહાત્મ્ય માટે કહ્યું છે કે:-

સ્ત્રી તથા પુરુષ, અને પુત્ર તથા યાકર એ સર્વે મળી એક સદાચાર, એક ધર્મ, એક ગુરુ, એકજ મંત્ર અને એકજ દેવતાનો આશ્રય કરવો. એમ કરવાથી મોટું ફળ થાય છે, તેવું સાધન દીપિકા નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે.

૧ કૃષ્ણજન્માષ્ટમી. ૨ રામનવમી. ૩ ચૌવીસ એકાદશી મળીને એક વ્રત. ૪ વામનદ્વાદશી. ૫ નરસિંહ દ્વાદશ એ પાંચે વ્રતો વિષ્ણુ સંબંધી છે,

સર્વે પાપોને દૂર કરનારાં છે, અને નિસ્સ છે, મારે એ પાંચે વ્રત વૈષ્ણવોએ અવશ્ય કરવાં. તેથી બીજા અન્ય દેવતાનાં વ્રતો છે તે તે દેવતાના જે અન્ય ભક્તો છે તેઓનો તે કરવાનાં કહ્યાં છે. જે કરવાથી તે તે દેવતાઓની વ્રત કરનારા ઉપર પસન્નતા થાય છે. તેમજ વિષ્ણુ ભક્તોએ પોતાના ઇષ્ટ શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને પ્રસન્ન કરવા સારું ઉપર લખેલાં પાંચે વ્રતો કરવાં.

તુળસીની માળા (કંઠી) ધારણ કરવી તે વિષે નિર્ણયસિંધુમાં પુરાણનું વાક્ય છે કે

તુળસીના કાષ્ઠથી બનેલી માળા શ્રીહરીને પ્રથમ અર્પણ કરીને પછી તે માળાને ભાવસહિત પહેરે છે તેના શરીરમાં પાતક રહેતું નથી. એ મંત્રથી ભગવાનને ધરાવીને પ્રસાદી કરવી. પણ તે માળા ધારણ કરવી.

પીતૃ કાર્ય અને દેવ કાર્યને વિષે તુળસીની માળા પહેરીને કાર્ય કરે તો તેને કળાયુગમાં કાઠી ગણું કૃત્ત મળે છે. તુળસીની માળા સદૈવ ધારણ ન કરે તો દોષિત ગણાય છે.

નિત્યનિત્યમના પાઠ. શ્રીસર્વેતમ સ્તોત્ર

શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥ શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ॥

શ્રીમદાચાર્યચરણકમલેભ્યો નમઃ ॥

પ્રાકૃતધર્મનાશય પ્રાકૃતનિષિલધર્મરૂપમિતિ
નિગમ પ્રતિપાદ્યં ચત્તચ્છુદ્ધં સાકૃતિસ્તૈભિ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—શ્રીવિકૃલનાથજી કહે છે. કે જે પ્રાકૃત ધર્મના
આશ્રયથી રહિત અને સમગ્ર અલૌકિક ધર્મરૂપ છે. એ રીતે
વેદમાં પ્રતિપાદન કરેલું, અને સાકાર તથા શુદ્ધ સ્વરૂપ છે
તેની સ્તુતિ કરે છું. ૧

કલિકાલતમશ્ચન્ન દષ્ટિવાદ્વિદુષામપિ ॥

સંપ્રત્યવિષયસ્તસ્ય માત્મ્યંસમભૂદ્ભુવિ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—જ્ઞાતા પુરૂષોની પણ જ્ઞાન દષ્ટિ કલિકાલ-
રૂપ અંધકારથી આચ્છાદિત છે. માટે તે સ્વરૂપનું માહાત્મ્ય
હાલ પૃથ્વીમાં અપરિચિત થયું છે. ૨

દયાનિજમાહાત્મ્યં કરિષ્યન્પ્રકટંહરિઃ ॥

વાણ્યાયદાતદાસ્વાસ્યં પ્રાદુર્ભૂતંચકારહિ ॥ ૩ ॥

અર્થ:—જ્યારે દયાવડે શ્રીહરિને પોતાના વચન-
દ્વારા પોતાનું માહાત્મ્ય પ્રકટ કરવાની ઇચ્છા થઇ ત્યારે
પોતાનું મુખાવિંદ પ્રાદુર્ભાવ કર્યું. ૩

તદુક્તમપિદુર્બોધં સુબોધંસ્યાદથાતથા ॥

તન્નમાટોત્તરશતંપ્રવક્ત્ર્યામ્યખિલાધકૃત્ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—પણ તેનું કહેલું દુર્બોધ છે માટે જેવી
રીતે સુબોધ થાય તેવી રીતે સમગ્ર પાપને હણનાર તે
શ્રીમહાપ્રભુજીના એકસો આઠ નામ કહું છું. ૪

ઋષિરન્ગિકુમારસ્તુ નામ્રાંછંદોજગત્યસૌ ॥

શ્રીકૃષ્ણાસ્યંદેવતા ચ ખીજં કાર્ણિકઃપ્રભુ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—આ સ્તોત્રના ઋષિ અન્નિકુમાર છે અને
જગતી છંદ છે; તથા શ્રીકૃષ્ણાસ્ય દેવતા છે અને કાર્ણ-
ણીક પ્રભુ એ ખીજ છે; ૫

નિનિ યોગો ભક્તિયોગઃ પ્રતિબંધવિનાશને ॥

કૃષ્ણાધરામૃતાસ્વાદ સિદ્ધિરત્ર ન સંસયઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—અને આ સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં પ્રતિબંધ નાશ કરવા સાર વિનિયોગ કહેતાં પ્રયોજન ભક્તિયોગ છે અને કૃષ્ણના અધરામૃત સ્વાદની અહીં સિદ્ધિ છે એમાં કાંઈ સંશય નથી. ૬

૪૧ ૨ ૩ ૪
આનંદઃ પરમાનંદઃ શ્રીકૃષ્ણસ્ય કૃપાનિધિઃ ॥

૫ ૬
દૈવોદ્ધારપ્રયત્નાત્મા સ્મૃતિમાત્રાર્તિનાશનઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—આનંદરૂપ અને પરમાનંદરૂપ શ્રીકૃષ્ણના મુખાર્વિંદરૂપ અને કૃપાનાભંડારરૂપ અને દૈવી જીવેના ઉદ્ધાર કરવા સાર પોતાના મનમાં યત્ન કરનારા અને સ્મરણ માત્રથી પીડાને નાશ કરનારા એવા શ્રી મહા-પ્રભુજી છે. ૭

૭
શ્રીભાગવતગુઠાર્થ પ્રકાશનપયરાણુઃ ॥

જો શબ્દ ઉપર ૧ થી ૧૦૮ સુધી આકડાં મૂકવામાં આવ્યા છે તે તે જગ્યાએ આચાર્ય શ્રી મહાપ્રભુજીનાં નામ સમજવાં.

૮ ૯
સાકારબ્રહ્મવાદૈક સ્થાપકો વેદપારગઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ:—શ્રીભાગવતના ગૂઢ અર્થને પ્રકાશ કરવા-
માં તત્પર એવા અને સાકાર બ્રહ્મવાદના સ્થાપન કરના-
રા તથા વેદને પામેલા એવા શ્રીઆચાર્ય મહા પ્રભુજી. ૮

૧૦ ૧૧
માયાવાદ નિરાકર્તા સર્વવાદિનિરાસકૃત્ ॥

૧૨ ૧૩
ભક્તિમાર્ગાબ્જમાર્ત્તઃ સ્ત્રીશુદ્રાંદ્યુદ્ધતિક્ષમઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—માયાવાદનો નિરાસ કરનાર અને સર્વે
માયાવાદીઓને નિરાસ કરનાર તથા ભક્તિ માર્ગરૂપ ક-
મલમાં સૂર્યરૂપ અને સ્ત્રીઓ તથા શૂદ્રાદિના ઉદ્ધાર કર-
વામાં સમર્થ એવા શ્રીમહાપ્રભુજી. ૯

૧૪
અંગીકૃત્યૈયવ ગોપીશ વલ્લભીકૃતમાનવઃ ॥

૧૫ ૧૬ ૧૭
અંગીકૃતૌ સમર્યાદોમહાકાર્ણિકૌવિભુઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:—અંગીકાર કરવાને વિષે મર્યાદાવાળા અને મહાદ્યાળુ તથા પોતે અંગીકાર કરીને ગોપી પાત શ્રી કૃષ્ણભગવાનમાં મનુષ્યોને વાતસલ્ય કરાવનાર એવા અને સર્વ સમર્થ શ્રી મહાપ્રભુજી. ૧૦

૧૮

૧૯

અદેયદાનહક્ષશ્ચ મહોદારચરિત્રવાન્ ॥

૨૦

પ્રાકૃતાનુકૃતિવ્યાજ મોહિતાસુરમાનુષઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ:—ન આપી શકાય એવાં દાન દેવા સમર્થ એવા, અને ઉદાર ચરિત્રવાળા અને પ્રાકૃત જનને અનુસરવાના મીઠેથી આસુરી જનોને મોહિત કરનાર. ૧૧

૨૧

૨૨

૨૩

૨૪

વૈશ્વાનરો વલ્લભાખ્યઃ સદ્રૂપોહિતકૃત્સતામ્ ॥

૨૫

૨૬

જનશિક્ષાકૃતેકૃષ્ણ ભક્તિકૃન્નિખિલેષ્ટદઃ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ:—અગ્નિથી ઉત્પન્ન થએલા વલ્લભનામવાળા, સારા રૂપવાળા સત્પુરુષોના હિતકારી, મનુષ્યોને શીખવવા સારા શ્રી કૃષ્ણની ભક્તિ કરનારા સમગ્ર ઇચ્છીત વસ્તુને

આપનાર એવા શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુ છે. ૧૨

૨૭ ૨૮ ૨૯
સર્વલક્ષણુસંપન્નઃ શ્રીકૃષ્ણુચાનદો ગુરુઃ ॥

૨૦ ૩૧
સ્વાનંદતુંદિલઃ પદ્મહલાયતવિલોચનઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થઃ—સર્વ લક્ષણુથી યુક્ત, શ્રીકૃષ્ણુના ચાનને
દેનાર અને ગુરુ તથા પોતાના સ્વરૂપે કરીને આનંદવાળા,
પદ્મના દલ સરખા વિશાળ નેત્રવાળા એવા શ્રી મહાપ્ર-
ભુજી. ૧૩

૩૨ ૩૩
કૃપાદગવૃષ્ટિસિંહુષ્ટ દાસદાસી પ્રિયપતિઃ

૩૪ ૩૫
રોષદદપાતસંહુષ્ટ ભક્તદ્વિદ્ ભક્તસેવિતઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થઃ—કૃપાયુક્તદષ્ટિરૂપ વૃષ્ટિવડે ખુશી થયેલા દાસ-
દાસીજનોને પ્રિય, અને રોષવાળા વૃષ્ટિવડે ભક્તોના દ્વેષી-
ઓને આળી નાખનાર, ભક્તોએ સેવેલા એવા શ્રીમહાપ્રભુજી ૧૪

૩૬ ૩૭ ૩૮
સુખસેન્યો દુરાસન્યો દુર્લભાંધિસરોરુહઃ ॥

૩૯ ૪૦
ઉત્ત્રપતાપો વાકસીધું પૂરિતાશેષસેવકઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ:—સુખે કરીને સેવવા યોગ્ય, દુઃખે કરીને આરાધના કરવા યોગ્ય, જેમના ચર્ણરૂપી કમલ દુર્લભ છે, ઉત્ત્ર પ્રતાપવાળા, વાણીરૂપ અમૃતવડે સમગ્ર સેવકોને પૂર્ણ કરનાર. ૧૫

૪૧
શ્રીભાગવતપીયુષ સમુદ્ર મથનક્ષમઃ ॥

૪૨
તત્સારભૂતરાસસ્ત્રી ભાવપૂરિત વિગ્રહઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ:—શ્રીભાગવતરૂપ અમૃતનો સમુદ્ર તેની કથા કરવામાં સમર્થ અને તે ભાગવતને વિષે સારભૂત એવી રાસકીડા સ્ત્રીભાવે કરી પરિપૂર્ણ દેહવાળા. ૧૬

૪૩ ૪૪
સાન્નિધ્યમાત્રદત્ત શ્રીકૃષ્ણપ્રેમાવિમુક્તિદઃ ॥

૪૫ ૪૬
રાસલીલૈકતાસર્થઃ કૃપયૈતત્કથાપ્રદઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ:—પોતાનિ સન્નિધિ માત્રમાં શ્રીકૃષ્ણને વિષે પ્રેમનું દાન કરનાર એવા અને મુક્તિને દેનારા રાસલીલામાં એક તાત્પર્યવાળા તથા કૃપાએ કરીને એ કૃષ્ણની કથાને દેનારા. ૧૭

૪૭

વિરહાનુભવૈકાર્ય સર્વત્યાગોપદેશકઃ ॥

૪૮

૪૯

લકત્યાચારોપદેષ્ટાચ કર્મમાર્ગપ્રવર્તકઃ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—કેવળ વિરહના અનુભવ સારૂ સર્વ ત્યાગનો ઉપદેશ કરનારા ભક્તિ વાસ્તે આચારનો ઉપદેશ કરનારા, અને કર્મમાર્ગને પ્રવર્તવનારા એવા શ્રીઆચાર્યજી. ૧૮

૫૦

યાગાદૌ ભક્તિમાર્ગૈકસાધનત્વાપદેશકઃ ॥

૫૧

૫૨

૫૩

૫૪

પૂર્ણાનંદઃપૂર્ણકામો વાકપતિવિષ્ણુધેશ્વરઃ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ:—યાગાદિ કર્મમાં ભક્તિ માર્ગનુંજ એક સાધન-પાણું છે એવો ઉપદેશ કરનાર પૂર્ણ આનંદવાળા, પુર્ણ

કામવાળા, વાણીના અધિપતિ, વિશુધના ઈશ્વર એવા શ્રી
આચાર્યજી. ૧૯

૫૫

૫૬

કૃષ્ણનામસહસ્રસ્યવક્તાભક્તપરાયણુઃ ॥

૫૭

ભક્ત્યાચારોપદેશાર્થનાનાવાક્યનિરુપક ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણના હજાર નામને કહેનારા તથા
ભક્તોને શરણુરૂપ અને ભક્તિ તથા આચારના ઉપદેશ
સાર નાના પ્રકારના વાક્યને નિરૂપણ કરનારા એવા ૨૦

૫૮

૫૯

સ્વાર્થોન્નિઝકતાખિલપ્રાણુપ્રિયસ્તાદશચેષ્ટિતઃ ॥

૬૦

૬૧

સ્વદાસાર્થકૃતાશેષ સાધનઃ સર્વશક્તિધૃક્ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—શ્રીઆચાર્યજી અર્થે અખિત્ર પ્રાણુને અર્પણ
કરનાર પુરૂષોને પ્રિય એવા અને તેવા તાદ્રશી પુરૂષોએ
વીંટાએલા અને પોતાના દાસને સારૂ સમગ્ર સાધન કરનાર
તથા સર્વ શક્તિને ધારણ કરનાર એવાશ્રી આચાર્યજી ૨૧

૬૨
ભુવભક્તિપ્રચારૈકકૃતે સ્વાન્વયકૃષિતા ॥

૬૩

૬૪
સ્વવંશેસ્થાપિતાડશેષસ્વ માહાત્મ્યઃસ્મયાપહુઃ ॥ ૨૨ ॥

૬૫

અર્થ—પૃથ્વીમાં કેવળ ભક્તિનો પ્રચાર કરવા સાર પોતાનો વંશ કરનાર અને પિતારૂપ તથા પોતાના વંશને વિષે પોતાના સમગ્ર માહાત્મ્યનું સ્થાપન કરનાર અને ગર્વનો નાશ કરનાર એવા શ્રીમહાપ્રભુજી. ૨૨

૬૬

૬૭

પતિવૃતાપતિઃ પારલૌકિકૈહિક દાનકૃત્ ॥

૬૮

૬૯

નિગૂઢહૃદયાડનન્યભક્તપુરોપિતાશયઃ ॥ ૨૩ ॥

અર્થ—પતિવૃતાઓના પતિ અને પરલોક તથા આ લોક સંબંધી દાન કરતાર અને ગૂઢ હૃદયવાળા અનન્ય ભક્તોમાં પોતાનું અંતઃકરણ જણાવનાર. ૨૩

. ૭૦

ઉપાસનાદિ માર્ગાતિમુગ્ધમોહ નિવારકઃ ॥

૧૭૧
ભક્તિમાર્ગે સર્વે માર્ગે વૈલક્ષણ્યાનુમુતિકૃત્ ॥૨૪॥

અર્થ—ઉપવાસનાદિ માર્ગોમાં અતિ મુગ્ધ પુરુષોના મોહને મટાડનાર ભક્તિ માર્ગને વિષે સર્વ માર્ગથી વિલક્ષણ રીતે અનુભવ કરનાર એવા. ૨૪

૭૨

૭૩

પ્રથક્શરણુમાર્ગોપદેષ્ટા શ્રીકૃષ્ણહાર્દવિત્ ॥

૭૪

પ્રતિક્ષણુ નિકુંજસ્થલીલાસસુપૂરિતઃ ॥ ૨૫ ॥

અર્થ—જૂદી રીતે શરણુ માર્ગનો ઉપદેશ કરનાર, શ્રી કૃષ્ણના હાર્દને જાણનાર, ક્ષણે ક્ષણે નિકુંજમાં થએલી લીલાના રસે કરીને પરિપૂર્ણ એવા. ૨૫

૭૫

૭૬

૭૭

તત્કથાક્ષિપ્તચિત્તસ્ત દ્વિશ્મૃતાન્યોત્તમપ્રિયઃ ॥

૭૮

૭૯

૮૦

પ્રિયત્રજ સ્થિતિઃ પુષ્ટિલીલાકર્તારહઃપ્રિયઃ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ—તે નિકુંજવનમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સંબંધી રાસ-

લીલા કથાવડે ચિત્તને ખેંચનાર અને તે કથા કરવા સાથે
અન્ય કથા વિરોધી કાર્યને વિસ્મરણ કરાવનાર અને વ્ર-
જમાં પ્રીતિવાળા તથા પ્રિય વ્રજમાં સ્થિત વાળા
પુષ્ટિ સંબંધી રાસલીલા કરનાર અને એકાંતિક ભક્તિમાં
પ્રીતિવાળા શ્રીઆચાર્યજી. ૨૬

૮૧ ૮૨ ૮૩
ભક્તેચ્છાપૂરકઃ સર્વાંગાતલીલોડતિમોહનઃ ॥

૮૪ ૮૫ ૮૬
સર્વાસકતો ભક્તમાત્રાસકતઃ પતિતપાવનઃ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ—ભક્તની ઇચ્છાને પૂર્ણ કરનારા બીજા સર્વ
પુરૂષોને અજ્ઞાત છે લીલો જેની એવા અને અત્યંત મોહ
કરનાર સર્વને વિષે આસક્તિ રહિત, અને ફક્ત ભક્તને
વિષે આસક્ત, અને પતિત પુરૂષોને પવિત્ર કરનારા,
એવા શ્રી આચાર્યજી. ૨૭

૮૭
સ્વયશોગાનસંહૃદ હૃદયાંભોજવિષ્ટરઃ ॥

૮૮ ૮૯
યશઃપીયૂષલહરી જ્ઞાવિતાન્યરસઃ પરઃ ॥૨૮॥

અર્થ—પોતાનો જશ ગાવાથી પ્રસન્ન થયેલા ભકતના હૃદયરૂપ કમલમાં આસન કરનાર, યશરૂપ અમૃતની લહેરથી ભીંજાવેલ છે અન્ય રસ જેણે એવા, અને શ્રેષ્ઠ એવા શ્રીમહાપ્રભુજી. ૨૮

૯૦

લીલામૃતરસાર્દ્રાદ્રી કૃતાખિલશરીરભૂત ॥

૯૧

૯૨

ગોવર્દ્ધનસ્થિત્યુત્સાહસ્તલ્લીલાપ્રેમપૂરિતઃ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ—ત્રીલાઙ્કાપ અમૃત સંબંધી રસાર્દ્ર ભાવવડે સકળ શરીરધારીને રસવાળા કરનાર, અને શ્રી ગોવર્દ્ધન ગિરિરાજની સ્થિતિમાં ઉત્સાહવાળા અને તે ભગવદ્ લીલામાં પ્રેમરસવડે પરિપૂર્ણ એવા શ્રીમહાપ્રભુજી. ૨૯

૯૩

૯૪

૯૫

યજ્ઞલોકતા યજ્ઞકર્તા ચતુર્વર્ગ વિશારદઃ ॥

૯૬

૯૭

૯૮

સત્યપ્રતિષ્ઠા સ્ત્રિગુણાતીતો નયવિશા રદઃ ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—યજ્ઞ લોકતા અને યજ્ઞ કર્તા, તથા ધર્મ,

અર્થ, કામ અને મોક્ષને દેવમાં ડહાપણુવાળા, સાચી પ્રતિષ્ઠાવાળા, ત્રણ ગુણથી રહિત અને નીતિમાં ચતુર એવા શ્રીઆચાર્યજી. ૩૦

૯૯

૧૦૦

સ્વકીર્તિવર્દ્ધનરતત્ત્વભૂતભાષ્ય પ્રદર્શકઃ ॥

૧૦૧

૧૦૨

માયાવાદાખ્યતૂલાગ્નિ બ્રહ્મવાદ નિરૂપકઃ ॥૩૧॥

અર્થ—પેતાની કીર્તિને વધારનાર અને સાંખ્ય તત્ત્વ અને વ્યાસ સૂત્રના ભાષ્યને કરનાર અને માયાવાદ રૂપ કપાસમાં અગ્નિ સરખા અને બ્રહ્મવાદને નિરૂપણ કરનારા એવા શ્રીઆચાર્યજી. ૩૧

૧૦૩

૧૦૪

અપ્રાકૃતાડખિલાકલ્પભૂષિતઃ સહજ સ્મિતઃ ॥

૧૦૫

૧૦૬

૧૦૭

ત્રલોકી ભૂષણું ભૂમિભાગ્યં સહજસુંદરઃ ॥૩૨॥

અર્થ—અતૌકિક સર્વ શૃંગારવડે સુશોભિત અને સહજ હાસ્યવાળા ત્રણ લોકમાં ભૂષણ સરખા અને પૃથ્વીના ભાગ્યરૂપ, અને સહજ સુંદર એવા શ્રીમહાપ્રભુજી. ૩૨

૧૦૮

અશેષભક્તસંપ્રાર્થ્યચરણાબ્જરજોધનઃ

ઇત્યાનંદનિધેઃ પ્રોક્તાં નામનામઃ૧૦૮૧૧ ॥૩૩॥

અર્થ—જેના ચરણાબ્જના રજરૂપી ધન અશેષ ભક્તજનોએ સંપ્રાર્થનીય છે (એટલે સારી રીતે ઇચ્છા કરવા યોગ્ય છે) એવા શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી છે એ પ્રમાણે આનંદના સમુદ્રરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીનાં એકસોને આઠ નામ કહ્યાં. ૩૩

શ્રદ્ધાવિશુદ્ધબુદ્ધિર્પઠત્યનુદિનં જનઃ ॥

સતદેકમનાઃ સિદ્ધિમુક્તાંપ્રાપ્નોત્યસંશયમ્ ॥૩૪॥

અર્થ—શ્રદ્ધાવડે વિશુદ્ધ બુદ્ધિવાળો જે મનુષ્ય હંમેશાં તેને વિષે નિશ્ચય મનવાળો થઈને આ સ્તોત્રનો પાઠ કરે, તો તે પુરૂષ કહેલી મહાસિદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય એમાં કાંઈ સંશય નથી. ૩૪

તદપ્રાપ્તૌત્રથામોક્ષ સ્તદ્દામૌતહગતાર્થતા ॥

અતઃસર્વોત્તમંસ્તોત્રં જપ્યંકૃષ્ણચરસાર્થિભિઃ ॥૩૫॥

અર્થ—તે શ્રીઆચાર્યજીની પ્રાપ્તિ વિના મોક્ષ પણ

વૃથા છે અને તે સ્વમાર્ગ સંબંધા ફળની પ્રાપ્તિ થાય તો
સાયુજ્યાદિક મોક્ષનું પણ નિર્થકપણું છે એ વાસ્તે આ
સર્વોત્તમસ્તોત્રથી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રપ રસની ઇચ્છાવાળા પુરુષોએ
નૃપ કરવા યોગ્ય છે. ૩૫

॥ इति श्रीमदग्निकुमार प्रोक्तं ॥

॥ पञ्चोत्तरं स्तोत्रं समाप्तं ॥

ઈતીશ્રોમદ અગ્નિકુમાર પ્રોક્ત સર્વોત્તમસ્તોત્ર સંપૂર્ણ.

॥ અથ બાલબોધઃ ॥

નત્વા હરિં સદાનન્દં સર્વસિદ્ધાન્તવિગ્રહમ્
બાલપ્રબોધનાર્થાય વદામિ સુવિનિશ્ચિતમ્ ॥૧॥

અર્થ—સદાનન્દ શ્રીહરિને પ્રણામ કરીને, બાલકોને
બોધ થવા માટે સારી રીતે વિચાર કરેલા સિદ્ધાંતના સ્વરૂ-
પને હું જણાવું છું. ૧.

ધર્માર્થકામમોક્ષાખ્યાશ્ચત્વારોડર્યામનીષિણમ્ ॥
જીવેશ્વરવિચારેષુ દ્વિધા તેહિ વિચારતાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—વિદ્વાનોએ ધર્મ, અર્થ કામ અને મોક્ષ આ
ચાર પુરુષાર્થો, જીવ અને ઈશ્વરના વિચારથી બે બે પ્રકાર-
ના વિચારેલા છે. ૨.

અલૌકિકાસ્તુવેદોક્તાઃ સાધ્યસાધનસંયુતાઃ ॥
લૌકિકાઋષિભિઃ પ્રોક્તાસ્તથૈવેશ્વરશિક્ષયા ॥૩॥

અર્થ—સાધ્ય અને સાધન આ બે ભેદવાળા વેદમાં
કહેલા તે અલૌકિક છે એમ જણાવું અને તે ઈશ્વર વિચાર-

રિત છે તથા ઈશ્વરની આજ્ઞાથી ઋષિયોએ કહેલા તે જીવ-
વિચારિત છે. તે લૌકિક છે. એમ જાણવું. ૩.

લૌકિકાંસ્તુ પ્રવક્ષ્યામિ વેદાનાધાયતઃ સ્થિતા ॥

ધર્મશાસ્ત્રાણિનીતિશ્ચકામશાસ્ત્રાણિ ચ ક્રમાદ્ ॥ ૪ ॥

અર્થ—લૌકિક (પુરુષાર્થો)ને હું અહીં યથાર્થ રીતે
કહું છું કારણ કે ઈશ્વરવિચારિત તે વેદમાં નિર્ણયિત છે,
માટે તેનો નિર્ણય કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. ધર્મશાસ્ત્ર,
અને કામશાસ્ત્ર આ ક્રમથી—૪.

ત્રિવર્ગસાધકાનીતિ ન તન્નિણ્ય ઉચ્યતે ॥

મોક્ષેયત્વારિશાસ્ત્રાણિલાકિકે પરતઃસ્વતઃ ॥૫॥

અર્થ—ત્રણ શાસ્ત્ર ધર્મ, અર્થ તથા કામને
સિદ્ધ કરનારા છે. એ પ્રસિદ્ધ છે. માટે તેનો નિર્ણય
અહીં કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. હવે બાકી રહ્યો લૌકિકમાં
મોક્ષ તે શાસ્ત્રનો નિર્ણય અમો કરીએ. આ મોક્ષ લૌકિકમાં
બે પ્રકારનો છે. એક સ્વતોમોક્ષ^૧ અને બીજો પરતોમોક્ષ.^૨
તેમાં એક એક મોક્ષમાં બન્ને શાસ્ત્ર છે. એટલે જુમલે
ચાર શાસ્ત્ર છે. ૫.

૧ પોતાથી સિદ્ધ ૨ બીજાના આશ્રયથી થના પૈ.

દ્વિધા દ્વે દ્વે સ્વતસ્તત્ર સાંખ્યયોગૌ પ્રકીર્તિતૌ ॥
ત્યાગાત્યાગવિભાગેન સાંખ્યેત્યાગઃપ્રકીર્તિતઃ ॥૬॥

અર્થ—સ્વતોમોક્ષના બે પ્રકાર આ છે. ૧ ત્યાગ અને
૨. અત્યાગ. આ બેદથી સાંખ્ય તથા યોગશાસ્ત્ર કહેલાં છે.
સાંખ્ય શાસ્ત્રમાં મોક્ષનું સાધન સર્વ વસ્તુમાત્રનો ત્યાગ
એ જણાવેલું છે. ૬.

અહન્તામમતાનાશે સર્વથા નિરહંકૃતૌ ॥
સ્વરૂપસ્યો યદા જીવઃ કૃતાર્થઃ સ નિગદ્યતે ॥૭॥

અર્થ—હું અને મારાપણું તદ્દન મટી જાય તથા અ-
હંકાર રહિત જીવ પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે
તે જીવ કૃતાર્થ થયો એમ કહેવાય છે. ૭

નદર્થ પ્રક્રિયા કાચિત્ પુરાણેડપિ નિરૂપિતા ॥
ઋષિભિર્બુધ્વા પ્રોક્તા ફલમેકમબાહ્યતઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—આ જીવન્મુક્ત થવાની પ્રક્રિયા (રીત) પુરા-
ણમાં ઋષિ લોકોએ ઘણે ઘણે પ્રકારે કહેલી છે. પણ તેનું
ફળ એક મોક્ષરૂપજ છે. ૮

અત્યાગ યોગમાર્ગો હિ ત્યાગોઽપિ મનસૈવ હિ
અમાદયસ્તુકર્ત્તવ્યઃ સિદ્ધેયાગે કૃતાર્થતા ॥ ૯ ॥

અર્થ—ત્યાગના અભાવમાં યોગમાર્ગથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે. (તનથી) ત્યાગ યોગ જો કે સિદ્ધ થતો નથી, માટે મનથી ત્યાગ કરવાનીજ જરૂર છે અને યમ નિયમાદિ મનના નિશ્ચલપણને માટે કરવા. એમ કરતા યોગસિદ્ધિ થતાંજ કૃતાર્થપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ૯

પરાશ્રયેણ મોક્ષસ્મુ દ્વિધા સોઽપિ નિરૂપ્યતે ॥
બ્રહ્મા બ્રાહ્મણ્યતાં યાયરતદ્રૂપેણ ચ સેવ્યતે ॥૧૦॥

અર્થ—પરતોમોક્ષમાં પણ બે પ્રકાર છે. ગુણમૂર્તિ બ્રહ્મા છે, તે તો બ્રાહ્મણ્યતાને પ્રાપ્ત થાય છે; અર્થાત્ તેની ઉપાસના બ્રાહ્મણપણાથી બને છે. મૂર્તિરૂપે થતી નથી. ૧૦

તે સર્વાર્થા ન ચાદેન શાસ્ત્રં કિચિદુદ્ધીરિતમ્ ॥
અતઃ શિવશ્ચ વિષ્ણુશ્ચ જગતો હિતકારકૌ ॥૧૧॥

અર્થ—પાર્થ બ્રહ્મા સિદ્ધ નથી બ્રહ્માએ

કાંઈક કાંઈક શાસ્ત્ર નિરૂપણ કર્યું છે, કે જેનાથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ છે. હવે બાકી રહ્યા શિવજી તથા વિષ્ણુ જેઓ જગતના હિતકારક છે. ૧૧.

વસ્તુનઃ સ્થિતિસંહારૌ કાર્યૌ શાસ્ત્રપ્રવર્તકૌ ॥
 પ્રહૈવ તાદૃશં યસ્માત્સર્વાત્મકતયોદ્ધિતૌ ॥૧૨॥
 નિર્દોષપૂર્ણગુણતા તત્તચ્છાસે તયોઃ કૃતા ॥
 ભોગમોક્ષકૃતે દાતું શક્તો દ્વાવપિ યદ્યપિ ॥૧૩॥
 ભોગઃ શિવેન મોક્ષસ્તુ વિષ્ણુનેતિ વિનિશ્ચયઃ
 લોકેડપિ યત્પ્રભુર્ભુકતે તન્ન ચચ્છતિ કહ્નિચિત્ ॥
 અતિપ્રિયાય તદ્યપિ દીયતે કવચિદેવ હિ ॥૧૪॥

અર્થ—વસ્તુ માત્રની સ્થિતિ અને સંહાર કરવો આ જેઓનું કાર્ય છે. એવા તે બેઉ શાસ્ત્રના પ્રવર્તક છે. બ્રહ્મજ તેવી જાતનું છે કે જેથી તે બન્ને સર્વાત્મકપણાથી કહેલા છે. તે તે શાસ્ત્રમાં તે બન્ને દેવો માટે દોષરહિત પૂર્ણ ગુણવાળાપણું જણાવેલું છે. ભોગ અને મોક્ષ આ બન્ને આપવાને જો કે બન્ને સમર્થ છે

તથાપિ શિવજીથી ભોગની પ્રાપ્તિ અને વિષ્ણુથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ નિશ્ચય છે. જગતમાં પણ આ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે જે ચીજ રાજાને ખાવા પીવાની હોય તે બીજાને ન મળે તથાપિ જે તે ચીજને માંગનારો રાજાને અત્યંત પ્રિય હોય તો કદાચિત્ તેને પણ મળે. ૧૨.૧૩.૧૪.

નિયતાર્થપ્રદાનેન તદીયત્વં તદાશ્રયઃ ॥

પ્રત્યેકં સાધનં ચૈતત્ દ્વિતીયાર્થે મહાશ્રમઃ ॥૧૫॥

અર્થ—નિયમિત અર્થના પ્રદાનથી (યથાર્થ રીતે અર્પણથી) તદીયત્વ એટલે તે દેવનું સેવકપણું અને તદાશ્રય એટલે દેવનો આશ્રય સિદ્ધ થાય છે. પ્રત્યેક માર્ગ માટે આ ઉપર કહેલાં (તદીયત્વ અને તદાશ્રય) જ તેની પ્રાપ્તિ માટે સાધન છે, અને બીજો અર્થ જે મોક્ષ તેને માટે ધણોજ શ્રમ ઉઠાવવો પડે છે. ૧૫

જીવાઃ સ્વભાવતો દુષ્ટા દોષાભાવાય સર્વદા ॥

શ્રવણાદિ તતઃ પ્રેમણા સર્વં કાર્યં હિ સિદ્ધ્યતિ ૧૬

અર્થ—જીવો સ્વભાવથી દુષ્ટ હોય છે. કામાદિક શત્રુ-વાળા સ્વભાવથીજ છે. માટે દોષો મટવા સાર (નિર્દોષ

થવાને વાસ્તે) શ્રવણ, મનન, વગેરે નવ પ્રકારની ભક્તિ સર્વદા કરવી. એમ કરતાં કરતાં પ્રેમભક્તિ જ્યારે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૬

મોક્ષસ્તુસુલભો વિષ્ણુર્ભોગશ્ચ શિવતસ્તથા ॥

સમર્પણેનાત્મનો હિ તદ્દીયત્વં ભવેદ્ધ્રુવમ્ ॥૧૭॥

અર્થ--મોક્ષ તો વિષ્ણુથી સુલભ છે. ભોગ શિવ-
જીથી સુલભ છે. પણ તે ક્યારે સિદ્ધ થાય કે જ્યારે
આત્માનું પણ સમર્પણ તે દેવને કરવામાં અને સર્વથા
તે દેવનીજ અતન્યભક્તિ કરવા ચિત્ત તત્પર થાય ત્યારે
અતદ્દીયતયા ચાપિ કેવલશ્ચેત્સમાશ્રીતઃ ॥

તદાશ્રયતદ્દીયત્વ બુદ્ધ્યૈકિચિત્સમાચરેત્ ॥૧૮॥

સ્વધર્મમનુતિષ્ઠન્ વૈ ભારદ્વૈશુણ્યમન્યથા ॥

ઇત્યેવં કથિતં સર્વં નૈતજ્ઞજ્ઞાને ભ્રમઃ પુનઃ ॥૧૯॥

અર્થ--કદાચિત્ આત્માના નિવેદન સિવાય
ફક્ત આશ્રય કરવામાં આવે તોપણ તે દેવનો
આશ્રય તથા તે દેવના સેવકપણના ભાવની બુદ્ધિયે
કરીને કાંઈક સારી રીતે આચરણ કરવું. તે આચરણ

સ્વધર્મરૂપ જાણવું. એમ જો ન કરે તો સંસારમાં (કામા-
દિક પાપમાં પ્રવૃત્તિરૂપ) પાત થાય. માટે સ્વધર્માચરણ
કરવું આ પ્રમાણે મેં બધું કહ્યું જે જાણવાથી ફરીને
ભ્રમ નહિ થાય. ૧૮-૧૯.

હતિ શ્રીમદ વલ્લભાચાર્ય વિચરિત બાલમેધ સંપૂર્ણ.

॥ અથ નવરત્ન સ્તોત્રમ્ ॥

ચિંતા કાપિન કાર્યાનિવેદિતાત્મભિઃ કદાપી તિ ॥
ભગવાનપિપુષ્ટિસ્થેનકરિષ્યતિલૌકિકાંચગતિં ॥૧॥

અર્થ—આત્માનું પણ સમર્પણ કરનાર ભક્તોએ કદી પણ કોઈ જાતની ચિંતા કરવી નહિ. અનુગ્રહમાં રહેનાર ભગવાન લૌકિક ગતિને નહિ કરે. ૧

નિવેદનં તુ સ્મર્તવ્યં સર્વથા તાદૃશૈર્જનૈઃ ॥
સર્વેશ્વરસ્થ સર્વાત્મા નિજેચ્છાતઃ કરિષ્યતિ ॥૨॥

અર્થ—તેવા માણસો સાથે જરૂર ભગવાનને કરેલું નિવેદન સંભારવું. સર્વના ઈશ્વર સર્વના આત્મા પોતાની ઇચ્છાથી કરશે. ૨

સર્વેષાં પ્રભુસંબંધો ન પ્રત્યેકમિતિ રિથતિઃ ॥
અતોડન્યવિનિયોગેડપિચિંતાકાસ્વસ્થયેડપિચેત્ ॥૩॥

અર્થ—ઈશ્વરનો સંબંધ સર્વની સાથે છે. એકની સાથે છે અને એકની સાથે નહિ તેમ નથી. માટે અન્યના વિનિ-

યોગ (ઉપયોગ) માં પણ અને જે વિષે વિનિયોગ થયો હોય તે જે પોતાનો હોય તોપણ શી ચિંતા ? ૩

અજ્ઞાનાદથવા જ્ઞાનાત્કૃતમાત્મનિવેદનમ્ ॥

યૈઃકૃષ્ણસાત્કૃતપ્રાણૈસ્તેષાં કા પરિદેવના ॥ ૪ ॥

અર્થ — અજ્ઞાનથી અથવા જ્ઞાનથી શ્રીકૃષ્ણને જેણે આત્મનિવેદન કરેલું છે, તેવા ભક્તોને અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણની સાથે જેનાં પ્રાણો પણ પરાયણ છે તેવાઓને કયી જાતની વેદના છે ? (કોઈ જાતની પણ નથી.) ૪

તથા નિવેદને ચિંતા ત્યાજ્યા શ્રીપુરુષોત્તમે ॥

વિનિયોગેષ્વપિસા ત્યાજ્યા સમર્થોહિ હુરિઃસ્વતઃ ॥૫॥

અર્થ—તેમજ શ્રી પુરુષોત્તમ વિષયક નિવેદન ખાતે ચિંતા ન કરવી. વિનિયોગ વિષે પણ તે ચિંતા કરવી. કારણ કે શ્રીહરિ સર્વ સમર્થ છે. ૫

લોકે સ્વાસ્થ્યં તથા વેદે હુરિસ્તુ ન કરિષ્યતિ ॥

પુષ્ટિમાર્ગસ્થિતોયસ્માત્સાક્ષિણો ભવતાડખિલાઃ ॥૬॥

અર્થ—લોકમાં તથા વેદમાં શ્રીહરિ સ્થિતિને નહિ કરશે જેથી શ્રીહરિ પુષ્ટિમાર્ગ સ્થિત છે તે માટે સર્વ સાક્ષી તરીકે થાઓ. ૬

સેવાકૃતિર્ગુરોરાજાડખાધનં વા હરીચ્છયા ॥

અતઃ સેવાપરં ચિત્તંવિધાય સ્થીયતાં સુખમ ॥૭૥॥

અર્થ—ગુરુની આજ્ઞારૂપ સેવા કરવી. અથવા તેમાં જે હરિની ઇચ્છાથી તેનો બાધ થાય, તો પણ સેવાપર ચિત્તને રાખી સુખેથી રહેવું. ૭

ચિત્તોદ્દેગં વિધાયાપિ હરિર્યદ્દત્કરિચ્ચતિ ॥

તથૈવ તસ્ય લીલેતિ મત્વા ચિંતાં ક્રૂતં ત્યજેત્ ॥૭૮॥

અર્થ—ચિત્તમાં ચિંતા કરીને પણ જે જે ઇશ્વર કરશે, તેને તેની લીલા માનીને તરત ચિંતાને છોડી દેવી. ૮

તસ્માત્સર્વાત્મના નિત્યં શ્રીકૃષ્ણુઃ શરણું મમ ॥

વદ્વિહરેવં સતતં સ્થયમિત્યેવ મે માતઃ ॥૮૦॥

અર્થ—માટે સર્વોત્તમપણાથી “ શ્રીકૃષ્ણ મારું શરણું ” “ શ્રી કૃષ્ણઃ શરણં મમ ” આ અષ્ટાક્ષર મંત્રનો ઉચ્ચાર કરતાજ રહેવું” એ પ્રમાણે મારી બુદ્ધિ છે. ૯

॥ ઇતિ શ્રી વલ્લભાચાર્ય ગિરિયાં નવરત્નસ્તોત્રં સમાપ્ત ॥

॥ અથ યમુનાષ્ટકમ્ ॥

નમામિ યમુનામહં સકલસિદ્ધિહેતું મુદા ।

સુરારિષદપંકજરકુરહમન્દરેભ્રુકટામ્ ॥

તટસ્થનવકાનનપ્રકટમોહપુષ્પામ્મુના ।

સુરાસુરસુપૂજીતસ્મરપિતુઃ શ્રિયં બિબ્રતીમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિયોને આપનારાં અને શ્રી કૃષ્ણના ચરણકમલના અત્યુત્તમ અમંદ પરાગથી શોભાયમાન તથા કાંઠામાં (ઉભયતટમાં) રહેલા નવીન વનોનાં સુગંધી પુષ્પોથી સુગંધવાળા જગે કરીને દેવ અને દાનવોને પૂજન કરવા લાયક, કામદેવના પિતા (શ્રીકૃષ્ણ) ની શોભાને ધારણ કરનારાં, શ્રી યમુનાજીને પ્રેમપૂર્વક હું (શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી) નમસ્કાર કરું છું. ૧.

કલિન્દગિરિમસ્તકે પતહમન્દપૂરોજ્જવલા ।

વિલાસગમનોદ્ભસત્પ્રકટગણ્ડશૈલોન્નતા ॥

સઘોષગતિદન્તુરા સમધિરુઢ દોલોત્તમા ।

મુકુન્દરતિવર્દિની જયતિ પદ્મબન્ધેઃ સુતા ॥ ૨ ॥

અર્થ—કલિંદ પર્વતના શિખર ઉપર ઉતરતા અમંદ જલ પ્રવાહથી ઉજ્જ્વલ શોભતાં એવાં અને સ્વચ્છંદ ગતિથી શોભાયમાન મોટા મોટા પાષાણો ઉપર થઇને ઉંચાઇને ધારણ કરનારા તથા શબ્દવાળી ગતિથી વિદ્વાસને કરતાં એવાં (મધ્ય ભાગમાં ઉંચાઇને લીધે) જાણે કાંઇ પાત્રખી ઉપર ખિરાળ પધારતાં હોય તેમ જણાતાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારાં, શ્રીમૂર્તિનાં પુત્રી, શ્રીયમુનાજી જ્યને પ્રાપ્ત થાયો (સર્વથી ઉત્તમતાએ વરનો). ૨.

ભુવં ભુવનપાવનીમધિગતામનેકસ્વગૈઃ ।
પ્રિયાભિરિવસેવિતાં શુકમયૂરહંસાદિભિઃ ॥
તરંગભુજકંકણપ્રકમુક્તિકા વાલુકા ।
નિતમ્બતટસુન્દરીં નમત કૃષ્ણતુર્યપ્રિયામ્ ॥૩॥

અર્થ—ચૈદ ભુવનોને પવિત્ર કરનારાં, આ પૃથ્વી વિષે પ્રાપ્ત થયેલાં અને પોતાની પ્રિય સખીઓથી જાણે સેવાતાં હોય તેમ નાના પ્રકારનાં શબ્દોવાળાં શુક (પોપટ), મયુર (મોર), હંસ વગેરે પક્ષિઓથી સેવાયલાં અને તરંગરૂપી બાહુઓમાં કંકણ વિષે, શોભાયમાન મુક્તાકૃતરૂપ

સંયુક્ત નિતંબ ભાગરૂપ કાંઠાઓથી શોભાયમાન એવાં શ્રીકૃ-
ષ્ણનાં ચોથાં પત્ની શ્રીયમુનાજીને હે ભક્તો ! પ્રણામ કરો. ૩
અનન્તગુણભૂષિતે શિવવિરચિત્તેવસ્તુતે ।
જનાધનનિભે સદા ધ્રુવપરાશરાભીષ્ટહે ॥
વિશુદ્ધમથુરાતટે સકલગોપગોપીવૃતે ।
કૃપાજલધિસ્રંશ્રિતે મમ મનઃ સુખં ભાવય ॥ ૪ ॥

અર્થ—અનંત ગુણોથી શોભિતા, શિવબ્રહ્માદિક
દેવતાઓથી સ્તુતિ કરાયલાં, મેઘ માફક સ્યામ સ્વરૂપવાળાં,
નિરંતર ધ્રુવ, પરાશર વગેરે મહાત્માઓના મનોવાંચિતને
આપનારાં, પવિત્ર શ્રી મથુરાનગરીના તટમાં સર્વ ગોપ
ગોપયોથી વિટાયલાં, દયાસમુદ્ર શ્રીકૃષ્ણના આશ્રયવાળાં
શ્રી યમુનાજીમાં મારું મન સુખથી વસે. ૪.

યયા ચરણપદ્મજ મુરરિપોઃ પ્રિયં ભાવુકા ।
સમાગમનતો ભવત્સકલસિદ્ધિદા સેવતામ્ ॥
તયા સદશતામિયાત્કમલજ સપત્નીવયત્ ।
હરિપ્રિયકલિન્દયા મનસિ મે સદાસ્થીયતામ્ ॥૫॥

અર્થ—સેવન કરનારાઓને સર્વ સિદ્ધિઓ આપનારાં

શ્રી ગંગાજી, જે શ્રીયમુનાજીના સમાગમથી શ્રીકૃષ્ણના પરમ પ્રીતિપાત્ર થયાં, તેની સમાનતાને લક્ષ્મીજી કદાચિત પ્રાપ્ત થાય તો થાય. સિવાય બીજું કશું પ્રાપ્ત થાય ? તેની શ્લોક (પોતાના વરની બીજી પરણેલી સ્ત્રી) જાણે હોય તેમ રહેલાં, શ્રીકૃષ્ણનાં પરમ પ્રીતિપાત્ર શ્રીયમુનાજી મારા મનમાં નિરંતર વાસ કરો. ૫.

નમોસ્તુ યમુને સદા તવ ચરિત્રમત્યદ્ભુતમ્ ।

ન જાતુ યમયાતના ભવતિત પયઃપાનતઃ ॥

યમોપિ ભલિનીસુતાન્કથમુહન્તિદુષ્ટાનપિ ।

પ્રિયો ભવતિ સેવનાત્તવ હરેર્યથા ગોપિકાઃ ॥૬॥

અર્થ—હે શ્રીયમુનાજી ! તમારું ચરિત્ર અત્યંત આશ્ચર્યકારક છે. કેમકે તમારા જન્મના પાનથી કોઇ પણ વખતે યમયાતના થતી નથી. કારણ કે યમરાજનાં તમે જ્ઞેન છો, તો પછી તમારે શરણે આવનાર યમરાજનો ભાણે-જ થાય અને ગમે તેવો દુષ્ટ પણ જે જ્ઞેનનો દીકરો હોય તો, ભાણેજ જાણી મામો ભાણેજ ઉપર કેમ હાથ ઉપાડે ? માટે જેમ શ્રીહારના સેવનથી આગોપીજનો તેમ તમારા સેવનથી તે યમને પણ પ્રિય થાય છે. એવાં આશ્ચર્યજનક ચરિત્રવાળાં આપને મારા નમસ્કાર હો. ૬

મમાસ્તુ તવ સન્નિધૌ તનુનવત્વમેવાવતા ।
 ન દુર્લભતમા રતિચુરિયૌ મુકુન્દપ્રિયે ॥
 અતોસ્તુ તવ લાલના સુરધુની પરં સંગમાત્ ।
 તવૈવ ભુવિ કીર્તિતા નતુ કદાપિ પુષ્ટિસ્થિતૈઃ ॥૭॥

અર્થ—તમારા સમીપમાં આ મારા શરીરનું નવી-
 નપણું થાઓ. તેમ થવાથી શ્રીકૃષ્ણ વિષે પ્રીતિ દુર્લભ
 નથી. માટે હે મુકુન્દપ્રિય ! (શ્રીકૃષ્ણને વહાણાં હે શ્રીય-
 મુનાજી !) તમારી ઉપાસના યા સેવા મને થાઓ. તમા-
 રાજ સંગમથી શ્રી ગંગાજી આ પૃથ્વીમાં કીર્તિને પ્રાપ્ત
 થયાંછે, પરંતુ પૃથ્વીમાર્ગસ્થ ભક્તોએ કરીને તેમ થયું નથી ઓ
 સ્તુતિ તવ કરોતિ કઃ કમલજસપત્નિપ્રિયે ।

હૃદયંહનુસેવયા ભવતિ સૌખ્યમામોક્ષનઃ ॥

ઇયં તવ કથાધિક્ષસકલગોપિકાસંગમ ।

સ્મરશ્રમજ્ઞાણુભિઃ સકલગાત્રજૈઃ સંગમઃ ॥૮॥

અર્થ—હે શ્રી લક્ષ્મીજીનાં શ્લોક ! હે શ્રીહરિનાં પ્રી-
 તિપાત્ર પત્ની ! આપની સેવા કરવાથી મોક્ષ પર્યંત સુખ
 પ્રાપ્ત છે, માટે તમારી સ્તુતિ કાણુ કરી શકે ? શ્રીકૃષ્ણને

શ્રી ગોપીજનો સાથેનો જે સંગમ, તન્મન્ય જે કામ,
તેથી ઉત્પન્ન થનાર પરિશ્રમ, તેનાથી જે જળના બિંદુ-
ઓ, તેણે કરીને તેમના સર્વ શરીરનાં અવયવોનો જે
આપની સાથે સબંધ થયો છે તેથી કરીને આ આપની
કથા સર્વથી અધિક છે. ૮

તવાષ્ટકમિદં મુદા પઠતિ સૂરસૂતે સદા ।

મમસ્તદુરિતક્ષયો ભવતિ વૈ મુકુન્દે રતિઃ ॥

તયા સકલસિદ્ધયો મુરરિપુશ્ચસંતુષ્યતિ ।

સ્વભાવવિજયો ભવેદ્દદતિ વલ્લભઃ શ્રીહરેઃ ॥૯॥

અર્થ—શ્રીવલ્લભ કહે છે કે, હે સુર્યનાં પુત્રિ ! ત-
મારું આ અષ્ટક (આઠ શ્લોકનું સ્તોત્ર) હર્ષથી નિરંતર
જે પાઠ કરશે, તેના સર્વ પાપનો ક્ષય થશે, અને તેની
શ્રીમુકુંદ વિષે નફી પ્રીતિ થશે; અને તે પ્રીતિથી સર્વ
મનોરથ સિદ્ધ થશે. કામાદિક સ્વાભાવિક દોષોથી વિ-
જય પામશે. ૯

ઇતિશ્રી વલ્લભાચાર્ય વિરચિતં શ્રી યમુનાષ્ટક સ્તોત્ર સંપૂર્ણ.

॥ અથ સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી ॥

આ ગ્રંથનું નામ “ સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી ” છે. સિદ્ધ એટલે વાદવિવાદ કરતાં સાખીત થએલો અને અંત એટલે નિશ્ચય, અથવા સિદ્ધ એટલે સ્વતઃસિદ્ધ જે વેદ તેનો જે અંત એટલે નિશ્ચય એ રૂપી જે મોતી તેની આ માળા છે. અર્થાત્ આ ગ્રંથમાં કહેલી સર્વ બાબતો નિર્મળ અને અમુલ્ય સિદ્ધાન્તરૂપ છે.

નત્વા હરિં પ્રવક્ષ્યામિ સ્વસિદ્ધાન્તવિનિશ્ચયમ્ ॥

કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા માનસી સા પરા મતા ॥૧॥

અર્થ—શ્રી આચાર્યજી જણાવે છે કે—પાપ હરણુ કરનાર શ્રી હરિને પ્રણામ કરી પોતાના સિદ્ધાન્તનો નિશ્ચય સારી રીતે કહું છું. શ્રી કૃષ્ણની સેવા નિરંતર કરવી. તેમાં માનસી સેવા ઉત્તમ માનેલી છે. ૧

ચેતસ્તત્પ્રવણું સેવા તત્સિદ્ધયૈ તનુવિત્તજા ॥

તતઃ સંસારદુઃખસ્ય નિવૃત્તિર્પ્રદ્યોધનમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થ—ભગવત્ચરણ સાથે ચિત્તનું જે વશવર્તિ પાણું

તેનું નામ સેવા અને તે સેવાની સિદ્ધિ થવા માટે તનુજા અને વિત્તજા સેવા કરવી તેથી સંસાર દુઃખની નિવૃત્તિ થાય છે, અને બ્રહ્મસ્વરૂપનો બોધ થાય છે. ૨

પરં બ્રહ્મ તુ કૃણોત્તિ સન્નિધદાનન્દકં બહત્ ॥
દ્વિરૂપં તદ્વિ સર્વં સ્યાદેકં તસ્માદ્વિલક્ષણમ્ ॥૩॥

અર્થ—પરબ્રહ્મ તો શ્રીકૃષ્ણજ છે. અક્ષરબ્રહ્મ સત્, ચિત્ અને આનંદાત્મક છે. તે અક્ષર બ્રહ્મનાં બે સ્વરૂપ છે. એક આ સંપૂર્ણ જગત્ અને બીજું જગત્થી વિલક્ષણ રૂપ છે.

અવરં તત્ર પૂર્વરિમન્વાહિનો બહુધા જગુઃ ॥
માયિકં સગુણં કાર્યં સ્વતન્ત્રં ચેતિ નૈકધા ॥૪॥

અર્થ—જગતરૂપી જે તેનું પૂર્વ રૂપ તેમાં વાદીઓનું અનેક પ્રકારેથી કથન છે. કોઇએક કહેછે કે આ જગત માયિક છે, કોઇ કહેછે સગુણ છે; કોઇનો મત એવો છે કે કાર્ય છે; તેમજ કોઇનો મત જગત સ્વતંત્ર છે. એમ અનેક પ્રકારે વાદીઓ કહે છે. ૪

તદેવૈ તત્ પ્રકારૈણ ભવતીતિ શ્રુતેર્મતમ્ ॥

દ્વિરૂપં ચાપિ ગંગાવજ્રેયં સા જલરૂપિણી ॥૫॥

અર્થ—તે અક્ષર બ્રહ્મજ આ જગતરૂપ થયું છે. આ પ્રમાણે વેદનો સિદ્ધાંત છે. પ્રપંચરૂપ અને તદ્બલિતરૂપ એ બે પ્રકારથી અક્ષરબ્રહ્મનાં પણ બે રૂપ છે. જેમ જલરૂપી ગંગાજીના બે સ્વરૂપ છે તેમ, તેમાં એક જલરૂપી આધિ-ભૌતિક સ્વરૂપ છે. ૫

માહાત્મ્યશંયુતા નૃણાં સેવતાંમુક્તિમુક્તિદા ॥

મર્યાદામાર્ગવિધિના તથા બ્રહ્માંપિ બુદ્ધયતામ્ ॥૬॥

અર્થ—બીજું સ્વરૂપ માહાત્મ્ય સહિત તીર્થ દેવતા-ત્મક (આધ્યાત્મિક) કે તે જે મર્યાદામાર્ગની વિધિથી સેવન કરનાર જનોને ભક્તિભોગ મુક્તિ (મોક્ષ)ને આપે છે. તેમ બ્રહ્મસ્વરૂપને પણ જાણો. ૬

તત્રૈવ દેવતામૂર્તિર્લક્ષ્યા યાં દૃશ્યતે કવચિત્ ॥

ગંગાયાં ચ વિશેષેણ પ્રવાહાભેદબુદ્ધયે ॥ ૭ ॥

અર્થ—તે ગંગાજી વિષે વિશેષે કરીને પ્રવાહ સાથે અભેદ બુદ્ધિ રાખનારને ભક્તિએ કરીને જે કોઈ દેવતાની

મૂર્તિ ક્યારેક પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તે દેવીની મૂર્તિ તો ભક્તનેજ પ્રત્યક્ષ થશે ખીજને તો નહિજ થાય. તથાપિ સર્વ જનો ગંગાજલમાં યથેષ્ટ સ્નાન પાનાદિક કરેજ છે. અને શાસ્ત્રવિધિથી પાપાદિકની નિવૃત્તિ જલશ્રેષ્ઠ્ય (ખીજ જલો કરતાં ઉત્તમતા) સિદ્ધજ છે. ૭

પ્રત્યક્ષા સા ન સર્વેષાં પ્રાકાશ્યં સ્યાત્તથા જલે ॥
વિહિતારચક્રલાત્તદ્ધિ પ્રતીત્યાપિ વિશિષ્યતે ॥ ૮ ॥

અર્થ-જે આધિદૈવિક એટલે દેવતારૂપ ગંગાજી સર્વને પ્રત્યક્ષ નથી તથાપિ ગંગાજીના સ્થાનભૂત જળમાં તેમનું પ્રાકાશ્ય એટલે ભક્તની અત્યંત શ્રદ્ધાપૂર્વક તીવ્ર ઈચ્છાથી તેને પ્રત્યક્ષ થવાપણું છે. અને તેનો અનુભવ થયાથી, શાસ્ત્રમાં તેનું જે ફળ કહ્યું છે તે અતઃકરણમાં વિશેષતા દેખાય છે

યથા જલં તથા સર્વં યથા શક્તા તથા તથા પૃહત્ ॥
યથા દેવી તથા કૃષ્ણ સ્તત્રાપ્યેતદિહોચ્યતે ॥૯॥

અર્થ-જેમ જલ તેમ સર્વ જગત જેમ માહાત્મ્ય સહિત તીર્થરૂપ સામર્થ્ય-ગંગા તેમ અક્ષરબ્રહ્મ. જેમ દેવ-

તારૂપ મંગાદેવીની પ્રતિમા (મૂર્તિ) તેમ શ્રીકૃષ્ણ છે. તથાપિ
આ પ્રમાણે અહીંયાં કંઈક વિશેષ કહેવામાં આવે છે. ૯
જગતુ ત્રિવિધં પ્રોક્તં બ્રહ્માવિષ્ણુશિવાન્તતઃ ॥

દેવતા રૂપવત્પ્રોક્તા બ્રહ્મણીત્યં હરિર્મતઃ ॥૧૦॥

અર્થ—જગત્ ત્રણ પ્રકારનું કહેલું છે. તે માટે બ્રહ્મા
વિષ્ણુ, શિવજી, આ ગુણોના અધિષ્ઠાતા દેવતાઓ પણ
કહ્યા છે, આ ત્રિગુણાત્મક વ્યવહાર બ્રહ્મવિષે છે અને
આધિદૈવિક સ્વરૂપી શ્રીહરિ માનેલા છે. ૧૦

કામચારસ્તુ લોકેડસ્મિન્ બ્રહ્માદિકૃત્યો ન ચાન્પથા
પરમાનન્દરૂપે તુ કૃષ્ણે સ્વાત્મનિ નિશ્ચયઃ ॥૧૧॥

અર્થ—આ લોકમાં વિષયની પ્રાપ્તિ બ્રહ્માદિક દેવતા-
ઓથી થાય છે. બીજા પ્રકારે થતી નથી પરમાનન્દરૂપ
શ્રીકૃષ્ણ વિષે સ્વરૂપનો આત્મા તરીકે નિશ્ચય છે. ૧૧

અતસ્તુ બ્રહ્મવાદેન કૃષ્ણે બુદ્ધિર્વિધીયતામ્ ॥

આત્મનિ બ્રહ્મરૂપે તુ છિદ્રાકૃત્યોઽનીવ ચેતનાઃ ॥૧૨॥

અર્થ—એટલા માટે બ્રહ્મવાદે^૧ કરીને શ્રીકૃષ્ણ વિષે

૧ શ્રી કૃષ્ણ પરબ્રહ્મરૂપ છે એ વેદાત્મક સ્વરૂપના સિદ્ધાંતથી.

શુદ્ધિને બ્રહ્મસ્વરૂપી આત્માને વિષે આકાશમાં જેમ છિદ્રો
તેમ જગતમાં જીવો જણાય છે. ૧૨

ઉપાધિનાશો વશાને બ્રહ્માત્મત્વાવબોધને ॥

ગંગાતીરસ્થિતો યદ્દેવતાં તત્ર પશ્યતિ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—બ્રહ્મ છે તેજ આ આત્મા છે એમ સ્વરૂપને
બોધ થયાથી અવિદ્યાનો નાશ થાય છે જેમ ગંગાતીર ઉપર
રહેલો માણસ ગંગામાં રહેલી તેની દેવતા તેને જુને તેમ ૧૩
તથા કૃષ્ણ પરંબ્રહ્મ સ્વસ્મિન્ જ્ઞાની પ્રપશ્યતિ ॥

સંસારી યસ્તુ ભજતે સ દૂરસ્થો યથા તથા ॥૧૪॥

અર્થ—તેમજ જ્ઞાની માણસ છે તે પરંબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણને
પોતાને વિષે સારી રીતે જુવે છે. અને સંસારી (અજ્ઞાની)
જે ભજે છે તે દૂરસ્થિત માણસ જેમ ગંગાજીવું ભજન
કરે તેમ જાણવું. ૧૪

અપેક્ષિતજલાદીનામભાવાત્તત્ર દુઃખભાક્ ॥

તસ્માદ્દૂરીકૃષ્ણમાર્ગસ્થો વિમુક્તઃ સર્વલોકતઃ ॥૧૫॥

અર્થ—દૂરસ્થિત એટલે આધે ઉભેલા જનને અપેક્ષિત
જલાદિની પ્રાપ્તિના અભાવથી તેમાં દુઃખ પ્રાપ્ત થાયછે.

તે માટે શ્રીકૃષ્ણ પ્રાપ્તિનો જે માર્ગ તેમાં સ્થિત થવાથી
સર્વ લોકથી વિમુક્ત થાય છે. અથવા સર્વ લોકથી
વિમુક્ત થઇને શ્રીકૃષ્ણ પ્રાપ્તિનો જે માર્ગ તેમાં સ્થિત
રહેવું. ૧૫.

આત્માનંદ સમુદ્રસ્થં કૃષ્ણમેવ વિચિંતયેત્ ॥

લોકાર્થીં ચેકદેજેત્કૃષ્ણં કિલ્લંટો ભવતિ સર્વથા ॥૧૬॥

અર્થ—આત્માનંદ સમુદ્રમાં રહેલાં શ્રીકૃષ્ણનુંજ સદા
ચિંતન કરે છે. લોકાર્થીં થઇને જે શ્રીકૃષ્ણને ભજે તે
તેમ ભજનાર જરૂર કલેશવાળો છે. ૧૬

કિલ્લંટોડાપ ચેકદેજેત્કૃષ્ણં લોકો નશ્યતિ સર્વથા ॥

જ્ઞાનાભાવે પુષ્ટિમાર્ગીં તિષ્ઠેત્પૂજેત્સવાદિશુ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—દુઃખવાળો થઇને પણ જે શ્રીકૃષ્ણને ભજે તે
જરૂર તેનો લોક (વ્યવહાર) નાશને પ્રાપ્ત થાય. જ્ઞાની
ન થયો હોય તે પુષ્ટિમાર્ગી ભક્ત ભગવાનની સેવા
કથાદિકમાં સ્થિત થઇને રહે. ૭.

મર્યાદાસ્થસ્તુ ગંગાયાં શ્રીભાગવત તત્પરઃ ॥

અનુગ્રહઃ પુષ્ટિમાર્ગે નિયામક ઇતિ સ્થિતિઃ ॥૧૮॥

અર્થ—મર્યાદા માર્ગમાં રહેલો માણસ ગંગાતટ વિષે

શ્રી ભાગવતને પરાયણ થઇને રહે. કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવાનનો અનુગ્રહજ નિયામક છે. ૧૮

ઉભયોસ્તુ ક્રમેણૈવ પૂર્વોક્તૈવ ક્લિપ્યતિ ॥

જ્ઞાનાધિકે ભક્તિમાર્ગ એવં તસ્માન્નિરૂપિતઃ ॥૧૯॥

અર્થ--પરંતુ એકિના ક્રમે કરીનેજ પૂર્વ ઉક્તિથીજ કળશે. ભક્તિમાર્ગ જ્ઞાનથી અધિક છે તેથી એમ નિરૂપણ કરેલું છે. ૧૯.

ભક્ત્યભાવે તુ તીરથો કથાઃ દુષ્ટૈઃ સ્વકર્મભિઃ ॥

અન્યથા ભાવમાંપત્તસ્તસ્માથાનાચ નશ્યન્તિ ॥૨૦॥

અર્થ--કાંઠા ઉપર રહેલો માણસ જેમ પોતાનાં દુષ્ટ કર્મોએ કરીને ભક્તિના અભાવથી ઉલટા ભાવને પ્રાપ્ત થયેલો બને તો તે સ્થાનથી નાશને પ્રાપ્ત થાય. ૨૦

એવં સ્વશાસ્ત્રસર્વસ્વં મયા ગુપ્તં નિરૂપિતમ્ ॥

એતદ્બુધ્વા વિમુચ્યેત પુરુષઃસર્વસંશયત્ ॥૨૧॥

અર્થ--એ પ્રમાણે જ્ઞાનું રહેલું સર્વસ્વ મેં નિરૂપણ કર્યું. જે જાણીને સર્વ સંશયથી પુરુષ મુક્ત થાય. ૨૧

ઇતિ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યં વિરચિત સિદ્ધાંત મુક્તાવલી સમાપ્ત

૧૧ અથ પુષ્ટિપ્રવાહ મર્યાદાં ભેદ ॥

અનુબંધ ૫.

પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા વિશેષ પૃથક્પૃથક્ ॥

શ્રવદેહક્રિયાભેદૈઃ પ્રવાહૈશ્ચ કલ્પેન ચ ॥ ૧ ॥

વક્ત્ર્યાનિ સર્વદેહા ન ભવિષ્યન્તિ ચચ્છુતેઃ ॥

ભક્તિમાર્ગસ્ય કથનાત્પુષ્ટિરસ્તીતિ નિશ્ચયાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—પુષ્ટિમાર્ગ, પ્રવાહમાર્ગ અને મર્યાદામાર્ગ આ ત્રણે માર્ગો જૂદાં જૂદાં શ્રવ દેહ અને ક્રિયાના ભેદથી, પદ્ધતિ અને ક્ષત્રી, ભિન્ન ભિન્ન કહેવામાં આવે છે. જે જાણવાથી સર્વ જાતના સંદેહો નષ્ટ થશે. પુષ્ટિ, પ્રવાહ અને મર્યાદા આ ત્રણ માર્ગમાં પ્રથમ પુષ્ટિમાર્ગ જેને શાસ્ત્રમાં [ભક્તિ-માર્ગ] જણાવેલો છે—તેથી પુષ્ટિમાર્ગનો નિશ્ચય થાય છે. ૧—૨ દ્વૈ ભૂતસર્ગાવત્યુકતેઃ પ્રવાહોડપિ વ્યવસ્થિતઃ ।

વેદસ્ય વિધમાનત્વાન્મર્યાદાપિ વ્યવસ્થિતા ॥ ૩ ॥

અર્થ—પ્રાણિની ઉત્પત્તિ જે પ્રકારની છે. એમ ગીતાજીમાં કહેલું છે જે ઉપરથી પ્રવાહમાર્ગ વ્યવસ્થાવાળો

છે. અને વેદની વિધિમાનતાથી મર્યાદામાર્ગ પશુ વ્ય-
વસ્થાવાળો સ્પષ્ટ છે. ૩

કશ્ચિદેવ હિ ભક્તો હિ યો મહ્ભક્ત ઇતિરણાત્ ॥
સર્વત્રોત્કર્ષકથનાત્પુષ્ટિરસ્તીતિ નિશ્ચયઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—કોઈકજ ભક્ત મારા સ્વરૂપને યથાયોગ્ય
જાણે છે ઇત્યાદિ ઉત્કર્ષ ધણે ઠેકાણે કહ્યો છે જેમકે શ્રી
ભાગવતમાં પશુ કહ્યું છે કે જેની ઉપર ભગવાન દયા કરે
છે. “ તેની બુદ્ધિ સૌકિક વૈદિક માર્ગથી બહાર થઈ જાય
છે. ” ઇત્યાદિ કહેલું છે, મારે ઉત્કર્ષ કથનથી પુષ્ટિમાર્ગનો
નિશ્ચય થાય છે. ૪

ન સર્વોક્તઃ પ્રવાહાદિ ભિન્નો વેદાચ્ચ ભેદતઃ ॥

યદા યસ્યેતિ વચનાત્ત્રાહં વેદૈરિતીરણાત્ ॥ ૫ ॥

માર્ગૈકત્વેડપિ ચેદંત્યૌ તનૂ ભક્ત્યાગમૌ મતૌ ।

ન તદ્યુક્તં સૂત્રતો હિ ભિન્નો યુક્ત્યા હિ વૈદિકઃ । ૬ ।

અર્થ—માટે પ્રવાહથી અને વેદથી બેય માર્ગથી
પુષ્ટિ માર્ગ ભિન્ન છે. જૂદાં જૂદાં ભાગવત, ગીતાજી વ-
ગેરેનાં વચનો છે. માટે પરસ્પર જૂદાં છે. કદાચિત્ માર્ગ

જ્યને એકપણ આવે, તોપણ પ્રવાહમાર્ગને અને મર્યાદા-
માર્ગને ભક્તિ માર્ગનું આગમપણું (ભક્તિ પ્રાપ્તિનું
સાધનપણું) થાય. તેથી તેનું અંગપણું સિદ્ધ થાય આમ
જે કહેવું તે પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે ભક્તિસૂત્રમાં
ભક્તિથી મુક્તિ કહેલી છે પ્રવાહમાં તો મુક્તિ છેજ નહિ
તેથી પ્રવાહ બિન્નજ છે. શ્રી ગોપીજનો વગેરેને વૈદિક
સંસ્કારવિના પરમ ભક્તિ પ્રસિદ્ધ છે. ઇત્યાદિ યુક્તિઓથી
વૈદિકમાર્ગ જૂદો છે. તેનાં અંગપણું તેમને નથી.
એમ સમજવું. ૫-૬.

જીવદેહકૃતીનાં ચ ભિન્નત્વં નિત્યતા શ્રુતેઃ ॥

યથા તદ્વત્પુષ્ટિમાર્ગે દ્વયોરપિ નિષેધતઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—જીવપણામાં, દેહમાં અને ક્રિયામાં પરસ્પર
જણે માર્ગને જૂદાછ છે. એમ શ્રુતિ પ્રતિપાદન કરે છે,
અને પુષ્ટિમાર્ગમાં બેય માર્ગનો નિષેધ છે. ૭

પ્રમાણભેદાદ્ભિન્નો હિ પુષ્ટિમાર્ગો નિરૂપિતઃ ॥

સર્ગભેદં પ્રવક્ષ્યામિ સ્વરૂપાંગક્રિયાયુતમ્ ॥ ૮ ॥

અર્થ—પ્રમાણ ભેદથી પુષ્ટિમાર્ગ જૂદોજ કહ્યો છે.
હવે સ્વરૂપ, અંગ અને ક્રિયા તેવાળો સર્ગનો ભેદ કહું છું. ૮

ધુન્ધામાત્રેણ મનસા પ્રવાહં સૃષ્ટવાન્ હરિઃ ॥
વચસા વેદમાર્ગં હિ પુષ્ટિં કાયેન નિશ્ચયઃ ॥૯॥

અર્થ—શ્રીહરિએ પોતાની ધુન્ધાથી એટલે મનથી પ્રવાહને ઉત્પન્ન કર્યો અને વચનથી વેદમાર્ગને અને શરીરથી પુષ્ટિમાર્ગને ઉત્પન્ન કર્યો. આ પ્રમાણે નિશ્ચય છે. ૯
મૂત્રેન્ધ્રાતઃ ક્ષત્ લોકે વેદોક્તં વૈદિકેડપિ ચ ॥
કાયેન તુ ક્ષત્ પુષ્ટૌ ભિન્નેન્ધ્રાતોડપિ નૈક ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—પોતાની ધુન્ધાથી પ્રવાહી જીવેને ક્ષત થાય છે. મર્યાદાદિકાને વેદમાં કહ્યા પ્રમાણે ક્ષત થાય છે. અને પુષ્ટિમાર્ગિયોને પોતાના આનંદાત્મક દેહથી ક્ષત ઉત્પન્ન થાય છે. મર્યાદિકાને તથા પુષ્ટિમાર્ગિયોને ક્ષતમાં તદ્દાવત પડે છે. એકતા થતી નથી. અર્થાત્ જૂદા જૂદા જીવેને ઈશ્વરની ધુન્ધાથીજ એકજ રીતનું કર્મ કર્યા છતાં ક'ળ જૂદું જૂદું પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૦

તાનહં દ્વિવતો વાક્યાદભિન્ના જીવાઃ પ્રવાહિણુઃ ।
અગ એવેતરૌ ભિન્નૌ સાંગૌ મોક્ષપ્રવેશતઃ ॥૧૧॥

અર્થ—ગીતાજીમાં [અધ્યાય ૧૬ સ્લોક ૧૬]

ભગવાને આજ્ઞા કરી છે કે જેઓ પરનો દ્વેષ કર્યા કરે છે
ઇલાદિક અધમ કર્મોના કરનારાઓને હું આસુરી યોનિમાં
નાખું છું, આ વાક્યથી પ્રવાહી જીવો જૂદાજ છે. માટેજ
આ પ્રવાહી જીવોથી મોક્ષને પામનારા જે માર્ગવાળા
જીવો (મર્યાદાદિક તથા પુષ્ટિ જીવ) જૂદા છે. ૧૧

તસ્મજ્જીવાઃ પુષ્ટિમાર્ગે ભિન્નો એવ ન સંશયઃ ॥

ભગવદ્વપસેનાર્થઃ તત્સૃષ્ટિર્નિાન્યથા ભવેત્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—તેથી પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવો ભિન્નજ છે, એમાં
સંશય નથી. ભગવત્સ્વરૂપની સેવા માટે તે જીવોને ભગવાને
ઉત્પન્ન કર્યા છે. સિવાય બીજું કારણ નથી. ૧૨

સ્વરૂપેણુવતારેણુ લિંગેન ચ ગુણેન ચ ॥

તારતમ્યં ન સ્વરૂપે દેહે વા તત્ક્રિયાસુ વા ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—સ્વરૂપથી, દેહથી, ચિહ્નથી, ગુણથી, પુષ્ટિજી
વને અને ભગવાનને જૂદાપણું હોતું નથી, પણ ભગવાનને
જ ભક્ત સાથે જેવી જાતની લીલા કરવાની ઇચ્છા
હોય તેવા આકારમાં તેનું સ્વરૂપ ગુણ વગેરે ક્રિયાઓમાં
તદાવત રાખે છે. ૧૩

તથાપિ યાવતા કાર્ય તાવત્તસ્ય કરોતિ હિ ॥

તેહિ દ્વિધા શુદ્ધમિશ્રભેદાન્મિશ્રામિત્રા પુનઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—તોપણ જેટલું કાર્ય જેનાથી કરાવવું હોય તેટલુંજ તેનાથી પોતે સિદ્ધ કરાવે છે. શુદ્ધ અને મિશ્ર ભેદથી તે જીવો જે પ્રકારના હોય છે, અને વસ્તુતઃ ત્રણ પ્રકારના છે. ૧૪

પ્રવાહાદિવિભેદેન ભગવત્કાર્યસિદ્ધયે ॥

પુષ્ટયા વિમિશ્રાઃ સર્વજ્ઞાઃ પ્રવાહૈણ ક્રિયારતાઃ ॥૧૫॥

મર્યાદયા ગુણજ્ઞાસ્તે શુદ્ધાઃ પ્રેમ્ણાતિદુર્લભાઃ ॥

એવં સર્ગસ્તુ તેષાં હિ ક્ષણં ત્વત્ર નિરૂપ્યતે ॥૧૬॥

અર્થ—ભગવત્ કાર્યની સિદ્ધિ માટે પ્રવાહાદિક ભેદે કરીને જે જીવો પુષ્ટિથી મિશ્રિત હોય છે (એટલે જે જાતનો મર્યાદા જીવ જે પુષ્ટિમિશ્રિત થાય) તો તે સર્વજ્ઞ થાય, અને પ્રવાહમાં જે મગી જાય તો ક્રિયામાં આસક્ત થાય, અને મર્યાદામાં મળે તો ભગવદ્ગુણગાન કરે છત્યાદિ પરમ પ્રેમરાગ થાય. આવા જાકનો અતિ દુર્લભ હોય છે. આ પ્રમાણે તે જીવોની

ઉત્પત્તિ કહી. હવે એઓનું ક્ષ કહેવામાં આવે છે. ૧૫-૧૬
ભગવાનેવ હિ ક્ષં સ યથાવિર્ભશેદ્ભુવિ ।

ગુણસ્વરૂપભેદેન તથાં તેષાં ક્ષં ભવેત્ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રીભગવાનજ ક્ષરૂપ છે, તે
ગુણ અથવા સ્વરૂપ તેના ભેદથી તેઓને ક્ષ પ્રકટ થઈને
ક્ષરૂપ થાય છે. ૧૭

આસકૃતૌ ભગવાનેવ શાપં દાપયતિ ક્વચિત્ ॥

અહંકારેઽથવા લોકે તન્માર્ગસ્થાપનાય હિ ॥૧૮॥

અર્થ—કોઈ વખતે પુષ્ટિમાર્ગી અથવા મર્યાદામાર્ગી
જીવ લોકમાં આસકૃત થાય તો અથવા અહંકાર વધે તો
જીવને ઉત્તમ માર્ગમાં સ્થાપન કરવા સાર કોઈ તરફથી
શાપ પણ અપાવી દેછે. ૧૮

ન તે પ.પણ્ડતાં યાન્તિ ન ચ રોગાધુપદ્રવાઃ ॥

મહાનુભાવાઃ પ્રાયેણ શાસ્ત્રી શુદ્ધત્વેહૈતવે ॥૧૯॥

અર્થ—પણી તે જીવો પાખંડપણ્યને પ્રાપ્ત થતાં
નથી તેમ મોટા મોટા રોગોથી પણ પીડિત થતા નથી.
મહાનુભાવી સત્તાવાળા તેઓ શાપરૂપ શિક્ષાથી
શુદ્ધ થઈ જાય છે. ૧૯

ભગવતાસ્તમ્યેન તારતમ્યં ભજન્તિ હિ ॥

વૈદિકત્વં લૌકિકત્વં કાષાદ્યાતેષુ નાન્યથા ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—ભગવત્કૃત ઊચ્ચપણું તથા નીચપણું સ્વીકારે છે. પરંતુ વૈદિકપણું તથા લૌકિકપણું કેવળ આચરણુ માત્ર હોય છે. સંસારના વ્યવહાર માટે વસ્તુતઃ (ખરું જોતાં) તેઓ સંકલ્પ ક્ષણ રહિત મનવાળા હોય છે. અંતઃકરણ પૂર્વક નાના પ્રકારનાં ક્ષણની ઇચ્છાવાળા હોના નથી. ૨૦

વૈષ્ણવત્વં હિ સહજ તતોડ-યત્ર વિપર્યયઃ ॥

સંબન્ધિનસ્તુ યે જીવાઃ પ્રવાહસ્થાસ્તથાપરે ॥૨૧॥

અર્ષણીશબ્દવાચ્યાસ્તે તે સર્વે સર્વવર્ત્મસુ ॥

ક્ષણાત્સર્વત્વમાયાન્તિ રચિસ્તેષાં ન કુત્રચિત્ ॥૨૨॥

તેષાં ક્રિયાનુસારેણ સર્વત્ર સકલં ક્ષણમ્ ॥

પ્રવાહસ્થાન્પ્રવક્ષ્યામિ સ્વરૂપાઅંગક્રિયાયુતાન્ ॥૨૩॥

જીવાસ્તે હ્યાસુરાઃ સર્વે પ્રવૃત્તિ ચેતિ વર્ણિતાઃ ।

તે ચ દ્વિધા પ્રકીર્ત્યન્તે હ્યજદુર્જવિભેદતઃ ॥૨૪॥

અર્થ—વૈષ્ણવપણું સ્વાભાવિક હોય છે, તે

સિવાય ખીજે ઠેકાણે ઉલટાપણું જણાય છે. તેથી ભગવદ્ગુપ્તહીત (ભગવાને જેની ઉપર દયા કરી હોય તેવા)ની સાથે તેઓ સંબંધ રાખે છે. ખીજની સાથે નહિ, હવે ખીજ જે જીવો પ્રવાહમાં ચાલનારા તેઓનું નામ શાસ્ત્રમાં ચર્પણી નામ કહેલું છે. તે જીવો સર્વ માર્ગમાં થોડી થોડીવાર સર્વપણાને પ્રાપ્ત થાય પણ તેઓની રચિ કયાંય પણ નથી હોતી. તેથી તેઓને તેમાંના કર્મ પ્રમાણે ફક્ત થાય છે. પ્રવાહમાં રહેલા જીવોનાં સ્વરૂપ, અંગ અને ક્રિયાઓ કહું છું. તે જીવો બધા આસુરો હોય છે. ગીતા-જીમાં જેઓનું વર્ણન કરેલું છે, એક તો અસ^૧ અને ખીજો દુર્ગ^૨ આ ભેદથી તેઓ બે પ્રકારના હોય છે. ૨૧ થી ૨૪.

દુર્ગાસ્તે ભગવત્પ્રોક્તા હ્યજ્ઞાસ્તાનનું ચે પુનઃ ।
 પ્રવાહૈડપિ સમાગત્ય પુણ્ડસ્થસ્તૈનંયુજયતે ॥૨૫॥
 સોડપિ તૈસ્તત્કુલે જાતઃ ।
 કર્મણા જાયતે યતઃ ॥ ૨૬ ॥

૧ અજ્ઞાણ. ૨ સ્વભાવથીજ અવળા વિચાર કરનાર.

અર્થ—આસુરી જીવ જે પ્રકારના, જે ઉપર કહી
 બતાવ્યા. તેમાં બીજો જીવ જે દુર્ષ તેનો વૃત્તાંત ગીતાજીમાં
 વિસ્તારથી કહ્યો છે. તેને દુર્ષ જાણવો અને બીજો અસ
 જીવ હોય છે તે સ્વભાવથી અજાણજ હોવાને લીધે બી-
 જની આજ્ઞાને કરવાવાળો બને છે. કર્મથી જો કે હીન
 કુલમાં જન્મ્યાં હોય તોપણ જે કુલમાં જન્મ લીધો તે
 કુલનું તે ઉત્તમ જીવ અધમ કર્મ નજ કરે, પુષ્ટિમાર્ગીય
 જીવ ભિન્ન માર્ગીયોની સાથે જોડાતો નથી.

॥ ઇતિ શ્રી વલ્લભાચાર્ય વિરચિતઃ પુષ્ટિપ્રવાહમયાદાભેદઃસમાપ્તઃ ॥

॥ અથ સિદ્ધાન્ત રહસ્યમ્ ॥

અનુક્રમ.

શ્રાવણસ્યામલે પક્ષે એકાદશ્યાં મહાનિશિ ।

સાક્ષાદ્ભગવાત્ પ્રોક્તં તદક્ષરશ ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ--શ્રાવણ માસના શુક્લ પક્ષમાં એકાદશીને દિવસે મંધરાત્રે સાક્ષાત્ (પ્રત્યક્ષ) ભગવાને જે કહ્યું છે તે અક્ષરે અક્ષર કહેવામાં આવે છે. ૧. +

+ આ ઠેકાણે જૂની હસ્તલિખિત પ્રતિમા " બ્રહ્મસંબંધ " વખતે અપાતો સંપૂર્ણ ગદ્યમંત્ર અક્ષરક્ષઃ લખેલો છે. એ મંત્ર અધિકારીએ અપરસમાંજ ભણવાનો વિધિ છે. આ છાપેલું પુસ્તક અધિકારી તેમજ અનધિકારી સર્વના હાથમાં મળી સમયે આવવાનો સંભવ હોવાથી આમાં તે છાપવામાં આવતો નથી. એ મંત્ર શ્રીમદ્ વલ્લભ ચાર્યજીને શ્રાવણ સુદ ૧૧ ના મંધરાત્રે પ્રાપ્ત થયેલો હોવાથી, આ સ પ્રદાયમાં દર વરસે ઘણા સેવકો એજ દિવસે અપવાસ કરી એ મંત્રના દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. દીક્ષા લેતી વખતે હાથના ખોખામાં તુલસીપત્ર, શ્રીહરિને સમર્પવા માટે શિષ્ય ધરી રાખે છે. તે ઉપરથી આ " બ્રહ્મસંબંધ " કે " બ્રહ્મસમર્પણ " દીક્ષાને " તુલસી લોત " એમ ગુજરાતમાં કહે છે.

અક્ષસંબન્ધકરણાત્સર્વેષાં દેહજીવયોઃ ।

સર્વદોષનિવૃત્તિહિ દોષાઃ પાંચવિધાઃ સ્મૃતાઃ ॥૨॥

અર્થ—અક્ષસંબન્ધ લેવાથી દેહ અને જીવ બંનેના સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ થાય છે. તે દોષો પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. ૨ સહજ દેશકાલોત્થા લોકવેદનિરૂપિતા ।

સંયોગજઃ સ્પર્શજશ્ચ નમન્તાવ્યાઃ કથંચન ॥૩॥

અર્થ—લોક તથા વંદશાસ્ત્ર નિરૂપિત તે દોષો પાંચ પ્રકારના છે. ૧ સહજદોષ. ૨ દેશજદોષ. ૩ કાલજ દોષ. ૪ સંયોગજ દોષ. અને ૫ સ્પર્શજ દોષ. આ દોષો આત્મનિવેદન કર્યા પછી કાંઈ રીતે માનવા લાયક નથી. ૩ અન્યથા સર્વદોષણાં ન નિવૃત્તિઃ કથંચન ।

અસમર્પિતવસ્તુનાં તન્માદ્દર્જનમાચરેત્ ॥ ૪ ॥

અર્થ—ખીજી રીતે સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ કાંઈ રીતે નથી. તેથી અસમર્પિત વસ્તુનો (અણુપ્રસાદી પદાર્થનો) ત્યાગ કરવો. ૪.

નિવેદિભિઃ સમર્થ્યેવ સર્વં કુર્યાદિતિસ્થિતિ ।

ન મતં દેવદેવસ્ય સામિભુક્તસમર્પણુમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થ—આત્મનિવેદન કરનારા ભગવદ્ભક્તોએ સર્વ પદાર્થ ભગવાનને અર્પણ કરીનેજ પોતાનો નિર્વાહ પ્રસાદી પદાર્થથી કરવો. આ પ્રમાણે ભક્તિમાર્ગની સ્થિતિ (રીત) છે. પણ અર્ધ ભાગ પ્રથમથી જૂદો કાઢી લઈને પોતે તેનો ઉપયોગ કરવો અને અર્ધો બચેલો ભાગ ભગવાનને અર્પણ કરવો; આમ ન કરવું. ૫.

તરમાંદાદૌ સર્વકાર્યે સર્વવસ્તુસમર્પણમ્ ।

હતાપહારવચનં તથા ચ સકલં હરેઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—માટે પ્રથમ સર્વ કામમાં ભગવાનનેજ વસ્તુનું સમર્પણ કરવું, એકાદશસ્કંધમાં ભગવાનને અર્પણ કરેલા પદાર્થનું ગ્રહણ ન કરવું. આ જે વાક્ય છે તે બીજા માર્ગનું છે. ૬.

ન આહ્યમિતિ વાક્યં હિ ભિન્ન માર્ગપરં મતમ્ ।

સેવકાનાં યથા લોકે વ્યવહારઃ પ્રસિદ્ધ્યતિ ॥ ૭ ॥

અર્થ—ભગવાનને અર્પણ કરેલ પદાર્થ ન લેવો તે જૂદા માર્ગનું વચન જાણવું. આ વાક્ય દાનમાર્ગ સાથે સંબંધ રાખનાર છે. જેમ સેવાના નિર્વાહ માટે ભગવાનને

કાંઈ સંખ્યાબંધ દ્રવ્ય યા ગામે અર્પણ કરવામાં આવ્યો હોય, તો તે પાછાં નજ લેવાય. અને જો લેવામાં આવે તો શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે. કારણ કે તે દાનમાર્ગ સાથે સંબંધ રાખનારું કાર્ય છે. માટે આત્મનિવેદનમાં તો પોતાના આત્માનું પણ ભગવાનને અર્પણ કરવામાં આવે છે, તો પછી બીજી વસ્તુની તો વાતજ શી ? ઉદ્ધવજી વગેરે ભક્તોએ કરેલો સમર્પિત વસ્તુનો સ્વીકાર શ્રી ભાગવતમાં પ્રસિદ્ધ છે. ૭

તથા કાર્યં સમર્પ્યૈવ સર્વેષાં બ્રહ્મતા તતઃ ।

ગડ-ગાત્વં સર્વદોષાણાં ગુણદોષાદિવર્ણના ॥ ૮ ॥

ગડ-ગાત્વેન નિરૂપ્યાસ્તદ્દદત્તપિ ચૈવ હિ ॥૯॥

અર્થ—જેમ જગતમાં સેવકોનો વ્યવહાર સ્પષ્ટ પ્રસિદ્ધ છે તેમ સર્વ પદાર્થ ભગવાનને સમર્પણ કરવા; અને તેનાથી વ્યવહાર ચલાવવો. કારણ કે સમર્પણથી સર્વ પદાર્થને બ્રહ્મપણું પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ દોષોને ગંગાપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ગુણ દોષોનું વર્ણન ગંગાપણાથી નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. તેમ અહીં પણ જાણવું. ૮-૯

॥ ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્ય વિરચિતં સિદ્ધાન્તરહસ્યં સમાપ્તમ્ ॥

॥ અથ કૃષ્ણાશ્રયઃ ॥

સર્વભાગેષુ નષ્ટેષુ કલૌ ચ ખલધર્મિણિ ।
પાપણ્ડપ્રચુરે લોકે કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥૧॥

અર્થ—સર્વ ભાગે નષ્ટ થયે છે, પાપાંડ મતો-
વાળો ખલ પુરપના ધર્મ રૂપ આ કલિયુગમાં શ્રી કૃષ્ણજી
મારી ગતિ છે. ૧

સ્ત્રેષ્ઠાકાન્તેષુ દેશેષુ પાપૈકનિલયેષુ ચ ।
સત્પીડાબ્યગ્રલોકેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥૨॥

અર્થ—પવિત્ર પવિત્ર સ્થાનો નીચ મનુષ્યોએ દબા-
વી લીધાં. એટલે કેવલ પાપોનાંજ તે સ્થાનો થયાં. અને
સત્પુરુષોને નીચ જનોથી થતી પીડાઓને જોઇ લોકોનાં
ચિત્તો બ્યગ્ર થઇ ગયાં, આવા વખતમાં શ્રીકૃષ્ણજી મારી
ગતિ છે. ૨

ગડ ગાદિતીર્થવર્યેષુ દુર્દરેવાવૃતેષ્વિહ ॥
તિરાહિતાધિદૈએષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૩ ॥

અર્થ—આ પૃથ્વીમાં શ્રી ગંગાદિક જે ઉત્તમ

તીર્થો છે, તેઓ પણ ચોતરફરી દુષ્ટોએ દબાવ્યાં છે. તેથી તેમાં રહેલા દેવો (સ્નાનાદિ કરવાથી પાપોને 'મટાડનાર દેવતા) પણ અંતર્ધાનને પ્રાપ્ત થયા માટે શ્રીકૃષ્ણજ મારી ગતિ છે. ૩

અહંકારવિમૂડેષુ સત્સુ પાપાનુવર્તિષુ ॥

લાલપૂજ્યથયત્નેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૪ ॥

અર્થ—અહંકારથી મુઠ થયેલા, પાપોને અનુસરનારા, લાલ પૂજને માટે યત્ન કરનારા, સત્પુરૂષો થયે છતાં હવે શ્રી કૃષ્ણજ મારી ગતિ છે.

અપરિજ્ઞાનનષ્ટેષુ મંત્રેષ્વવ્રતયોગિષુ ।

તિરોહિતાર્થદેવેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૫ ॥

અર્થ—વ્રત તથા કર્મ બે વિનાના અને અજ્ઞાનથી નાશને પ્રાપ્ત થયેલા એટલે ફક્તસત્તાથી રહિત થઇ ગયેલા મંત્રો તથા છતાં શ્રીકૃષ્ણજ મારી ગતિ છે. ૫

નાનાવાદવિનષ્ટેષુ સર્વકર્મવ્રતાદિષુ ।

પાપહૃડેકપ્રયત્નેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૬ ॥

અર્થ—નાના પ્રકારના વાદોથી નાશને પોહાયેલા, પાપહંક

મતમાજ લોકોની પ્રવૃત્તિ થઈ છે માટે સર્વ કર્મો
યા પ્રતો નષ્ટ થયા છતાં શ્રીકૃષ્ણજ મારી ગતિ છે. ૬
અજ્ઞમિદાહિદોષાણાં નાશકોડનુભવે સ્થિતઃ ।

જ્ઞાપિતાખિલમાહાત્મ્યઃ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥૭॥

અર્થ—અજ્ઞમિદા વગેરે પાતકીઓનાં પાપોનો પાત
કરનારા શ્રીકૃષ્ણ અમારા અનુભવમાં રહ્યા છે. તેમજ
શાસ્ત્રમાં પણ તેમનું મહાત્મ સર્વ પ્રસિદ્ધ છે તે શ્રીકૃષ્ણ
મારી ગતિ છે.

પ્રાકૃતાઃ સકલા દેવા ગણિતા નન્દકં બૃહત્ ।

પૂર્ણાનન્દોહરિસ્તસ્માત્કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૮ ॥

અર્થ—સર્વ દેવતાઓ પ્રકૃતિથી થયલા છે, અક્ષરબ્રહ્મ
ગણિત આનંદવાળું છે, શ્રીહરિ પૂર્ણાનંદ છે તેથી શ્રીકૃ-
ષ્ણજ મારી ગતિ છે.

વિવેકધૈર્યલક્ત્યાદિરહિતસ્ય વિશેષતઃ ।

પાપાસક્તસ્ય દીનસ્ય કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૯ ॥

અર્થ—વિવેક, ધૈર્ય, લક્ષ્મિ વગેરેથી રહિત વિશેષ
કરીને પાપમાં આસક્તિવાળો અને વળા દીન એવો હું
તેની શ્રીકૃષ્ણજ ગતિ છે. ૯

સર્વસામર્થ્યસહિતઃ સર્વત્રૈવાખિલાર્થકૃત્ ।

શરણુસ્થસમુદ્ધારં કૃણુ વિશાપવામ્બહૂ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—સર્વ પ્રકારના સામર્થ્યવાળા, બધે ઠેકાણે સર્વ અર્થાને ઉત્પન્ન કરનાર શ્રીકૃણુજ છે, તો હું તેમને જ-
ણાવું છું કે આપ શરણે આવે તેમનો ઉદ્ધાર કરાછો, મારે
મારી પણ તેમજ પ્રાર્થના છે. ૧૦

કૃણુશ્રયમિદં સ્તોત્રં યઃ પઠેત્કૃણુસન્નિધૌ ।

તસ્યાશ્રયોભવેતકૃણુ ઇતિ શ્રીવલ્લભોપ્રવીત્ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—શ્રીકૃણુશ્રય નામક આ સ્તોત્રને જે માણસ
શ્રી કૃણુની પાસે લાણે તેના આશ્રયરૂપ શ્રીકૃણુ થાય, એ
પ્રમાણે શ્રી આચાર્યજી કહે છે. ૧૧

ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં કૃણુશ્રયસ્તોત્રં સમાપ્તમ્

॥ અથ ચતુઃશ્લોકી ॥

સર્વહા સર્વભાવેન ભજનીયો વ્રજધિપ ।

સ્વસ્થાયમેવ ધર્મો હિ નાન્યઃ ક્વાપિક્ષ્ણાચન ॥૧॥

અર્થ—નિરંતર સર્વભાવથી શ્રીકૃષ્ણ ભજવા લાયક છે. આપણો+ આજ (શ્રીકૃષ્ણ ભજનરૂપજ) નિશ્ચય ધર્મ છે. ક્યાંય ક્યારે પણ ખીજો ધર્મ નથી. ૧

એવં સહા રમકર્ત્ત્વ્યં સ્વયમેવકરિષ્યતિ ।

પ્રભુઃસર્વસમર્થો હિ તતો નિશ્ચિંતતાં વ્રજેત્ ॥૨॥

અર્થ—એ પ્રમાણે હંમેશ કરવું. પ્રભુ પોતેજ કરશે જરૂર ભગવાન સર્વ રીતે સમર્થ છે તેથી નિશ્ચિંતતાને પ્રાપ્ત થવું. ૨

યદિ શ્રીગોકુલાધીશો ધૃતઃ સર્વાત્મન હૃદિ ।

તતઃ કિમપરં પૃથિ લૌકિકૈર્વૈદિકૈરપિ ॥ ૩ ॥

અર્થ—જો શ્રીગોકુલના સ્વામી (શ્રીકૃષ્ણ) સર્વાત્મ*

* ભક્તજનનો.

* તન મન ધન દત્યાદિ જે કોઈનો સંબંધ હોય તે સર્વથા.

ભાવથી હૃદયમાં ધારણ કર્યા તો લૌકિક વૈદિક કર્મોથી બીજું
શું ફલ ? અર્થાત્ બીજું કંઈ પણ કરવાની જરૂર નથી. ૩
અતઃ સર્વાત્મના શશ્વદ્ગોકુલેશ્વરપાદયોઃ ।

સ્મરણું ભજનું આપિ ન ત્યાજ્યમિતિ મેમતિઃ ।૪।

અર્થ-માટે સર્વકાલ શ્રી ગોકુલેશ્વર (શ્રીકૃષ્ણ)નાં
મેહિ ચરણોનું સર્વાત્મભાવથી સ્મરણ અને ભજન છોડવું
નહિ આ પ્રમાણે મારી ગતિ છે. ૪

ઇતિ શ્રી વલ્લભાચાર્યનિરચિતા ચતુર્થોક્તિ સમાપ્ત.

॥ અથ ભક્તિવર્દિની ॥

અનુબંધ ૫.

યથા ભક્તિઃ પ્રવૃદ્ધાસ્થાપયોપાયો નિરૂપ્યતે ।

બીજભાવે દૃઢે તુ સ્વાત્યાગાચ્છ્રવણકીર્તનાત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—જેમ ભક્તિ વધે તેમ ઉપાય નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. બીજભાવ (સાક્ષાત્ ભગવદંગીકાર) દૃઢ (મનઘૃત) થયે છતે અને ત્યાગથી તથા શ્રવણ કીર્તનથી ભક્તિ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧

બીજદાઢ્યપ્રકારસ્તુ ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મતઃ ।

અન્યાવૃત્તોભજેત્કૃષ્ણં પૂજયા શ્રવણાદિભિઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—બીજને દૃઢ થવાનો પ્રકાર નો એ કે ધર્મમાં રહીને, સ્વધર્મથી ભૌતિક વ્યાપાર સહિત થઈને સેવા-શ્રવણાદિકથી શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરે. ૨

અન્યાવૃત્તોપિ હરૌ ચિત્તં શ્રવણાદૌ યતેત્સદા ॥

તતઃ પ્રેમ તથા સક્તિર્વ્યસનં ચ યદા ભવેત્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—અન્યાવૃત્ત (ભૌતિક વ્યાપાર સહિત) થયે

હોય તોપણ શ્રીહરિ વિષે અને તેમનાં શ્રવણાદિકમાં નિ-
રંતર ચિત્તને રાખવું—ત્યાર પછી ભગવાનમાં પ્રેમ ઉત્પ-
ન્ન થાય છે. તેમ થયા પછી આસક્તિ ઉપજે છે અને
પછી જ્યારે તે બાબતનું વ્યસન થાય એટલે તે વિના
એન પડે નહિ, ૩

બીજું તદુચ્યતે શાસ્ત્રે દૃઢં યન્નાપિ નશ્યતિ ॥

સ્નેહાદ્રાગવિનાશ્રઃસ્વાદાસકત્યા સ્વાદગૃહાર્થિઃ ॥૪॥

અર્થ—ત્યારે તેને બીજ તરીકે (ભક્તિના બીજ તરીકે) શાસ્ત્રમાં^૧ કહેવાય છે, જે વ્યસનરૂપ બીજ કોઈ પ્રકારે નષ્ટ થતું નથી. ભગવાનમાં સ્નેહ થવાથી બીજા પદાર્થોમાં પ્રીતિનો અભાવ થાય છે. અને ભગવાનને વિષે આસક્તિ થાય છે એટલે ઘરમાં અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે—અર્થાત્ વૈરાગ્ય થાય છે. ૪

ગૃહસ્થાનાંબાધકત્વમનાત્મત્વં ચ ભાસતે ।

યદા સ્વાદ્યસનં કૃષ્ણે કૃતાર્થઃ સ્વાત્તદૈવ હિ ॥૫॥

અર્થ—ઘરમાં રહેનારા જે સ્ત્રી—પુત્રાદિક તેઓ બાધક તરીકે ભાસે છે. અને અનાત્મત્વ [પોતાપણાનો

અભાવ] જણાય છે. એટલે ધર સંબંધી પદાર્થો પારકા
 સાગે છે અને શ્રીકૃષ્ણ એકજ પોતાના સંબંધી હોય એવો
 મનનો નિશ્ચય થાય છે, આમ જ્યારે શ્રીકૃષ્ણને વિશે વ્ય-
 સન થાય ત્યારેજ તે ભકત ધૃતાર્થ થાય. ૫

તાદશશ્યાપિ સતતં ગૃહસ્થાનં વિનાશકમ્ ॥

ત્યાગ કૃત્વા યતેદસ્તુ તદર્થાયૈકમાનસઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—તેવા ભકતને પણ ગૃહસ્થિતિ નાશ કરવાં
 પાળી છે. માટે તેનો ત્યાગ કરીને ફક્ત ભગવત્પરાયણતામાં
 મન રાખીને ભગવત્સંવામાં યતનવાન થવું. ૬

લભતે સુંદરાં ભક્તિં સર્વતોષ્યધિકાં પરામ્ ॥

ત્યાગે બાધકભૂયસ્ત્વં દુઃખંસર્ગી તથાન્નતઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—તેમ કરવાથી અત્યંત દૃઢ, સર્વથી ઉત્તમ
 ભક્તિ ભકતને પ્રાપ્ત થાય છે. સંન્યાસરૂપ ત્યાગમાં ધનની
 જાતના વિદ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જેમકે દુષ્ટનો સંગ અને તેકું
 એટલે દોષિત અન્ન. ૭

અતઃસ્થેયં હૃદિસ્થાને તદ્દીયઃ સહ તત્પરૈઃ ॥

અદ્ભુતે વિપ્રકર્ષે વા યથા ચિત્તં ન દુષ્યતિ ॥ ૮ ॥

અર્થ—ભગવદ્ભક્તોની સાથે ભગવન્મંદિરમાં પાસે પાસે અથવા કાંઈ દૂરમાં જેમ ચિતને પરસ્પર બિગાડે ન થાય તેમ રહેવું.

સાર—સતસંગ કરવો. તદીચૈઃ તથા તત્પરૈઃ આ વચનોથી આ જણાવ્યું છે, કે ભગવન્મંદિરમાં તો જઈને રહેવું, પણ કેવલ ભગવત્સેવા, કથા, શ્રવણ પરાયાણ થનારા ભક્તોનીજ સાથે રહેવું. દાંભિકા કે ડોળ ધાલનારાઓ સાથે રહેવું નહિ, કેમકે તેથી તો આખો જન્મારો અર્થ જાય. હાલના સમયમાં તો દેવમંદિર કે તીર્થસ્થળોમાં રહેવું એ કાંઈ પણ રીતે લાભકારી નથી. તેવા સ્થળોમાં તો દાંભિક અને લોભીજનોનોજ નિવાસ નજરે ચડે છે અને તેવાના સંગથી પાપ બુદ્ધિ પાપકર્મ થવાનો સંભવ છે. વળી કહ્યું છે, કે:—

અન્યક્ષેત્રે કૃતં પાપં પુણ્યક્ષેત્રે વિનશ્યતિ ।

પુણ્યક્ષેત્રે કૃતં પાપં વજ્રલેપો ભવિષ્યતિ ॥

ખીજી જગ્યામાં કરેલા પાપનો પુણ્યક્ષેત્રમાં જઈ પ્રાયશ્ચિત કરતાં વિનાશ થાય છે, પરંતુ ધર્મભૂમિમાં કરેલાં પાપો તો વજ્રલેપ જેવાં બનેછે. માટે આ ક્ષણમાં તો

પાતાના ધરમાંજ શ્રીહરિને પંચરાત્રી તેનેજ હરિરથાન—
પુણ્યભુમિ બનાવી ત્યાંજ પ્રભુની સર્વ પ્રકારે સેવા કરવી. ૮
સેવાયાં વા કથાયાં વા યશ્યાસક્તિદ્વંદ્વા ભવેત્ ।

યાવજજીવ તમ્ય નાશો ન ક્વાપીતિ મતિર્મમ । ૯ ।

અર્થ—જેની આસક્તિ સેવામાં અથવા કથામાં
દૃઢ (મજબૂત) થાય. તેનો નાશ યાવજજીવન (જીવિત
પર્યંત) ક્યાંય પણ ન થાય એમ મારી મતિ છે. ૯ .
આધસંભાવનાયાં તુ નૈકાંતે વાસ ઇષ્યતે ।

હરિન્નુ સર્વતો રક્ષાં કરિષ્યતિ ન સંશયઃ ॥૧૦॥

અર્થ—આધના સંભાવનાના સમયમાં પણ એકાંતમાં
વાસ નહિ કરવો. શ્રીહરિ ચોતરફથી જરૂર રક્ષા કરશે. ૧૦
ઇત્યેવં ભગવદ્દાશ્વં ગુઢયત્વં નિરૂપિતમ્ ।

ય એતત્સમધીયીત તસ્યાપિરથાદ્દ્વા રતિઃ ॥૧૧॥

અર્થ—એ પ્રમાણે ગૂઢ વિષયવાળું ભગવત્ શાસ્ત્ર
મેં નિરૂપણ કર્યું. જે આ ભણે તેની પણ પ્રભુમાં દૃઢ
પ્રીતિ થાય છે. ૧૧

॥ ઇતિ શ્રી વલ્લભાચાર્ય વિરચિતા ભક્તિવદ્ધિ ની સમાપ્ત. ॥

॥ અથ અંતઃકરણ પ્રબોધ ॥

અનુક્રમ.

અન્તઃકરણમદ્રાક્યં સાવધાનતયા શૂણ્ય ।

કૃષ્ણાત્પરં નાસ્તિદૈવં વસ્તુનો દોષવર્જિતમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—શ્રીમહાપ્રભુજી [વલ્લભાચાર્યજી] પોતાના અંતઃકરણ પ્રતિ કહે છે. હે અંતઃકરણ ! સાવધાનપણથી મારું વચન સાંભળ. ખરું જોતાં સર્વ દોષોથી રહિત શ્રીકૃષ્ણ સિવાય કોઈ ઉત્તમ દેવ નથી. ૧

ચાંડાલી ચેદ્રાજપત્ની જાતા રાજા ચમાનિતા ।

કદાચિદપમાનેપિ મુધતઃ કાક્ષતિભવેત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ—જો ચાંડાળણી કદાચિત્ રાજપત્ની (એટલે રાજની રાણી થાય) અને તે રાજની માનીતી બને. પછી કદાચિત્ તેનું રાજ તરફથી અપમાન કરવામાં આવે તો ખચ મૂળ સ્થિતિ કરતાં શી હાનિ થાય ? ૨

સમર્પણાદહં પૂર્વમુત્તમઃકિં સદા સ્થિતઃ ।

કામઆક્રમતા ભાવ્યા પશ્ચાત્તાપો યતોભવેત્ ॥૩॥

અર્થ—હું સમર્પણ કરવાથી અગાઉ શું સદા ઉ-
ત્તમજ હતો ? પૂર્વાગેક્ષાથી મારી કયી જાતની અધમતા
થવાની કે જોનાથી પશ્ચાત્તાપ થાય. ૭

સત્યસંકલ્પતો વિષ્ણુર્નાન્યથા તુ કરિષ્યતિ ।
આરૈવકાર્યા સતત સ્વામિદ્રોહોડન્યથા ભવેત્ ॥૪॥

અર્થ—વ્યાપક પરમેશ્વર (શ્રીકૃષ્ણ) સત્ય સંકલ્પ
છે તેથી વિરૂધ્ધ આચરણ નહિ કરે. સેવકે નિરંતર પોતા-
ના સ્વામીની આજ્ઞાનું પાલન કરવું. અને તેમ ન કરે તો
સ્વામીનો અપરાધ કયો કહેવાય. ૪

સેવકસ્ય તુ ધર્મોડયં સ્વામી સ્વસ્ય કરિષ્યતિ ।
આજ્ઞા પૂર્વે તુ યા જાતા ગઅંગાસાગાર સંગમે ।પા
યાપિ પશ્ચાન્નધ્રુવને ન કૃતં તદ્વદ્યં મયા ।
દેહુદેશપરિત્યાગસ્તૃતીયો લોકગોચરઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—સેવકનો તો આ ધર્મ છે કે સ્વામી પોતાના
ભક્તાનું શુભ કરશે આવી જાતના અનુસંધાનથી રહેવું.
પ્રથમ શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા ગંગા સાગરના સંગમ વિષે થઈ,
ત્યાર પછી બીજી આજ્ઞા શ્રીમથુરાજીમાં થઈ તે બંને આજ્ઞા

મેં ન માની. તે આજ્ઞા આ હતી કે ગંગાસાગર સમમ વિષેની દેહપરિત્યાગ બાબતની, મથુરાંજીમાં જે આજ્ઞા થઈ તે દેશપરિત્યાગની અને ત્રીજી તો લોક પ્રસિદ્ધ છે. તે આ કે લોકનો ઉદ્ધાર કરવો. અથવા સંન્યાસપૂર્વક દેહ ત્યાગ કરવો આ ત્રીજી આજ્ઞા. ૫-૬

પશ્ચાત્તાપઃ કથં તત્ર સેવકોડહં ન ચાન્યથા ।

લૌકિકપ્રભુવત્કૃણો ન દ્રષ્ટવ્યઃ કહાચન ॥ ૭ ॥

અર્થ—હું તો સેવક છું તો પછી પશ્ચાત્તાપ તેમાં કેમ થાય ? લૌકિક સ્વામી સાફક ક્યારે પણ શ્રીકૃષ્ણને જોવા નહિ. ૭

સર્વં સમર્પિતં ભક્તયા કૃતાર્થોડસિ સુખી ભવ ।

પ્રોઢાર્પ દુહિતા યદ્વત્સ્નેહાન્ન પ્રેષ્યતે વરે ॥ ૮ ॥

તથા દેહે ન કર્તવ્યં વરસ્તુપ્યતિ નાન્યથા ।

લોકવચ્ચેતિસ્થિતિમે સ્યાર્તિકં સ્યાદિતિ વિચાર્ય ॥ ૯ ॥

અશક્યે હુરિરેવાસ્તિ મોહં મા ગાઃ કથંચન ।

ઇતિ શ્રીકૃષ્ણહાસર્ય વલ્લભસ્ય હિત વચઃ ॥ ૧૦ ॥

ચિત્તં પ્રાતઃ ચત્તાકર્ષ્યભક્તો નિશ્ચિન્તતાં વ્રજેત્ ૧૧

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણને ભક્તિથી સર્વ સમર્પણ કરી આપ્યું છે. માટે તું કૃતાર્થ છે હવે સુખી થા. સ્નેહથી જેમ મોટી ઉમ્મરની પુત્રીને તેને સાસરે તેના સ્વામીપાસે કાઢી ન મોકલે, તેમ આ દેહ વિષે ન કરવું. નહિ તો સાક્ષાત્ દૈશ્વર્ય તને પ્રસન્ન થશે નહિ. લોકની માફક જે મારી રિયતિ (સમર્પણની) હોય તો શું થાય તે વિચાર કર. અશક્ય (ન બની શકે તે) કાર્યમાં શ્રીહરિજી તારું શરણ છે. કાંઈ તરેહથી મોહને પ્રાપ્ત ન થા. આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના દાસ વલ્લભાચાર્યનું કલ્યાણરૂપ વચન ચિત્ત પ્રત્યે છે, તે સાંભળીને ભક્તગજન નિશ્ચિન્તપણાને પ્રાપ્ત થાય. ૮ થી ૧૧

॥ ઇતિ શ્રી વલ્લભાચાર્ય વિરચિતોન્તઃકરણ પ્રબોધ સમાપ્ત ॥

॥ અથ વિવેકધૈર્અશ્રયઃ ॥

અનુક્રુપ.

વિવેકધૈર્ સતતં રક્ષણીયે તથાશ્રયઃ ॥

વિવેકસ્તુ હુરિઃ સર્વં નિજેચ્છાતઃ કરિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ—વિવેક, ધૈર્ અને આશ્રય આ ત્રણે પદાર્થ નિરંતર રક્ષા કરવા લાયક છે. તેમાં વિવેક નામનો પેહેલો પદાર્થ આ કે, જે કાંઈ આ લોક સંબંધી કાર્યં વા પરલોક સંબંધી કાર્યં તે સર્વં ભગવાન પોતે પોતાની ઇચ્છાથી સિદ્ધ કરી લેશે એમ માનવું. ૧

પ્રાર્થિતે વા તતઃ કિં ક્વ્યાત્સ્વામ્યભિપ્રાયસંશયાત્ ।

સર્વત્ર તસ્ય સર્વં હિ સર્વસામર્થ્યમેવ ચ ॥ ૨ ॥

અર્થ—કદાચિત્ આપણે કામ પડે તે વખતે ભગવાનની પ્રાર્થના કરવા લાગીએ તો તે પ્રાર્થના કરવી અયોગ્ય છે. કારણકે ભગવાનનો અભિપ્રાય દેવાનો છે કે નહિ, તેની આપણને ખબર નથી. માટે જો તેમની ઇચ્છા હશે તો અનાયાસે આવી મળશે, નહિ તો પ્રાર્થના કરવી વિફલ છે, એમ સમજી લેવું. ભગવાન પોતે જે અપવાધારે

તે સર્વ ખની શકે છે, કારણ કે પોતે સર્વ શક્તિમાન છે. માટે સર્વ કાર્ય પોતે સિદ્ધ કરશે. ૨.

અભિમાનશ્ચ સંત્યાજ્યઃસ્વમ્યાધીનત્વભાવનાત્ ।

વિશેષતઃશ્ચેદાસાસ્થાદન્તઃકરણુગોચરઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—શ્રીહરિને સર્વ પદાર્થની રક્ષા માટે આપણે આપણા સ્વામીજી ઠરાવવા, અને તેમ કરીને જે કાંઈ અભિમાનનો અંકુર હોય તેનો ત્યાગ કરવો. ભગવાન સર્વના અંતર્યામી છે તો તેથી કાંઈ વિશેષ આજ્ઞા થાય તો આજ્ઞાનુસાર આચરણ કરવું. ૩

તદ્દાવિશેષગત્યાદિ ભાવ્યં ભિન્નંતુ દૈહિકાત્ ।

આપદગત્યાદિકાર્યેશુ હઠસ્ત્યાજ્યશ્ચ સર્વથા ॥ ૪ ॥

અનાગ્રહશ્ચ સર્વત્ર ધર્માધર્માગ્રહશ્ચ નમ્ ।

વિવેકાયં સમાખ્યાતો ધૈર્યં તુ વિનિરૂપ્યતે ॥ ૫ ॥

અર્થ—ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતા વચમાં સ્વપ્નાદિદ્વારા કાંઈ પણ ભગવાનની વિશેષ આજ્ઞા થાય તો તે ભગવદ્દસાને. ગુરુની આજ્ઞા કરતાં મુખ્ય સમજીને દેહ સંબંધી સૌકિક ભિન્ન અસૌકિક તે કાર્ય કરવામાં તત્પર

થવું. કહાચિત્ આપત્તિ પ્રાપ્ત થાય એમ જણાય તે સેવા નિર્વાહ માટે નિયમનો હઠ છોડી દેવો. અને એ સિવાય બીજી બાબતોમાં પણ આગ્રહ છોડવો. પણ પરિણામે ધર્મ થાય, અધર્મ ન થાય, આ બાબતમાં પરિપૂર્ણ વિચાર કરતાં રહેવું. અનાગ્રહી થવું, આપત્તિમાં હઠનો ત્યાગ કરવો, ઇત્યાદિ સર્વ કરવું પડે તે હરકત નહિ પણ, આ કાર્યથી ધર્મનો ત્યાગ ધરશે કે નહિ એ બાબતનો વિચાર કરતા રહેવું. ઉપર કહેલી બાબતોથી યથા યોગ્ય સ્વરૂપવાળો વિવેક મેં કહ્યો. હવે ધૈર્યનું નિરૂપણ કરીએ છીએ. ૪-૫.

ત્રિદુઃખસહનં ધૈયમામૃતેઃ સર્વતઃ સદા ।

તત્કવદ્દેહવભદાભ્યં જડવભદોપભાર્યવત્ ॥ ૬ ॥

અર્થ—ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ [અધ્યાત્મિક, આધિ-ભૌતિક અને આધિદૈવિક] નું સહન કરવું આ કાર્યનું નામ ધૈર્ય જણાવું આધ્યાત્મિક એટલે દેહ વિકારથી તાવ વગેરે પ્રાપ્ત થવાથી થાય તે. આધિભૌતિક એટલે દુષ્ટ પ્રાણી પદાર્થોથી થનારું અને અધિકદૈવિક એટલે દૈવ-ગોળે થતા કુદરતી ફેરફારથી પ્રાપ્ત થતાં શીત, પિતા-

દિથી નીપજતું. આ ત્રણે દુઃખની નિવૃત્તિ માટે ઉપાયની ચિંતાનો વિચાર ન કરવો. આનું નામ વૈયં. આ ઠેકાણે શંકા થાય કે, ત્યારે તો કોઇ રાજ રોગ થાય તો તેને મટાડવાનો ઉપાય ન કરવો ? શરીર પડી જાય તો પણ દરકત નહિ ? હાથે કરીને પ્રાણુ જવા દેવા ? આ શંકાનું સમાધાન આગળના ઉત્તરોમાં શ્રીઆચાર્યશ્રી સ્પષ્ટ કરે છે કે છાશ માફક, દેહ માફક, જડ માફક, અને ગોપની સ્ત્રી માફક થઇ રહેવું.

પ્રતીકારો યદ્વિચિત્તઃ સિદ્ધ્યેન્નમહી ભવેત્ ।

આર્યાદીનાં તથા ન્યેષામસત શ્વાક્રમં સહેત્ ॥૭॥

અર્થ—કદાચિત્ ભગવદ્વિચિત્થીજ કોઇ ઉપાય દુઃખ મટવાનો મુઠી આવી લાગુ પડે તો તરત તે કામ સિદ્ધ કરવું. ના ન પાડવી, દુઃખજ :સહન કરેવું એમ નહિ, રતજ સ્વીકાર કરી લેવો. અનાગ્રહી થવું. સ્ત્રી વગેરેના તેમજ ખીજ સંબંધી લોકોનો અને કોઇ દુર્જન વગેરે હોય તો તેનો પણ તિરસ્કાર સહન કરવો. ૭

સ્વયમિહિયકાર્યાણિ કાયવૈભન સાયજેત્ ।

અશુરેણુપિ કર્તવ્યં સ્વસ્યા સામર્થ્ય ભાવનાત્ ॥૮॥

અર્થ — પોતે જાતે સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિષયોને શરી-
રથી વાણીથી, મનથી ત્યાગ કરે. સહનસામર્થ્યથી રહિત
હોય તો પશુ સામર્થ્ય હીનપશુની ભાવનાથી સહન કરવું,
અશક્યે હરિરેવાસ્તિ સર્વમાશ્રયતો ભવેત્ ।
એતત્સહનમત્રોક્તમાશ્રયતો નિરૂપ્યતે ॥ ૯ ॥

અર્થ — જે આગત ન બની શકે તેવી હોય, અથવા
જ્યાં આપણું કંઈ ન ચાલે તેમ હોય એટલે વિવેક થા
ધૈર્ય રહિત જે લોકો હોય તેમણે તો દરેક વખતે શુદ્ધ
અંતઃકરણથી શ્રી હરિનેજ વચમાં રાખવા. શ્રીહરિનોજ
આશ્રય કરવો. જેમ જેમ દુઃખ થાય તેમ તેમ શ્રીહરિનું
જ સ્મરણ-કીર્તન કરવું. તો શ્રીહરિજ વિવેક અને ધૈર્ય
આ બેઉને સિદ્ધ કરી આપશે. આ પ્રમાણે વિવેકનું અને
ધૈર્યનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે આશ્રયનું સ્વરૂપ કહીએ, ૯
અહિકેપારલોકે ચ સર્વથાશરણું હરિઃ ।
દુઃખહાનો તથા પાપે ભયે કામાદ્યપૂરણે ॥ ૧૦ ॥
ભક્તદ્રોહે ભક્ત્યભાવે ભક્તૈશ્ચાતિક્રમે કૃતે ।
અશક્યે વા સુશક્યે વા સર્વથા શરણું હરિઃ ॥ ૧૧ ॥

અહંકારકૃતે ચૈવ ચોખ્યપોષણુરક્ષણે ।
 ચોખ્યાતિકુમળે ચૈવ તથાન્તે વાસ્યતિકુમ્ભે ॥ ૧૨ ॥
 અલૌકિકમનઃસિદ્ધો સર્વાર્થે શરણું હરિઃ ।
 એવં ચિત્તેસદા ભાવ્ય વાચા ચ પરિકીર્તયેત્ ॥ ૧૩ ॥
 અન્યસ્ય ભજનં તત્ર સ્વતો ગમનમેવચ ।
 પ્રાર્થના કાયમાત્રેપિ તતોન્યત્ર વિવર્થયેત્ ॥ ૧૪ ॥
 અવિશ્વાસો ન કર્તાવ્યઃ સર્વથા બાધકસ્તુ સઃ ।
 બ્રહ્માશ્રયાતકૌ ભાવ્યૌ પ્રાપ્તં સેવેત નિર્મમઃ ॥ ૧૫ ॥
 યથાકથંચિત્કાર્યાણિ કુર્યાદુચ્યાવચાન્યપિ ।
 કિંવા પ્રાકટેન બહુના શરણું ભાવ્યેદ્દરિમ્ ॥ ૧૬ ॥
 એવમાશ્રયણું પ્રોકતં સર્વેષાં સર્વહહિતમ્ ।
 કલૌ ભક્ત્યાહિમાર્ગાહિદુઃસાધ્યાહિતિમેમતિ ॥ ૧૭ ॥

હવે આશ્રયના સ્વરૂપના નિર્ણયમાં આઠ શ્લોકનો
 સાથે અર્થ છે. આ લોકમાં એટલે નિર્વાહ વગેરે કાર્યોમાં
 બલકુલ શ્રીહરિનેજ શરણે જવું એટલે શ્રીહરિજ
 શરણે જવા લાયક છે. એમ મનથી દૃઢ નિશ્ચય રાખવો.

દુઃખની નિવૃત્તિ થવી તે બાબતમાં, કાઈ ભૂલ થાયથી પાપ થયું તો તેમાં કાઈ—અસત્પુરુષથી ભય પેદા થયો તો તેમાં પોતાની મનઃકામનાની અપૂર્તિ થઈ તેમાં; અથવા કાઈ ભક્તનો દ્રોહ થયો પાપ મટવા માટે, યા પોતામાં 'ભક્તિ કરવાની ઓછાઈ' યા અભાવ હોય તો તે માટે, અથવા પ્રારબ્ધ યોગથી કાઈ ભક્તો તરફથી આપણો તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો હોય તો, તે ખાતે યા કાઈ કાય આપણથી બની શકે તેવું હોય તો તેમાં યા ન બની શકે તેવું હોય તો તેમાં પણ શ્રીહરિનુંજ શરણુ રાખવું. અર્થાત્ શ્રીહરિનેજ વચમાં રાખવા શ્રીહરિએજ સર્વ કર્યું, કરે છે અને કરશે. એમ ભાવના રાખી, અહંકાર કરવામાં એટલે કાઈ કામ અભિમાનથી કરવામાં આવે તો તેમાં પણ પોષણ કરવા લાયક સ્ત્રી પુત્રાદિકના પોષણમાં, નહિ પોષણ કરવા લાયક દુર્જનાદિકના તિરસ્કારમાં સ્ત્રી-પુત્રાદિકથી થતા અતિક્રમમાં શિષ્યાદિકથી થતા તિરસ્કારમાં, આપણું અત્રૌકિક મન થવામાં, વધારે તો શું કહેવું સર્વ કાર્ય માત્રમાં શ્રીહરિ-નેજ શરણે જવું. એમ મનમાં નિશ્ચય રાખવો, તથા વ-

અનથા પણ (“શ્રીકૃષ્ણઃ કારણં મમ ”) આ પ્રમાણે કહેવું
 વળી બીજા દેવનું સર્વથા ભજન કરવું. તેમ બીજા દેવ-
 તા પાસે ન જવું. તેમ કોઈ કામ ખાતે, બીજા દેવનો
 પ્રાર્થના પણ ન કરવી. કેવલ એક શ્રીભગવાનનેજ સર્વ
 કાર્યમાં મુખ્ય કર્તા તરીકે માની તેનુંજ ભજન, સ્મરણ,
 કીર્તન, શરણુ વગેરે કરવું, અને ભગવાનમાં કોઈ જાતનો
 અવિશ્વાસ ન રાખવો, અવિશ્વાસ સર્વથા સર્વ કાર્યમાં
 બધે કેકાણે બાધક છે જેમ રાવણના પુત્ર ઇંદ્રજિતે બ્રહ્મા-
 સ્વથી હનુમાનજીને બાંધ્યા હતા, જ્યાં સુધી બ્રહ્માસ્ત્ર ઉપર
 ઇંદ્રજિત વગેરેને વિશ્વાસ હતો ત્યાં સુધી તો હનુમાનજી
 બાંધાતો રહ્યો, પણ જ્યારે ઇંદ્રજિત રાવણાદિકના મનમાં
 એમ આવ્યું કે આ પ્રબલ મોટો યોદ્ધો બ્રહ્માસ્ત્રથી મં-
 ત્રેલા એક સુતરના તાંતણાએ કેમ બાંધાયલો રહેશે. જરૂર
 છૂટી જશે; માટે એને મોટી મોટી સાંકલોથી બાંધો,
 આમ જ્યારે બ્રહ્માસ્ત્ર ઉપર અવિશ્વાસ આવ્યો, કે તરત
 હનુમાનજીને પગે ભારે સાંકલો બાંધવા લાગ્યા. હનુમાનજી
 સમજી ગયા કે આ મૂર્ખનો બ્રહ્માસ્ત્ર ઉપરથી વિશ્વાસ
 ઉઠ્યો છે. એમ જાણી તરત તડોતડ સાંકળ તોડી નાખી

અને ચરણ દિપાડી ચાલતા થયા અને જઈને લંકાને સ-
 જગાવી, સારાંશ આ છે કે અવિશ્વાસ આવી ચીજ હોય
 છે. માટે ભગવાન વિષે યા કોઈપણ ;બાબતમાં અવિશ્વાસ
 જ્યારે પેદા થયો. કે તરતજ તે કાર્ય વ્યર્થતાને પ્રાપ્ત
 થાય છે, માટે અવિશ્વાસ ન કરવો. બીજું દષ્ટાંત ચાલક
 પક્ષીનું છે. જેને લોકો બપોરે પણ કહે છે, તો તે પક્ષી
 બીજા જલનો ત્યાગ કરીને, ફક્ત વિશ્વાસથી સ્વાતિ ન-
 ક્ષત્રના જલની આશા રાખી બેસે છે, તો જરૂર ભગવાન
 તેને તે નક્ષત્રમાં અવશ્ય જલપાન કરાવેજ છે. માટે અ-
 વિશ્વાસ સર્વથા આ સંપ્રદાયમાં બાધક છે. તો તેમ ન
 કરતાં વિશ્વાસ રાખીને ભગવદ્વિચ્છાથી જે કંઈ પ્રાપ્ત થાય
 તેમાં મમતા હીન થઈને તેનો ઉપભોગ કરવો, જેમ બની
 શકે તેમ ઉંચ, નીચ, લૌકિક, અલૌકિક, કર્મો આત્મ સિ-
 વાય લોકશિક્ષા માટે ભગવદ્ ભજનમાં વિરોધ જેમ ન
 આવે તેમ કરવા, અને સર્વ કાર્યમાં સર્વથા જેમ બની
 શકે તેમ શ્રીહરિનેજ શરણ થવું, આ પ્રમાણે જે વર્ત-
 નુંક કરવી આનું નામ આશ્રય એમ સમજવું. આ આ-
 શ્રય નિરંતર સર્વ લોકોને પરમ કલ્યાણ રૂપ છે, આ

કક્ષિયુગમાં ભક્તિ વગેરે માર્ગો ધણાજ કઠિન છે આમ મારી મતિમાં આવે છે, માટે જેમ અને તેમ નિરંતર !વચેક, ધૈર્ય અને આશ્રયનો આશ્રય કરવો અને સર્વ કાર્યમાં શ્રીહરિને સાથે રાખીને નિઃહંકાર, નિર્ભય થઈને વર્તવું મોટા મોટા ભગવદ્ભક્તો પ્રભુપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખીને બીજા વિષયની કંઈ પણ ચિંતા ન રાખતાં, નિરંતર ભક્તિમાં તસ્વીન રહ્યા તેથીજ શ્રીહરિનું શરણ પામ્યા અને તેનાં કાર્યો પરમેશ્વરેજ પાર પાડ્યાં, જે માટે પરમ ભગવદીય દયારામ કવિ પોતાના “ ભક્તિ પોષણ ” ગ્રંથમાં કહે છે કે:—

છંદ ચંદ્રાવળાં-

છડીદાર ઉત્તસેનના થયા, દારપાળ બળિ ભુપ;
 નરસયાના બાપનું શ્રાદ્ધ સાર્યું, સેના માઠ નાપિક રૂપ;
 રૂપ મહાર દામાજી સાર, નામાનું છાપરું છાયું ચાર;
 વારી વહું ત્રિલોચન ઘેર, મીરાંબાઇનું પીધું ઝેર
 સેવો શ્રીકૃષ્ણ કૃપાળ.
 ધૃત્તે રૂડું પ્રભુ જગતનું. કેમ કરે કુડું નિજદાસ;

જે કરશે હરિ તે ભણું તારું તું ધર દહ વિશ્વાસઃ
 વિશ્વાસ રાખ કલ્પના મૂક, સેવા સ્મરણમાં નવચૂક;
 નહિ મળે ફરી અવસર આવે, હરિભણ્યો મનસાદેહ લેાવે
 સેવે શ્રીકૃષ્ણ કૃપાળ,
 ઇતિ શ્રી વલ્લભાચાર્ય વિરચિતં વિવેકવૈયાંજય નિરૂપણં સમાપ્ત.

॥ અથ જલભેદઃ ॥

નમસ્કૃત્ય હરિં વક્ષ્યે તદ્ગુણાનાં વિભેદકાન્ ।

ભાવા ન્વિંશતિધાંભિન્નાન્સર્વસંદેહવારકાન્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—શ્રી હરિને નમસ્કાર કરીને તેના ગુણોના ભેદને કરવાવાળા સર્વ સંદેહોને મટાડનારા ૨૦ પ્રકારના ભાવો હું કહું છું.

ગુણનેહારતુ તાવંતો યાવંતોહિ જલેમતાઃ ।

ગાયકાઃ કૂપસંકાશા ગન્ધર્વા ઈતિ વિશ્રુતાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—જેટલા ગુણોના ભેદો છે તેટલા ભેદો જલમાં માનેલા છે. જલનું આ ઠેકાણું દૃષ્ટાંતરૂપથી ગ્રહણ કરેલું છે. તેમાં પ્રથમ ભાવ આ સમજવો કે ગાયક (ગાન કરનાર) ને કૂપ^૧રુદ્ધ કરેલો છે. ૧.

કૂપભેદારતુ યાવન્તસ્તાવન્તસ્તેપિ સંમતાઃ ।

કુદ્યાઃ પૌરાણિકાઃ પ્રોક્તાઃ પારપર્યયુતા ભુવિ ॥૩॥

અર્થ—કુપના પણ જૂદા જૂદા ભેદો ધણા છે. જેમ કેાષ

કૂવાનું પાણી મીઠું હોય છે. એમ અનેક પ્રકારનું જલ જોવામાં આવે છે. તેમજ ગાન કરનારા પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના હોય છે. જલખાતામાં જેમ મીઠું પાણી ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, તેમ ગાયકોમાં પણ હરિ ગુણાનુવાદ કરનારે (ભગવદ્ ગુણ ગાનાર)નો સ્વીકાર કરવો. આ પ્રથમ ભાવ. હવે બીજો ભાવ. આ પૃથ્વીમાં ગુરુપરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલા ભગવત્કથાને કહેનારા કુલ્ય (જલસ્થાનનો એક ભેદ) સદૃશ જાણવાં. જેમની વાણી સાંભળવા યોગ્ય હોય છે. ૩.

ક્ષેત્રપ્રવિષ્ટાર્તે ચાપિ સંસારોત્પત્તિહેતવઃ ।

વેશ્યાદિસંહિતા મત્તા ગાયકા ગર્ત સંજ્ઞિતાઃ ॥૪॥

અર્થ--ત્રીજો ભાવ ખેતરમાં જે જલ પ્રવેશ કરે છે તે, અન્નાદિકની ઉત્પત્તિનું કારણ થાય છે. તેમજ કથા વગેરેને કહેનારા મનુષ્યો જે કથા માત્ર આજીવિકા વાસ્તેજ તે કરે છે એટલેજ જે કથા કથનનો હેતુ જાણતો હોય તો તે પણ પુનઃ સંસારમાં પડવાનું કારણ થાય છે. માટે તે ભાવનો ત્યાગ કરવો. વેશ્યાદિક સહિત રહેલા મદ્યપાનાદિકથી મત્ત થયેલા ગાયકો ગર્ત સદૃશ (ખાડા સમાન) સમજવા. માટે તેઓનું પણ કથન નિષિદ્ધ છે. એમ જાણવું. ૪.

જવાથમેવ ગર્તાસ્તુ નીચા ગાનોપજીવિનઃ ।

હૃદાસ્તુ પંડિતાઃ પ્રેક્તા ભગવન્છાસ્તતપરાઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—ગાન વિદ્યાર્થી જીવન કરનારા જેઓ જાતિથી નિચ પંક્તિના હોય છે. તે જલ માટેજ થયેલા ખાડા માફક સમજવા. અર્થાત્ ખાડાનું પાણી માણસોને પીવા કામ આવતું નથી, કાંઈ હલકા કામો માટે તે ઉપયોગી થાય છે, તેમ તેઓને સમજી ત્યાગ કરવો. પાંચમો ભાગ સંપૂર્ણ. હવે છઠો ભાગ કહે છે કે ભગવત્ શાસ્ત્ર, ગીતા, ભાગવતાદિકને પરાયણ થએલા પંડિતો હૃદ સમાન જાણવા. હૃદ એટલે ધરાનું પાણી જેમ શુદ્ધ હોય છે તેમ તેઓ પણ શુદ્ધ સમજવા. ૫

સંદેહવારકાસ્તત્ર સૂદા ગંભીરમાનસાઃ ।

સરઃ કમલસંપૂર્ણાઃ પ્રેમયુક્તાસ્તથા વૃધાઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—સાતમો ભાગ—તેમાં સંદેહોને દૂર કરવાની શક્તિ વાળા ગંભીર વિચારવાન તેઓ અત્યંત સુંદર વાવના જલ જેવા અર્થાત્ સર્વને ઉપયોગી હોય છે. જેમ વાવડીના જલનો સર્વ પ્રેમથી ઉપયોગ કરે છે, તેમ તેઓ પણ તેવા ઉપયોગી જાણવા. તેઓનો ભાવ અંગીકાર કરવા લાયક છે.

આઠમો ભાવ જેઓ ભગવાનમાં પરમ પ્રીતિવાળા હોય છે તેઓને કમળવાળા સરોવર જેવા સુંદર, મનોહર સ્વચ્છ જાણવા. જેમ તલાવનું જલ શીતલ, સુંદર, સ્વચ્છ, સુગંધી વાળું હોય છે. તેમ તે બુદ્ધજનો ભગવાનને વિષે પ્રેમ રાખનારા હોવાથી તેઓનો ભાવ સર્વદા આનંદથી ગ્રહણ કરવા લાયક છે. ૬

અદ્યશ્રુતાઃ પ્રેમયુક્તા વેશંતાઃ પરિકીર્તિતાઃ ।

કર્મશુદ્ધાઃ પદ્મલાનિ તથાદ્ય શ્રુતિભક્તયઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—નવમો ભાવ—થોડું જાણનારા (અદ્ય વિદ્યાવાન) મનુષ્યો અને ભગવચ્ચરણમાં પ્રેમવાળા તેઓને નાના તલાવ જેવા જાણવા. સાધારણ રીતે તેઓનો પણ ભાવ સ્વીકાર કરવા લાયક છે દશમો ભાવ—જેઓ કર્મથી શુદ્ધ હોય છે તેમ અદ્ય શ્રુતિવાળા અંદરે સાંભળવાથી ભક્તિ પરાયણ થયેલા પદ્મલ (નાના સરોવર) જેવા જાણવા. તેઓનો ભાવ પણ સાધારણ ગ્રહણ યોગ્ય છે. ૭

યોગધ્યાનાદિસંયુક્તા ગુણાવધ્યાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ।

તપોજ્ઞાનાદિભાવંન સ્વેદજસ્તુ પ્રકીર્તિતા ॥ ૮ ॥

અર્થ—અગિયારમો ભાવ—યોગ ધ્યાનાદિક ગુણો જેમાં

હોય છે તે ગુણો વર્ણાશ્રીના જલ જેવા જાણવા અર્થાત્ શુદ્ધ છે. સ્વીકાર કરવા લાયક છે. આરમો ભાવ-તપ તથા જ્ઞાનાદિકની ભાવના એટલે તપશ્ચર્યાથી અથવા જ્ઞાનથી આત્માને કૃતાર્થ માનનારાનો ભાવ પરસેવાના જલ જેવો જાણવો. અર્થાત્ તે ભાવ અંગીકાર કરવા યોગ્ય નથી. ૮

અલૌકિકેન જ્ઞાનેન ચેતુ પ્રોક્તા હરેગુણા ।

કાદાચિત્કાઃશબ્દગમ્યાઃપતચ્છબ્દાઃપ્રકીર્તિતાઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ—તેરમો ભાવ-અલૌકિક જ્ઞાનથી કોઇ કોઇ વખતે જાણાતા, શાસ્ત્રથી જાણવા લાયક, ઐશ્વર્યાદિક ભગવાનનાં ગુણો ઝરણના જલના શબ્દ જેવા જાણવા. શબ્દનું કારણરૂપ જલ જેમ શુદ્ધ છે, તાપ નિવારક છે, અંગીકાર કરવા યોગ્ય છે. તેમ અલૌકિક જ્ઞાન પણ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. ૯

દેવાદ્યુપાસનોદ્ભુતાઃ પૃથ્વાભૂમેરિવોદ્ગતાઃ ।

સાસનાદિપ્રકારેણ નવધા ભક્તિમાર્ગતઃ ॥ ૧૦ ॥

પ્રેમપૂર્ત્યા સ્ફુરદ્ધર્માઃ સ્યંદમાનાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ।

યાદશાસ્તાદશાઃ પ્રોક્તા વૃદ્ધિક્ષણવિવર્જિતાઃ ॥૧૧॥

સ્થાવરાસ્તે સમાખ્યાતા મર્યાદૈકપ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥

અનેકજન્મસંસિદ્ધા જન્મપ્રભૂતિ સર્વદા ॥ ૧૨ ॥

સંગાદિગુણદોષાભ્યાં વૃદ્ધિક્ષયયુતા ભુવિ ।

નિરંતરોદ્દગમયુતા નદસ્તે પવિકીર્તિતાઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—ચૌદમો ભાવ—પરમેશ્વર સિવાય બીજા દેવતાની ઉપાસનાથી થનારો ભાવ તે. એ બગડેલા ખામોચિયાના જલ જેવો જાણવો. બગડેલું જલ જેમ કાંઈ ઉપયોગી થતું નથી તેમ તે પણ ભાવ યોગ્ય નથી. ૧૦

પંદરમો ભાવ—નવધા (શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ પાદસેવન, અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, સખ્ય. અને આત્મનિવેદન) ભક્તિથી પરમ પ્રેમપૂર્વક સંસારથી છૂટી જવાના ધર્મો જેમાં સ્પષ્ટ થયેલા હોય તેવો ભાવ અગાધ જલ સમાન જાણવો. આ ભાવ સર્વથા અંગીકાર કરવાને લાયક છે. ૧૧

સોળમો ભાવ—વૃદ્ધિ અને ક્ષય આ બન્નેથી રહિત મર્યાદા ભાગીય ભાવ, જેને સ્થિર જલ સમાન જાણવો. અદાણુ કરવાને યોગ્ય છે.

સત્તરમો ભાવ—જન્મથી લઈને અનેક જન્મોથી સિદ્ધ થયેલા નિરંતર સંગના દોષથી તથા ગુણથી વૃદ્ધિ અને ક્ષયને પ્રાપ્ત થનારો. ભગવાનમાં કોઈ વખતે ભાવ ધટી જાય, કોઈ

વખતે વળી સત્સંગ થવાથી વધી પણ જાય આવે જે ભાવ તેને નદી સમાન જાણવો. વધારે જલ આવે તો વધે, નહિ તો સૂકાઈ પણ જાય. ૧૨-૧૩

એતાદૃશઃ સ્વતંત્રાશ્ચેત્સિંધવઃ પરિકીર્તિતાઃ ।

પૂર્ણા ભગવદ્દીયા યે શેષવ્યાસાગ્નિમારૂતાઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—અદારમો ભાવ ઉપર કહેલા જેવા જે સત્સંગાદિકથી યુક્ત ભાવ જે નિરંતર બને તોજ તે મહાત્માઓ મહા નદીઓ જેવા સમજવા. જેમ મહા નદીઓનું જલ સમુદ્રમાંજ મળે, તેમ તેઓનો ભાવ પણ આનંદ સમુદ્ર ભગવાનમાં મળે છે. હવે ઓગણીસમો ભાવ—શેષજી, વ્યાસજી, અગ્નિ, (આ અગ્નિ શબ્દોથી શ્રી આચાર્યજી સમજવા કેમકે અગ્નિ એવું પણ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીનું એક નામ છે.) અને હનુમાનજી ૧૪.

જડનારદમૈત્રાધારતે સમુદ્રાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

લોકવેદગુણૈર્મિશ્રભાવેનૈકે હરેર્ગુણાન્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—જડ ભરત, નારદજી, મૈત્રેય વિગેરે નાના પ્રકારના ભાવથી ભગવાનના ગુણોનું વર્ણન કરે છે. તેઓને મહા સાગર કહેલા છે. ૧૫.

વર્ણયંતિ સમદ્રાસ્તે ક્ષારાઘાઃ ષટ્ પ્રકીર્તિતાઃ ।

ગુણાતીતતથા શુદ્ધાન્સચ્ચિદાનં રુપિણુઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—એ મહાસાગરો ક્ષારોદ^૧, ક્ષીરોદ^૨, દધ્યુદ ,
ધૂતોદ^૪, સુનોદ^૫, ઇન્દુદ^૬, એ છ વર્ણવેલા છે. ભગવાનના
ગુણો અત્યંત ગહન છે અને સર્વ ગુણોથી પણ જૂદાજૂ છે
અને તેથી શુદ્ધ છે. શ્રવણ, કીર્તન, કરવાવાળાઓને શુદ્ધ
કરનારા છે. અને સચ્ચિદાનંદરૂપી છે. ૧૬.

સર્વાનેવ ગુણાન્વિષ્ણોર્વર્ણયંતિ વિચક્ષણાઃ ।

તેઽમૃતોદાઃ સમાખ્યાતાસ્તદ્ધાક્યાનં સુદુર્લભં ॥૧૭॥

અર્થ—વિચક્ષણ ભક્તો ભગવાનના સર્વ ગુણોનું વર્ણન
કને છે. તેઓ સાક્ષાત્ અમૃતના સમુદ્ર જેવા છે. તેઓની
વાણી દુર્લભ હોય છે. ૧૭.

તાદશાનાં કવચિદ્ધાકયં દૂતાનામિવ વર્ણિતમ્ ।

અજ્ઞમિત્તાકર્ણનવદ્ભિન્દુપાનં પ્રકીર્તિતમ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—તેવાં પુરુષોનાં વચનને ભગવાનના દૂતના વચનો

૧ લવણનો સમુદ્ર. ૨ દૂધનો સમુદ્ર ૩ દહીંનો સમુદ્ર. ૪
ધીનો સમુદ્ર. ૫ મદિરા-દારનો સમુદ્ર. ૬ શેરડીના રસનો સમુદ્ર.

પેઠે વર્ણન કરેલાં છે. એ ક્યારેકજ શ્રવણમાં આવે છે. જેમ
અન્નમિલે દૂતોનું વચન સાંભળ્યું, તો તે શ્રવણ અમૃતના
બિંદુ માફક જાણવું. ૧૮.

રાગાગાનાદિભાવાનાં સર્વથા નાશનંયદા ।

તદ્દ લેહનમિત્યુક્તં સ્વાનંદોદ્ગમકારણું ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—જ્યારે અંતઃકરણમાંથી સ્ત્રીપુત્રાદિકમાં રહેલી
ખોટી પ્રીતિ, અક્ષાન, કામક્રોધાદિક ભાવો મૂલ્યથી ઉખડી જાય
ત્યારે પોતાના સ્વરૂપનું શુદ્ધ જ્ઞાન થઈને ભગવદ્ભક્તિના
આનંદ અમૃતનો સ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૯.

ઉત્પૃતોદકવત્સવે પતિતોદકવત્તથા ।

ઉક્તાતિરિક્તવાક્યાનિ ફલં ચાપિ તથા તતઃ ॥૨૦॥

અર્થ—હવે વીસમો ભાવ કહે છે. પ્રથમ જે પ્રાણી કહી
ગયા તેનાથી જે બીજા હોય તેના વાક્ય તથા સર્વ ભાવો
જે છે તેમાં કેટલાએક તો ફૂવા વગેરેમાંથી બહાર કાઢેલા
જલ માફક હોય છે. તો તેનું ઉપકારરૂપ ફલ તેને પોતાના
ફલ જેવુંજ હોય છે અને બીજા પૃથ્વીમાં પડેલા પ્રાણી માફક
હોય છે જેમ પ્રાણી દોળામ્ જાય તે વ્યર્થ જાય છે તેમ

તેવો ભાવ પણ વ્યર્થ જાય છે. ૨૦

ઇતિ જીવેન્દ્રિયગતાનાભાવ' ગતા ભુવિ ।

રુપતઃ ક્ષતતશ્ચિવ શુણાવિષ્ણોર્નિરુપિતાઃ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—આ પ્રમાણે આ પૃથ્વીમાં જીવોના અંતઃકરણમાં રહેલા નાના પ્રકારના ભાવોને રૂપથી અને ક્ષતથી ભગવાનના શુણને નિરૂપણ કર્યા.

॥ ઇતિ શ્રી વલ્લભાચાર્યવિરચિતો જલભેદઃ સમાપ્તઃ ॥

॥ અથ પંચપદ્યાનિ ॥ (૧૩)

શ્રીકૃષ્ણરસવિક્ષિપ્તમાનસા રતિવર્જિતાઃ ।

અનિર્વૃતા લોકવેદે તે મુખ્યાઃ શ્રવણોત્સુકાઃ । ૧ ।

અર્થ—ભગવદ્ભજન રસમાં વિક્ષિપ્ત મનવાળા એટલે જોને ભગવાનના ભજનનીજ સદોદિત ભ્રમણા લાગેલી એવા, બીજે ઠેકાણે પ્રીતિ વિનાના. લોકવેદમાં પ્રવૃત્તિ વિનાના, અને ભગવદ્ભજન-કથા-શ્રવણાદિમાંજ પરાયણ રહેનારા જોને ભક્તમ ભક્તો જાણવા.

વિકલિપ્તમનસો યે તુ ભગવત્સ્મૃતિવિહ્વલાઃ ।

અર્થેનિષ્ઠારતેચાચિમધ્યમાઃ શ્રવણોત્સુકાઃ । ૨ ।

અર્થ—ખેદયુક્ત ચિત્તવાળા, ભગવત્સ્મરણમાં વિહ્વલ *મનવાળા અને સ્વાર્થ પરાયણ રહેનારા તથા શ્રવણાદિકમાં સાધારણ ઉત્સાહવાળા જેઓ હોય છે તેઓ મધ્યમ કાટીના ભક્તો જાણવા. ૨.

નિઃસંદિગ્ધં કૃષ્ણતત્ત્વં સર્વભાવેન યે વિદુઃ ।

તે ત્વાવેશાત્તુ વિકલા નિરોધાદ્વા ન ચાન્યથા ॥ ૩ ॥

અર્થ—જેઓ ભગવદ્દાવેશથી અથવા વિષયોથી ચિત્તને નિરોધ કરવામાં વ્યાકુલ થયેલા, અને ખીજી રીતે નહિ, પણ નિઃસંદેહ સર્વાત્મભાવથી શ્રીકૃષ્ણરૂપ તત્ત્વને જાણનારા હોય છે. ૩

પૂર્ણભાવેન પૂર્ણાર્થઃ કદાચિન્ન તુ સર્વદા ।

અન્યાસક્તાસ્તુ યે કેચિદ્ધર્માઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—કદાચિત્ પૂર્ણ ભાવથી પૂર્ણ મનોરથવાળા, કદાચ વખતે વિષયવાસનાથી આસક્તિવાળા, કદાચ વખત નહિ પણ આવી રીતના જે ભક્તો તેઓ હીન (અધમ) કાટીના જાણવા. ૪

અનન્યમનસામર્થ્ય ઉત્તમાઃ શ્રવણાદિષુ ।

દેશકાલદ્રવ્યકર્તૃમંત્રકર્મપ્રકારતઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ—જે મનુષ્યો ભગવદ્ભજન શ્રવણાદિકમાં દેશકા-
લાદિકમાં, અનન્ય મન રાખી કેવલ ભગવત્પરાયણ થઈને જ
હે છે તેઓ ભક્તિ કરવામાં ઉત્તમ સ્થિતિના જાણવા. ૫

ઘટિ શ્રોમદ્ વલ્લભાચાર્ય વિરચિતાનિ પંચપદ્યાનિ સમાપ્તાનિ ।

॥ અથ નિરોધલક્ષમ્ ॥

યચ્ચ દુઃખં યશોદાયા નંદાદીનાં ચ ગોકુલે ।

ગોપિકાનાં વૃદ્ધઃખં તદ્દુઃખં સ્યાન્મમ કવચિત્ ॥૧॥

અર્થ—શ્રીગોકુલમાં યશોદાજી તથા નંદાદિ ગોપોને જે દુઃખ થયું તે તથા શ્રીગોપીજનોને જે દુઃખ થયું તે દુઃખ ક્યારેય પણ મને થાય ?

ગોકુલે ગોપિકાનાં ચ સર્વેષાં પ્રજવાસિનાં ।

યત્સુખં સમભૂતન્મે ભગવાનકિં વિધાસ્યતિ ॥ ૨ ॥

અર્થ—શ્રીગોકુલમાં શ્રીગોપીજનોને તથા સર્વ પ્રજવાસીઓને જે સુખ થયું (અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણના નિરંતર દર્શન સ્પર્શનાદિક થયાં) તે સુખ શ્રીકૃષ્ણ શું મને આપશે ? યા અનુભવાવશે ? ૨.

ઉદ્ભવાગમને જાત ઉત્સવઃ સુમહાન્યથા ।

વદ્ધવને ગોકુલે વા તથા મે મનસિ કવચિત્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—ઉદ્ભવજીના આવવાથી વૃંદાવનમાં તથા શ્રીગોકુલમાં મોટો આનંદ ઉત્સવ થયો, તેમ મારા મનમાં ક્યારેય

પણ થાશે. ૩

મહતાં કૃપયા ચાલદ્ભગવાન્ દયયિષ્યતિ ।

તાવદાનંદસંદૌહઃ કીર્ત્યમાનઃ સુખાય હિ ॥ ૪ ॥

અર્થ—મહાનુભાવોની દયાથી જ્યાં સુધી ભગવાન દયા કરશે, ત્યાં સુધી આનંદસમુદ્રરૂપી ભગવાનનું કીર્તન પરમ સુખને માટેજ થાય છે. ૪

મહતાં કૃપયા ચદ્રત્કીર્તનં સુખદં સદા ।

ન તથા લૌકિકાનાં તુ રિનગ્વભોજનરુક્ષવત્ ॥ ૫ ॥

અર્થ—મહાત્માઓની દયાથી ભગવત્ કીર્તન જેવું આનંદને આપનારું થાય છે, તેવું લૌકિક પુરષોના ઉપદેશથી થતું નથી. જેમ ધી, દૂધરાણું ભોજન અને લુપ્તું ભોજન પરસ્પર ભેદને જણાવી રહે છે તેમ જો પ્રકારના કીર્તનમાં પરસ્પર ભેદ છે. ૫.

ગુણુગાને સુખાવપ્તિર્ગોવિંદસ્વ પ્રજાયતે ।

યથા તથા શુકાદીનાં નૈવાત્મનિ કુતોન્યતઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—જેમ શ્રી ગોવિંદના ગુણુ ગાવામાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેવી સુખની પ્રાપ્તિ બ્રહ્મનિષ્ઠામાં થતી નથી. ૬.

કિલશ્યમાનાનુદ્વેષા કૃપાયુક્તો યદા ભવેત્ ।

તદા સર્વે શદ્ધાનંદહૃદિરથં નિર્ગતં બહિઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—દુઃખને પામ થનારા પોતાના જનોને જોઈ ભગવાન જ્યારે દયાયુક્ત થાય છે, ત્યારે ભક્તોના હૃદયમાંથી બહાર પધારી દર્શન દે છે, ત્યારે સર્વ દુઃખની નિવૃત્તિ થાય છે. ૭.

સર્વાનંદમસ્યાપિ કૃપાનંદઃ સુદુર્લભઃ ॥

હૃદ્ગતઃ સ્વગુણાન્ છુત્વા પૂર્ણઃ પ્લાવયતેજનાન્ । ૮ ।

અર્થ—જો કે ભગવાન કેવળ આનંદધન સ્વરૂપી છે, તથાપિ તેમનો કૃપાનંદ થવો ઘણો દુર્લભ છે. ભક્ત ગુણુગાન કરતાં કરતાં જ્યારે અવાધને પ્રાપ્ત થાય કે તરત પોતાના ગુણોને સાંભળી પોતાના ભક્ત જનોને આનંદથી આનંદ યુક્ત કરાવી આપે છે. ૮

તદ્માત્સર્વં પરિત્યજ્ય નિરુદ્ધૈઃ સર્વદા ગુણાઃ ॥

સદ્ધાનંદપરૈર્ગૈયાઃ સન્નિવિદ્ધાનંદતા તતઃ* ॥ ૬ ॥

* તતઃ ને બહ્યે સ્વતઃ એવો પાઠ કોઈ કોઈ પ્રતમા મળે છે. તે પાઠ ને પ્રમાણ ગણીએ તો પણ અર્થમાં કાંઈ ફેર પડતો નથી. માત્ર “ પોતાની મેળે પરમાનંદ પ્રગટ થશે ” એવો અર્થ નીચળે છે.

અર્થ—તેથી સર્વનો ત્યાગ કરી સદાનંદ ભગવાનમાં તત્પર થઈને સર્વદા ભગવદ્ગુણ ગાવા, કે જેનાથી પરમાનંદ પ્રકટ થશે. ૯.

અહું નિરૂધ્ધો રોધેન નિરોધપદવીં ગતઃ ॥

નિરૂદ્ધાનાં તુ રોધાય નિરોધં વર્ણયામિ તે ॥૧૦॥

અર્થ—શ્રી આચાર્યજી કહે છે કે હું નિરૂદ્ધ છું (પુ-
ષ્ટિમાર્ગીય ભક્તો છું) તો નિરોધ પદવીને પ્રાપ્ત થયો છું,
પણ બીજા પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તોનો નિરોધ થવા સાર નિરો-
ધનું વર્ણન કરું છું. ૧૦.

હુરિણા યે વિનિર્મુક્તાસ્તે મગ્ના ભવસાગરે ॥

યેનિરૂદ્ધાસ્ત એવાત્ર મોહમાયાંત્યહુર્નિશમ્ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—શ્રીભગવાને જેનો ત્યાગ કર્યો છે, તે સર્વ આ
સંસાર સાગરમાં ડૂબેલા પડ્યા છે; અને જેઓનો નિરોધ કર્યો છે
તેઓ રાત્રિ દિવસ આનંદ યુક્ત થઈ રહ્યા છે. ૧૧.

સંસારાવેશદુષ્ટાનામિદ્રિયાણાં હિતાયવૈ ॥

કૃષ્ણસ્ય સર્વંવસ્તૂનિ ભૂમનષસ્ય યોજયેત્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—સંસારના આવેશથી દુષ્ટ થયેલી ઇન્દ્રિયોના કલ્યા-

જુ માટે સર્વત્ર વ્યાપક થઇ રહેલા શ્રી કૃષ્ણને સર્વ વસ્તુનું સમર્પણ કરવું. ૧૨.

ગુણેષ્વાવિષ્ટચિત્તાનાં સર્વદા મુરવૈરિણઃ ॥

સંસારવિરહકલૈશૌ નસ્યતાં હસ્વિત્સુખમ્ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—મુર દૈત્યના વૈરી એટલે મુરારી શ્રીકૃષ્ણના ગુણોમાં પોતાના મનને લગાડવું જે લગાડવાથી એટલે જે-ઓનું ભગવદ્ ગુણગાનમાં ચિત્ત લાગેલું છે તેઓને સંસારથી થનારાં દુઃખો થતાં નથી. ભગવાનની માફક સુખ થાય છે. ૧૩.

તદા ભવેદાયાલુત્વમન્યથા કૂરતા મતા ॥

બાધશંકાપિનાસ્ત્રત્ર તદ્દધ્યાસોપિ સિત્ધ્યતિ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—જ્યારે ભક્ત ઉપર આમ દયા કરે છે, ત્યારે, ભગવાનનું દયાળપણું સિદ્ધ થાય છે, જો દયા ન કરે તો નિર્દયપણું કહેવામાં યા માનવામાં આવે આ ભક્તિમાર્ગમાં જરા પણ બાધકની શંકાજ નથી. ભક્તિનો સંસ્કાર જન્મે-જન્મ અવિચલ રહે છે; અને આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન પણ સિદ્ધ થાય છે. ૧૪.

ભગવદ્ધર્મસામર્થ્યાદિરાગો વિષયે સ્થિરઃ

ગુણૈર્હરેઃ સુખરૂપશાન્ત દુઃખં ભાતિ કહિચિત્ ॥૧૫॥

અર્થ—ભગવાનના ધર્મોનું સામર્થ્ય છે કે વિષયોમાં પોતાની મેળે વૈરાગ્ય થાય છે અને ભગવાનના ગુણોનું ગાન કરવાથી સર્વથા આનંદનો સ્પર્શ થાય છે. જરા પણ દુઃખ દેખા દેતું નથી. ૧૫.

એવં જ્ઞાત્વા જ્ઞાનમાર્ગાદુત્કર્ષો ગુણવર્ણને ॥

અમત્સરૈરલુપ્ધૈશ્ચ વર્ણનીયાઃ સદા ગુણાઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—એમ જાણીને ભગવદ્ગુણ ગાન કરતા રહેવું. ભગવદ્ગુણગાન સર્વથી ઉત્તમ પદાર્થ છે જ્ઞાનમાર્ગ પણ ભગવાનના ગુણગાનથી ઉત્કર્ષને ધારણ કરતો નથી. માટે નિર્મત્સર થઈને તથા અલુપ્ધ થઈને (લોભનો ત્યાગ કરીને) ભગવાનના ગુણોનું વર્ણન કરવું. ૧૬.

હૃદિભૂતિઃ સદા દ્યેયા સંકલ્પાદપિ તત્ર હિ ।

દર્શનં સ્પર્શનં સ્પૃષ્ટં તથા કૃતિ ગતી સદા ॥૧૭॥

અર્થ—ભગવાનની મૂર્તિનું નિરંતર ધ્યાન કરવું. જે કે

ભગવાન પ્રત્યક્ષ નથી, તોપણ સંકલ્પથી તેનું દર્શન, સ્પર્શન હસ્તથી સેવા તથા ચરણથી સમીપ ગતિ વગેરે કરવું. ૧૭.

શ્રવણું કીર્તનં સ્પષ્ટં પુત્રે કૃષ્ણપ્રિયે રહિતઃ ॥

પાયોર્મલાંશત્યાગેન શેષભાગં તનો નયેત્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—શ્રવણ, કીર્તન તથા પ્રસાદનું આસ્વાદન અને ભગવાનની સેવામાં પ્રીતિ રાખનાર એવો પુત્ર ઉત્પન્ન થવા માટે ઇન્દ્રિયનો ઉપયોગ જાણવો. મલ્લભાગનો ત્યાગ કરી આકી શેષ ભાગનો શરીરમાં વિનિયોગ થાય છે અને શરીરનો સેવા-દિક્કમાં વિનિયોગ બને છે. આ રીતથી પરંપરાએ કરીને પાપુ ઇન્દ્રિયોનો પણ વિનિયોગ જાણવો. ૧૮.

યસ્ય વા ભગવત્કાર્યં યદ્દા સ્પષ્ટં ન દૃશ્યતે

તદ્ધ વિનિશ્ચહસ્તસ્ય કર્તવ્ય ઇતિ નિશ્ચયઃ ॥૧૯॥

નાતઃ પરતરો મંત્રો નાતઃ પરતરઃ સ્તવઃ ॥

નાતઃ પરતરા વિદ્યાતીર્થં નાતઃ પરાત્પરં ॥૨૦॥

અર્થ—જો ઇન્દ્રિયથી ભગવત્કાર્ય જરોખર જ્યારે સ્પષ્ટ ન બને એટલે દર્શનાદિક સ્પષ્ટ ન થાય, ત્યારે તે ઇન્દ્રિયનો બહારના વિષયથી નિશ્ચહ કરવો. આ પ્રમાણે નિશ્ચય છે. આ

નિરોધથી સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. નિરોધ સર્વ સાધનોમાં
 મુખ્ય સાધન છે. ઉત્તમ છે. એનાથી બીજો મંત્ર નથી. એ-
 નાથી ઉત્તમ કોઈ સ્તોત્ર નથી. એનાથી ચઢતી બીજી કોઈ
 વિદ્યા નથી. અને એનાથી પવિત્ર કરનાર બીજું કોઈ તીર્થ
 પણ નથી. ૨૦.

ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્ય વિરચિત્તં નિરોધસક્ષણ સમાપ્તં .

॥ અથ સંન્યાસ નિર્ણયઃ ॥

પશ્ચાત્તાપનિવૃત્તિર્થં પરિત્યાગો વિચાર્યતે ।

સ માર્ગદ્વિતયે પ્રોક્તો ભક્તૌ જ્ઞાયે વિશેષતઃ ॥૧॥

અર્થ—પશ્ચાત્તાપની નિવૃત્તિ માટે સંન્યાસનો વિચાર કરવામાં આવે છે તે સંન્યાસ ભક્તિમાર્ગમાં તથા જ્ઞાનમાર્ગમાં વિશેષે કરીને કહ્યો છે. ૧.

કર્મમાર્ગે ન કર્તવ્યઃ સુતરાં કલિકાલતઃ ।

અત આદૌ ભક્તિમાર્ગે કર્તવ્યત્વાદ્વિચારણા ॥૨॥

અર્થ—કર્મમાર્ગમાં સંન્યાસ ગ્રહણ ન કરવું. સર્વથા કલિકાલ હોવાને લીધે સંન્યાસ ધર્મો પાળવા કઠિન થઈ પડે છે માટે સંન્યાસ ન કરવો. હવે ભક્તિમાર્ગમાં સંન્યાસ ધારણ કરવાની જરૂર છે કે નહિ તેનો વિચાર કરીએ છીએ. ૨

શ્રવણાદિ પ્રવૃત્ત્યર્થે કર્તવ્યત્વેન નબ્ધતે ।

સહાયસંગસાધ્યત્વાત્સાધનાત ચ રક્ષણાત્ ॥૩॥

અર્થ—શ્રવણ, કીર્તન, વગેરેની સિદ્ધિ માટે સંન્યાસ સ્વીકાર કરવાની જરૂર નથી. કારણ કે સાધનો જોટલાં હોય

છે. તેમાં બીજાની સહાયતાની જરૂર છે. શ્રવણાદિક સિદ્ધ થવા માટે વક્તા વગેરેની જરૂર દેખાય છે અને સંન્યાસના સાધનનોનું અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ તો તે અનુષ્ઠાન કરવામાં શ્રવણાદિકનો વખતજ રહેતો નથી. ૩.

અભિમાનાન્નિયોગાચ્ચ તદ્દર્મૈશ્વતિરોધતઃ ।

ગૃહાદેર્બાધકત્વેન સાધનાર્થઃ તથા યદિ ॥૪॥

અર્થ—સંન્યાસનું ગ્રહણ કરવાથી ગ્રહણ કરનારને અભિમાન પ્રાપ્ત થાય છે, તે એવી જાતનું કે હવે હું સંન્યાસી થયો, તો સર્વ આશ્રમીઓનો ગુરુ થયો, એમ માનવાથી અભિમાન ઉત્પન્ન થાય છે. જે અભિમાન ભક્તિમાર્ગનું પરમ વિરોધી છે. અને બીજું સર્વની ઉપર સંન્યાસીનો નિયોગ હોય છે. એટલે સર્વની ઉપર હુકમદારપણું આવે છે, તે નિયોગ પણ ભક્તિનો વિરોધી સ્પષ્ટજ છે. માટે સંન્યાસ ગ્રહણ ન કરવું. કદાચિત્ એમ કહેશે કે ગૃહાદિક ભક્તિનો બોધ કરનાર છે. ગૃહાદિકમાં રહી ભક્તિના સાધનોનું અનુષ્ઠાન ન બની શકે એમ જે કહેતા હો તો સાંભળો. ૪

અગ્રેપિ તાદૃશૈરેવ સહ.ગેભવતિ નાન્યથા

સ્વયં ચ વિષયાકાંતપાષંડી સ્યાત્તુ કાલતઃ ॥૫૫॥

અર્થ—સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યા પછી પણ બીજા તેવોજ વિષયાસક્ત મનુષ્યોનો જરૂર સંગ થવોજ જોઈએ અને કલિ કાલના પ્રભાવથી વિષયાસક્તિથી હીન ભગવદ્ભક્તનો સંગ દુર્લભજ છે. તો તેમ થવાથી પોતે પણ વિષયાકાંત થઈને સંન્યાસી નહિ પણ પાષંડી થઈ જશે. ૫

વિષયાકાંત દેહાનાં નાવેશઃ સર્વથા હરે ॥

અતોત્ર સાધને ભક્તૌ નૈવ ત્યાગઃ સુખાવહઃ ॥૬૧॥

અર્થ—વિષયોમાંજ જેનાં અંતઃકરણાદિ વ્યાપ્ત થઈ રહ્યાં હોય, તેવા મનુષ્યોને શ્રીહરિનો આવેશ સર્વથા પ્રાપ્ત થતો નથી. માટે અહીં સાધનરૂપ ભક્તિ થવા માટે સંન્યાસ સુખ રૂપ થવો યોગ્ય નથી, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. ૬

વિરહાનુભવાર્ણુઃ તુ પરિત્યાગઃ પ્રશરયતે ॥

સ્વીયબંધનિવૃત્ત્યર્થં વેષઃ સોત્ર ન ચાન્યથા ॥૭૧॥

અર્થ—વિયોગના અનુભવ સાર સંન્યાસનો સ્વીકાર ઉત્તમ છે. સ્ત્રીપુત્રાદિરૂપ બંધનની નિવૃત્તિ માટે અહીં ભક્તિ-માર્ગના સંન્યાસમાં દંડાદિ વેશનું ધારણ છે પણ મર્યાદા

માર્ગમાં સંન્યાસનું અંગરૂપ જેમ વેશધારણુ છે તેમ અહીં નથી. ૭

કૌંડિન્યો ગોપિકાઃ પ્રોક્તાગુરવઃ સાધનં ચ તત્ ।

ભાવો ભાવનયા સિદ્ધઃ સાધનં નાન્યદ્વિધ્યતે ॥૮॥

અર્થ—આ ભક્તિમાર્ગમાં કૌંડિન્ય નામક ઋષિ તથા શ્રીગોપીજનોએ ગુરુ તરીકે કહેલાં છે. તેઓએ કરેલું સાધન તેજ સાધન મુખ્ય છે. તે સાધન ભાવનારૂપ (ભગવચ્ચરણુમાં પ્રેમપૂર્વક અત્યંત ચિત્તનું એકાગ્રપણું) તેજ સાધન છે. બીજું સાધન નથી. ૮

વિકલત્વં તથાસ્વાસ્થ્યં પ્રકૃતિઃ પ્રાકૃતં નહિ ।

જ્ઞાનેશુણ્યશ્ચ તસ્યૈવં વર્તમાનસ્ય બાધકાઃ ॥૯॥

અર્થ—સુખથી યા દુઃખથી વ્યાકુળપણું તથા અસ્વસ્થપણું થાય છે. તેમાં ભક્તનો સ્વભાવ સુખરૂપ જાણુવો દુઃખરૂપ ન જાણુવો. અલૌકિક પદાર્થના જ્ઞાનમાં તથા ગુણોમાં આ પ્રકારથી (વ્યાકુલેતાથી) ભજનમાંજ વર્તમાન થઈ રહે છે. બેને બાધક છે. ૯.

સત્યલોકે સ્થિતિર્જ્ઞાના ત્સંન્યાસે નાવિશેષિતાત્ ।

ભાવાસનાધનં યત્ર ફલંચાપિ તથા ભવેત્ ॥૧૦॥

અર્થ—સંન્યાસયુક્ત જ્ઞાનથી સત્યલોકમાં સ્થિતિ થાય છે. અહીં ભક્તિમાર્ગમાં ભાવના (ભક્તિ) સાધન છે માટે ક્ષણ પણ તેવુંજ ભગવત્ પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૦.

તાદૃશાઃ સત્યલોકાદૈ તિષ્ઠંત્યેવ ન સંશયઃ

બહિઃસ્વેત્રપ્રકટઃ સ્વાત્મા વન્હિવત્પ્રવિશદ્વદિ ॥૧૧॥

અર્થ—સંન્યાસ સંયુક્ત જ્ઞાનીઓ સત્યલોક વગેરેમાં નિવાસ કરે છે અને બ્રહ્માની સાથે પ્રત્યક્ષમાં તેઓની મુક્તિ થાય છે. તેઓને ઘણું વખતથી ક્ષણ પ્રાપ્તિ થાય છે. આ બાબતમાં સંદેહ નથી. અને ભક્તિમાર્ગમાં તો જેમ અગ્નિ સર્વ કાષ્ટમાં વ્યાપક થઈ રહ્યો છે, છતાં સ્પર્શ કરનારને દાહાદિક નથી કરતો અને મગ્ન કરવાથી બહાર પ્રગટ થાય છે. તેમ થયા પછી કાળના સંબંધમાંજ તેને બાળી નાખે છે. વિલંબ કરતો નથી. તેમજ જ્ઞાનમાર્ગમાં સર્વત્ર ભગવાન છે. પરંતુ જ્ઞાનમાત્ર થયું, પણ ભગવદ્દર્શન થતું નથી. કે જેમાં પ્રવેશ કરે. માટે મુક્તિમાં વિલંબ થાય છે અને ભક્તિમાર્ગમાં તો ભગવાન બહાર ઉપાસના કરવા મેળવે છે. જ્યારે પ્રેમની અધિકતા અને કે તરત અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કરેછે. ૧૧.

તદૈવ સકલો બંધોનાશમેતિ નચાન્યથા ॥

‘ગુણાસ્તુ સંગહાહિત્યાજીવનાથ’ ભવતિ હિ ॥૧૨॥

અર્થ—તેજ વખતે સર્વ બંધનો વિનાશને પ્રાપ્ત થાય છે. અને ભગવદ્ગુણો (ઐશ્વર્યાદિક) તે ભક્તના જીવનરૂપમાં નિમત્ત કારણ થાય છે. ૧૨.

ભગવાન્ ક્ષત્રરૂપત્વાન્નાત્ર બાધક ઇષ્યતે ॥

સ્વાસ્થ્યવાક્યં ન કર્તવ્યં દયાલુર્ન વિરુદ્ધતે ॥૧૩॥

અર્થ—ભગવાન ક્ષત્રરૂપ છે તેથી આ માર્ગમાં બાધક-પણાથી વર્તતા નથી પોતે પરમ દયાળુ છે, તેથી પોતાના વિરહમાં ભક્તને બ્યાકુલતા હોય છે તે છોડાવવાને સ્વસ્થ-તાનું વાક્ય કદાપિ નહિ કરે, કારણ કે બ્યાકુલતા જો રહે તો પોતે ક્ષત્રરૂપ છે જો જલદી પ્રાપ્ત થાય તો બ્યાકુલતા મટી જાય તો પછી પ્રાપ્ત થવામાં વિવ્રંબ થાય તો દયાળુ-તાથી વિરુદ્ધ બને. માટે તેમ કેમ કરે. ૧૩.

દુર્લભાયં પરિત્યાગઃ પ્રેમણાસિદ્ધ્યતિ નાન્યથા ।

જ્ઞાનમાર્ગે તુ સંન્યાસો દ્વિવિધોપિ વિચારિતઃ ॥૧૪॥

અર્થ—આ પ્રમાણે સંન્યાસ થવો ઘણો દુર્લભ છે. અને ફક્ત પ્રેમથીજ આ સંન્યાસ સિદ્ધ થાય છે બીજો પ્રકાર સિદ્ધ કરવાનો નથી. હવે જ્ઞાનમાર્ગમાં જે સંન્યાસ છે તે બે પ્રકારનો વિચારેલો છે. ૧૪.

જ્ઞાનાર્થમુત્તરાંગં ચ સિદ્ધિર્જંગમશતૈઃ પરમ્ ।

જ્ઞાનં ચ સાધનાપેક્ષં યજ્ઞાદિશ્રવણાન્મતમ્ ॥૧૫॥

અર્થ—સંન્યાસ બે જાતનો છે. એક સંન્યાસ તો અજ્ઞાનીનો છે, જે જ્ઞાન માટે હોય છે; અને બીજો સંન્યાસ મુક્તિ થવાને માટે છે. જેને જ્ઞાન સ્વીકારે છે. ગીતાદિકમાં કહેલો સંન્યાસ ઘણાં ઘણાં જન્મોથી ભગવતપ્રાપ્તિ કરે છેજેમાં જ્ઞાનને સાધનપણા તરીકે જણાવ્યું છે. માટે યજ્ઞ, દાન, તપ, અધ્યયન, શ્રવણાદિક સાધનોથી તે સિદ્ધ થાય છે આ શાસ્ત્રનો વિચાર સર્વ સંમત છે. પણ એક જન્મના સંન્યાસથી શું થવાનું હતું? ૧૫.

અત્રઃ કલૌ સ સંન્યાસઃ પશ્ચાત્તાપાથ નાન્યાથા ।

પાપંડિત્વં ભવેન્ન્યાપિ તસ્માજ્ઞાનેન સન્યસેત્ ॥૧૬॥

અર્થ—માટે આ કલિયુગમાં તે સંન્યાસ પશ્ચાત્તાપ માટે

થાય છે. અને તેથી પાખંડીપણું પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી તે સંન્યાસનો જ્ઞાનમાર્ગમાં અંગીકાર થવો જોઈએ. ૧૬.

સુતરાં કલિદોષાણાં પ્રબલત્વાદિતિ સ્થિતિઃ ॥

ભક્તિમાર્ગેપિ ચેદોષસ્તદા કિં કાર્યં મુચ્યતે ॥૧૭॥

અર્થ—ખીન યુગોની બાબત જૂદી છે પણ કલિયુગમાં તો નિરંતર જરૂર કામાદિકનું અત્યંત પ્રબલપણું છે; માટે તે સંન્યાસ ન ધારણ કરવો, એમ નિશ્ચય છે. આ ઠેકાણે કાંઈ શંકા કરે કે જ્ઞાનમાર્ગમાં જે દોષો કલ્યા, તે દોષો કદાચિત્ ભક્તિમાર્ગમાં પ્રાપ્ત થાય તો શું કરવું ? ત્યાં શ્રી આચાર્યજી કહે છે કે-૧૭.

અત્રારંભે ન નાશઃ સ્વાદૃષ્ટાંતર્યાપ્યભાવતઃ ॥

સ્વાસ્થ્યહૃતોઃપરિત્યાગાત્પ્રાધઃકેનાસ્થસંભવેત્ ॥૧૮॥

અર્થ—અહીં ભક્તિમાર્ગના સંન્યાસારંભમાં પરના સંન્યાસનો અભાવ છે. માટે પરકૃત પાત થતો નથી, તેમ તેણે કાંઈ દૃષ્ટાંત પણ નથી. અને સ્વસ્થતાના હેતુથી વિષયનો પરિત્યાગ થયો છે, તો પછી શેનાથી તેનો પ્રાધ સંભવે. ૧૮.

હુરિરત્ર ન શન્કેતિ કર્તું પ્રાધાં કુતોપરે ॥

અન્યથામાતરો બાહ્યસ્તન્યૈઃપુપુષુઃકવચિત્ ॥૧૯॥

અર્થ—ભકતના ભજનમાં ભગવાન જાતે પોતે બાધા કરવાને સમર્થ નથી, તો બીજા તો કેણુ કરે ? કદી પણ પોતાની જનેતાજ શું પોતાના બાહ્યકોનું પોષણ દૂધથી ન કરે શું ? જરૂર કરે, ૧૯.

જ્ઞાનિનામપિ વાક્યેન ન ભક્તમોહયિષ્યતિ ॥

આત્મપ્રદા પ્રિયશ્રાપિ કિમર્થ મોહયિષ્યતિ ॥૨૦॥

અર્થ—જ્ઞાનિયોનો ઉપદેશ સ્વીકારીને મોહ કરવાને લખ્યું છે. તો તે વાત ભકતની ઉપર લાગુ નથી પડતી. પોતાના આત્માનું પણ અર્પણ કરનાર પોતાના ભકતને ભકતપ્રિય ભગવાન કેમ મોહ કરે ? નજ કરે. ૨૦.

તત્સંમાદુકતપ્રકારૈણ પરિત્યાગો વિધીયતાં ॥

અન્યથા ભ્રશ્યતે સ્વાર્થાદિતિમે નિશ્ચિતામતિઃ ॥૨૧॥

અર્થ—તેથી ઉપર કહેલા પ્રકારથી ભકિતમાર્ગના સંન્યાસનો સ્વીકાર કરવો અને જે અમારા કલ્યાણી વિરુદ્ધ જે કાંઈ કરશે તો તે પોતાના પુરુષાર્થથી ભ્રષ્ટ થશે. એમ મારી બુદ્ધિનો નિશ્ચય છે. ૨૧.

ઇતિ કૃષ્ણપ્રસાદેન વલ્લભેન વિનિશ્ચિતમ્ ॥

સંન્યાસવરણું ભક્તાવત્યથાપતિતોભવેત્ ॥૨૨॥

અર્થ—એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના પ્રસાદથી શ્રીઆચાર્યજી કહે છે કે મેં નિશ્ચય કર્યો છે. કે આ વખતે તે જ્ઞાનમાર્ગીય સંન્યાસ નહિ ધારણ કરવો. ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસ ધારણ કરવો. આ પ્રમાણે જે અમોએ નિશ્ચય કર્યો છે તેથી વિરક્ત આચારણ કરનાર પુરુષ પતિત થશે.

॥ ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્ય વિરચિતઃ સંન્યાસ નિર્ણયઃ સમાપ્તઃ ॥

॥ અથ સેવાફલમ ॥

અનુબંધ ૫.

યાદૃશી સેવના પ્રોક્તા તત્ત્વિદ્ઘૌ ફલમુચ્યતે ।

અલૌકિકમ્ દાને હિ ચાઘઃસિદ્ધયેમન્મનોરથઃ ॥૧॥

અર્થ—જેવી સેવા કરવાને કહી છે તેની સિદ્ધિમાં જે ફલ થાય છે, તે હવે કહીએ છીએ. તે ફલ ત્રણ પ્રકારે થાય છે, એક અલૌકિક સામર્થ્ય, બીજું ભગવત્સાયુજ્ય, અને ત્રીજું ભગવત્સેવા લાયક દેહ. તેમાં પ્રથમ જ્યારે અલૌકિક સામર્થ્યનું દાન ભગવાન તરફથી મળે છે ત્યારે સર્વ સંસારનાં દુઃખની નિવૃત્તિ રૂપ “ સિદ્ધાંત મુક્તાવલી ” માં કહેલો પ્રથમ મનોરથ સિદ્ધ થાય છે.

ફક્તં વા હ્યધિકારો વા ન કાલોડત્ર નિયામકઃ

ઉદ્દેગઃ પ્રતિબંધો વા લેઃગો વા સ્યારતુ બાધકમૂર

અર્થ—ફળમાં અથવા અધિકારમાં (સાયુજ્ય માટે અથવા વૈકુંઠાદિલોકમાં દેહબ્રાપ્તિ માટે) કાંઈ સમય નિયામક નથી. સત્યયુગમાં તેમ થતું હતું, અને આજે નહિ થાય એમ ન સમજવું. ગમે તે વખતે યોગ્ય સેવા થતી જોઈએ. ફળ નિરંતર થાય છે. ઉદ્દેગ (ચિત્તનું અંચલપણું) પ્રતિબંધ (બીજા કાર્યોમાં આસક્તિ), અને વિષય ભોગ આ ત્રણ સેવામાં મુખ્ય બાધક છે. આ ત્રણે લૌકિક અલૌકિક ભેદથી બે પ્રકારના છે. તેમાં અલૌકિક હોય છે તે ભત્રવત્ રચિત હોય છે ૨.

અકર્ત્વ્યં ભગવતઃ સર્વથા ચેદ્ગતિર્ન હિ ॥

યથા વા તત્ત્વનિર્દારો વિવેકઃ સાધનં મતમ્ ॥૩॥

અર્થ—જો ભગવાનને ન કરવા દેતી હોય તો તે ભગવાનથી થયેલો પ્રતિબંધ સમજવો. તેમાં તો પછી બીજી ગતિ નથી. અથવા કોઈ કાર્યમાં તત્ત્વનો નિર્ણય થવા રૂપ વિવેક જ્યારે બને ત્યારે તેનું સાધન થાય. જ્યાં સુધી કાંઈ કરવાનો નિશ્ચય થતો નથી, આ વિવેક સર્વ સંમત છે.

બાધકાનાં પરિત્યાગો ભોગેષ્યેકં તથા પરમ્ ।

નિઃપ્રત્યુહં મહાનભોગઃ પ્રથમે વિશતે સદા ॥૪.૧

અર્થ—ત્રણે લૌકિક બોધકનો પરિત્યાગ થવાની જરૂર છે, ભોગમાં તો કેવળ એક લૌકિક બોધક છે, અને પ્રથમમાં અલૌકિક સામર્થ્યની પ્રાપ્તિ થયા પછી ભગવાન તરફથી મળેલો મોટો ભોગ નિર્વિદ્ધ સર્વકાળ પ્રાપ્ત થાય છે, જે સેવામાં ઉપયોગી થાય છે. ૪.

સવિદ્નેત્વો ધાતકઃ સ્યાદ્બળલાદેતૌ સદા મતૌ ૧

દ્વિતિયે સર્વથા ચિંતા ત્યાજ્યા સંસારનિશ્ચયાત્ ૫

અર્થ—લૌકિક ઉદ્દેગરૂપ વિદ્ધ છે, જે અલ્પ હોય તો પણ બાધ કરનારોજ છે અને બીજાને લૌકિક ભોગ તથા પ્રતિબંધ આ બંને પણ ધાત કરનારા છે. માટે એનો તો બળથી સર્વથા ત્યાગ કરવો; અને બીજાને ભગવત્ કૃત પ્રતિબંધ તેમાં ચિંતા ન કરવી, કારણ કે એનો ભોગથીએ છીએજ. જન્મ મરણ થયાંજ કરે છે. માટે એ તો નિશ્ચયજ છે. અને નિશ્ચય પૂર્વક એમ જાણવું કે પ્રથમ અંતર્યામીથી થયેલા ઉદ્દેગમાં ભગવાનને ક્ષત દેવું નથી અને ત્રીજાને લૌકિક ભોગ છે તેમાં એમ જાણવું કે આ ગૃહ છે તે બાધક છે. માટે તેનો ત્યાગ કરી દેવો. ૫.

નન્વાદ્યે દ્વિતીયા નાસ્તિ તૃતીયે બાધકં ગૃહ્યમ્ ।

અવશ્યેયં સદા ભાવ્યા સર્વમન્યન્મનો ભ્રમઃ ॥૬॥

અર્થ—ત્રણે ફળ તથા ત્રણે બાધક સદા વિચાર કરવા
લાયક છે. અને આ બાધક અથવા ફળ સિવાય બીજી ચિંતા
કરવી, તે ફક્ત મનનો ભ્રમ છે.

તદીયૈરપિ તત્કાર્યં પુષ્ટૌ નૈવ વિલંબયેત્ ॥

શુષ્કશ્લોભોઽપિ દ્રષ્ટવ્યમેતદેવેતિ મે મતિઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—માટે બાધકનું તથા ફળનું ભકતે જરૂર ચિંતન
કરવું ભગવાન પુષ્ટિમાર્ગમાં ફળદાન કરવામાં વિલંબ કરશે
નહીં. રંગેગુણ વગેરે શુણના ક્ષોભમાં નિવૃત્તિને સાધન રૂપ
કરીને એનાજ ફળ તથા તેનાજ બાધકનો વિચાર કરી જોવો.
આ પ્રમાણે અમારી બુદ્ધિનો નિશ્ચય છે; ૭

કુસુમિરત્નારા કાચિદુત્પદત સ વૈ ભ્રમઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—અને આ ઠેકાણે (ભકિતમાર્ગમાં) નીચ યોનિમાં
અમારો જન્મ થશે વગેરે જે વિચારો કરવા, તે કેવળ મ-
નનો ભ્રમ છે એમ જાણવું. ૮.

॥ ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિત સેવાકૃદ્ધનિરૂપણું સમાપ્ત. ॥

સમાપ્ત.

ગોસ્વામી બાળકોના ફોટા.

ગોસ્વામી બાળકોના ફોટા અમારી પાસે હવે જુજ રહેલા છે માટે જેમને જરૂર હોય તેમણે દીવાળી સુધીમાં મંગાવી લેવા, પછીથી આટલી સસ્તી કીંમતે મળશે નહીં. રૂપ પ્રતના ૦-૪-૦ પોસ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ જુદું. દીવાળી સુધીમાં ૧૦૦ પ્રત સામટી મંગાવનારને પોષ્ટ ખર્ચ ફ્રી.

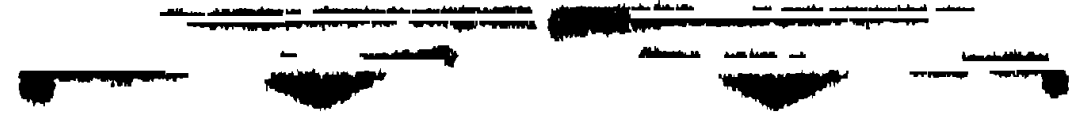

વૈષ્ણવ ધર્મપ્રકાશના પહેલાથી સાતમા વર્ષ સુધીના સીલક અંક દીવાળી સુધીમાં મંગાવનારને માત્ર એક રૂપીયામાં આપવામાં આવશે. પોષ્ટ ખર્ચ જુદું.

દામોદરદાસ રેવાદાસ બુકસેલર

૬૮ રીચીરોડ-અમદાવાદ.

ભાવિક વૈષ્ણુવોને ભેટ.

બોદ્ધશ ગ્રંથ. શાસ્ત્રી ચીમનલાલ કૃત.	૦
પુષ્ટિમાર્ગનો સાચો સિદ્ધાન્ત.	૦-
શ્રી ગુણાંજલિકૃતા વિજ્ઞપ્તિ.	•
કીર્તન-રતનાકર.	૦
	૧—૫ - ૦

ઉપરનો સહ સંવત ૧૯૭૧ ની ફીવાળી
પહેલાં મંગલવારને માત્ર એક રૂપીઆમાં થઈશે.
પોષ્ટ અર્થ ફ્રી.

વૈષ્ણુવ ધર્મપ્રકાશ ઓફીસ.

૬૮ રીચીરોડ—અમદાવાદ.

